Nurettin
Rüştü
Büngül

Eski Eserler Ansiklopedisi

2. Cilt

Tercüman 1001 TEMEL ESER

Tercüman
1001 TEMEL ESER
95

Eski Eserler Ansiklopedisi

Nurettin
Rüştü
Büngül

Tercüman gazetesinde hazırlanan
bu eser Kervan Kitapçılık A. Ş.
ofset tesislerinde basılmıştır

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren,ona yön veren konularda "Gerçek eserler" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş -Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış- binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız "1000 Temel Eser" serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve "Tercüman 1001 Temel Eser" dizisini yayınlamaya karar verdik. "1000 Temel Eser" serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

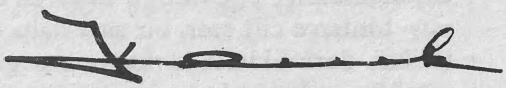

Tercüman Gazetesi Sahibi

YAZAR VE ESERE DAİR

Sunulan eserin müellifi Nûreddin Rüşdü Büngül (1882-1951), Ahmed Rüşdü Efendi'nin oğlu olup Konya'da doğdu; İstanbul Dârülfünûnu Hukuk Fakültesine devam ederken gazeteciliğe başladı ve uzun yıllar bu mesleğe emek verdi. İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra, "GEVEZE" (1908-1909, 115 sayı ve "CADALOZ" (1911, 45 sayı) adlı mizah gazetelerini çıkardı. Kültürlü bir yazar, içli bir şâir, kuvvetli bir hicivci idi. Manzum ve mensur yazıları zamanın gazetelerinde yayınlandığı gibi, şarkı güfteleri de bestelenmiştir. 1951'de İzmir'de ölmüş ve orada gömülmüştür.

Basılmamış olanları yanında yayınlanmış eserleri şunlardır: Türk Evlerine Armağan (Manzum, 1937'de iki kere basıldı); Dumlupınar Duyguları (Manzum, 1937); Eski Eserler Ansiklopedisi (1939); Cambaz Deli Osman (1944); Şarkılarım (Manzum, 1944); Yanan Dünyadan Yankılar (Manzum, 1944); Okuçuluk Hakkında hûlâsa (Tercüme, 1944)

Merhum Büngül'ün, eski eserler uzmanı sıfatıyle de gerçek bir şöhreti vardı. Antika mağazası, zamanı erkânının mahfili haline gelmişti. Antika hakkındaki bilgi ve görgüsünü, sunulan eserde vermiştir. 1939'daki ilk baskısı, büyük eb'adda 269 sahife tutan "Eski Eserler Ansiklopedisi" bir çeşit antika lügatı olup bu vadide rehber kitap olmuş, antikacılarda alınıp satılan eşyanın vasıflariyle 1939'daki fiyatını tespit etmiştir.

Eser, "Tercüman" tarafından ikinci def'a yayımlanırken sayın Midhat Sertoğlu tarafından gözden geçirilmiş, dil bakımından kısmen sadeleştirilmiş, zaruri izahlar, düzeltmeler ve ilâveler yapılmış, bu arada konuyla ilgisi zayıf kısımlar ihmal olunmuştur. İlk baskının alfabetik sıra karışıklığı düzeltilmiş, tarihler bugünküne göre ayarlanmış, fakat eşyanın rayic fiyatı, bugünkü rayici tespit imkânsızlığı dolayısiyle 1939'daki şekliyle muhafaza olunmuştur.

Gelişmekte olan san'at tarihi tetkikleri karşısında eserin tâdil ve tashihe muhtaç yerleri olabilirse de, bütünü ile, okuyucuya kıymetli bilgiler veren bu eserin ikinci baskısını sunmakla müessesemiz bir hizmet yapmış olmanın kıvancını duymaktadır.

T.

LÂL

Yakutun gayet açık renkte olanı olup Bedahşan'dan çıkan ve bir zaman mücevherattan sayılırken şimdi para etmeyen al renkte bir taştır. Bir yüzük taşı ancak 1–2 lira kadar eder. Bununla antika eserler süslenir.

LAMBA

Petrol çıktıktan sonra kandil veya mum yerine yapılan aydınlatma aleti olup petrol konulan hazneleri madeni veya cam, porselen ve fayanstan olurdu. Bir kısmının çiçeklik şeklinde aynı cinsten içine konuldukları lâmbalıkları ve şişelerinin üzerine geçirilen şeffaf ve buzlu karpuzları bulunurdu. Bunların idare, tek fitilli, çift fitilli, aynalı, yuvarlak fitilli, asma ve köşe lâmbası gibi çeşitleri vardır. Elektrik bulunan yerlerde artık kullanılmıyor. İlk petrol lâmbalarının şişeleri yoktu ve fitili, rüzgârdan müteessir olmasın diye, iki madeni levha arasında dururdu. Bir de evlerin dışında ve açıkta kullanılam, pompalı lüks ve karpit lâmbalar vardır; çok beyaz ve sert ışık verir. Gemicilerin rüzgârda sönmeyen petrol lâmbalarına "Gemici feneri" denir. Eski lâmbalar, derecesine göre para ederse de, antikası yoktur.

LAKE

Kâğıt ve mukavva üzerine Edirne ve İran işi renkli kitap kapaklarına ve bu tarzda yapılan diğer mücellâ işlere "Lâke" denir. Kitap kapaklarının en alâları Edirne'de yapılmıştır. Hatta bir kabın üzerinde görülen şu manzumede,

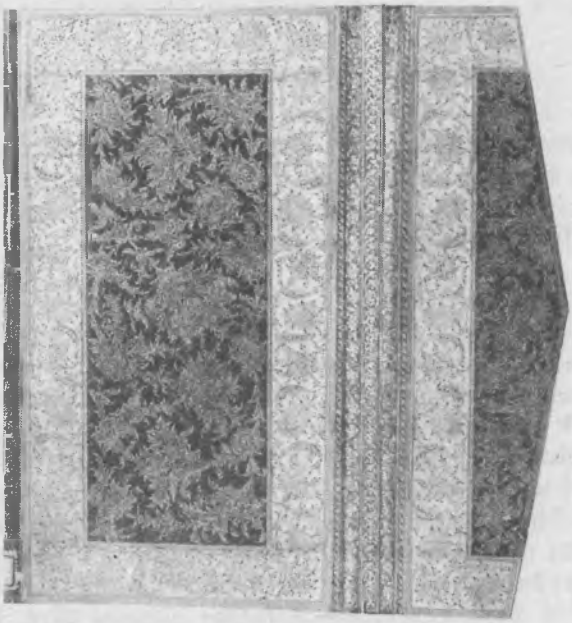

BİR LAKE KİTAP KABI (Topkapı Sarayı Müzesi)

Zihi mecmua kim Bihzad ve Mâni
Bu nakşi eylesinler varsa cani
Bedahşı lâciverdile boyanıp
San olmuştur zer ü simin dükkanı
Nukuşu tarfına perkâr urulmaz
Musavvirdir zemin üzere zamanı
Ağa Rıza göreydi levn–u şeklin
Kalemveş şak olup kalmaz dehâni
Edip elensesin yerde dilerdi
Acem'de Şah–kulu tahkik Emâni
Didim sadâferin Arif görünce
Ki inşâd eylemiş bunca besâni

Edirne san'atkârlarından Arif Usta, İranlı san'atkârlardan Mâni, Nakşi, Bedahşi, Ağa Rıza, Şahkulu, Emânî ve diğerlerini saymışsa da bizde de mükemmel ustalar zuhur etmiş; lâke vaktiyle Edirne'den başka Diyarbakır ve Bursa'da da yapılmıştır. Resul Amidi isminde bir Diyarbakırlının eserini gördüm; fevkalâde güzel ve Edirne üstadları derecesinde idi. Bunların fevkalâdeleri 300 lira eder. Derece derece yapılmış olup üç beş liradan 100 lerce liraya kadar satılır.

LÂLELİK

Osmanlı tarihinde bir devre adı verilen ve müteaddit çeşitleri bulunan bu çiçeğin konulması için yapılan ağzı dar çiçekliklere lâlelik denir. Altın ve gümüşten mâada Sevr, Saksonya, Viyana, Çin, billûr, Beykoz ve çeşm–i bülbülden de olur. Ağzı az geniş bir gülâbdan gibidir. Maddesinin ve işinin değerine göre para eder. Porselenleri ve gümüşleri 10 liradan 100 liraya kadar satılır. Altını ise dirhemine ve işçiliğine göre para eder.

LEVHA

Usta hattatların, celi denilen büyük yazı karakteriyle yazıp tezhip edilerek ve çerçevelenerek duvara asılan san'at eserlerine denir. Bunların içerisinde, yüzlerce lira edenlerden tutunuz da 50 kuruşa kadar satılanları da vardır. Yazı, tezhip ve çerçeve itibariyle ayrı kıymette bulunanları vardır.

LÜLE

Çubuk veya nargileden tütün ve tönbekinin konulduğu

yer olup meşhur lüleci çamurundan yapılır. Bunların eskisi, yenisi damgalısı olur. Ancak en iyisi bir–iki lira kadar eder. Tütünlük, sigaralık kısımları vardır. Ayrıca ağaç, fildişi ve boynuzdan da yapılırdı. Eskişehir taşından sadece çubuk lülesi bulunurdu.

MAKAS

Türkçesi "Sındı"dır. Arapça "Mikraz"dan bozma olup

Karz, mikrâz–ı mahabbet idügün kat'ı bil,
Etme, ahbâbına bir habbe kadar şey ikrâz

(Borç vermenin sevgiyi kesen bir makas olduğunu kesin olarak bil ve sevdiğin kimselere bir habbe kadar şeyi bile borç verme.)
Kâğıt makası, tırnak makası, terzi makası, bahçe makası, oya makası ve hattâ mum makası gibi nevileri vardır. Hâlis taban ve çelikten yapılmış zarif ve uzunca kâğıt makaslarının sapları "Ya Fettâh" veya "Çifte Ali" şekillerinde olur; "Ya Fettâh"ın başına ve "Ali"nin ağzına küçük ve baş parmaklar sokularak kullanılırdı. Bu makasların içerisinde içi dışı altın çiçekler işlenmiş ve işleyenin imzasını havi olanların fevkalâdeleri 50 lira ve yalnız dışarısı işlenenlerinin iyileri 15 liradan başlar ve 8 liraya kadar satılırdı. Bunların o kadar zarif ve insicamlı işlenenleri vardı ki, bugün eğrilen uçlarını ve gevşeyen orta vidasını tamir edecek usta bile yoktur. Makascılık bizde XV–XVI. asırda tekâmül etmiştir. Ustaları Türktür. Nâdiren Prizren'de, Bosna'da da yapmıştır. Makas ne kadar hafif olursa o kadar makbuldür. Abdülmecid devrinde Ermeniler, adi ve ince saçlardan yapmışsa da, yapılışında ve işlenişinde büyük farklar vardır. Buna rağmen, hafifliğine aldanıp bunlardan da

koleksiyonlarına koyanlar vardır. Sapları yaylı, açılır kapanır ve hattâ içerisine girip de yuvarlak bir şiş gibi kalarak makas olduğu belli olmayanlar da vardır. Fakat bunlar yalnız kâğıt makaslarına inhisar etmiş olup diğerlerine o kadar ehemmiyet verilmemiştir. Şimdi koca Makascılar Çarşısı baştan başa boşalmış, bir tane makascı kalmamıştır.

MACUN

Cinsi kuvveti tahrik ve takviye emeliyle kullanılan ve içinde anber de bulunan bir terkibdir. Başkaca hastalık ve keyf için yenilen mâcun çeşitleri olup, bunlar macunluk veya mâcun hokkası denilen kaplarda muhâfaza olunurdu. İçinde zümrüt ve yakut tozlariyle yapılan padişah macunları da olurmuş. Mâcunlar şimdi para etmezse de, 5—10 lira eden Çin ve billur mâcunluklar vardır.

MADALYON

Eski, meskukât arasında görülen madalyonlar, bir işte başarı gösterenlere takdir nişânesi olarak verilirdi. Para etmeyen emsali çoktur. Ayasofya tâmirinde Şark şimendiferi işlemeye başladığında Tanzimât'ın ilânında madalyonlar çıkarılmış ve icap edenlere verilmiştir. Roma devrine ait olanları hayli para eder. Para etmeyenleri de çoktur.

MANGAL

Antika bakımından pek eski mangallar da varsa da, biz-

de meşhur olan Süleymaniye mangallarıdır. Bunların, bir arşın boyunda büyük ve dilimlileri, tepsili yuvarlak, bâzı büyük ve küçükleri, âdetâ bir vazo şeklinde çiçeklerle, dallarla bezenmiş ve civa yaldızlıları vardır. Bunların 15 liradan 1000 liraya kadar satılanları görülmüştür.

Ateş—i aşk ile yanmış mangal;

diye başlayan bir methiyeyi havi Kastamonu'da yapılmış, o kadar zarif olmayan bir mangal görmüştüm. Fakat, mangal kenârı kış gününün lâlezarıdır mısraı, gerçekten ince bir hayâli aksettirir.

Saraya ait 30—50 okkalık gümüş mangallar, gümüşüne tamaen Birinci Cihan Harbi içinde, san'at değerleri düşünülmeden, kırılıp dirhemle satılmıştır. Yalnız harp-

MANGAL (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

GÜMÜŞ MANGAL (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

ten evvel, bunlardan Darphanede hususi bir tarzda yapılmış, üzerinde kabartma silâh şekilleri havi ve gerçekten antika ve şaheser olan bir mangalı, pek ucuza, yani altın para dirhemi altmış paraya (1939'da gramı 150 kuruşa) Sait Halim Paşa merhuma alıvermiştim. Süleymaniye işi mangallardan pek güzel bir bronz ve bir de gümüş mangal Topkapı Sarayında muhafaza edilmektedir.

MAKTA

Hattatların kamış kalemi yonttuktan sonra, ucunu çıtlattıkları hususi âlet olup, fildişi, bağa, sadef ve üzeri fildişi geçirilmiş altın işlemeli demirden yapılırdı. Üstadları Fahri, Cevri, Resmi, Fikri Rıza ve eski Reşid olup, bunların eserleri o kadar ince ve zarif işlenmiştir ki insan bakmaya doyamaz ve baktıkça hayreti artar, insan eliyle işlendiğine şaşar kalır. Baş taraflarında ekseriya bir mevlevi sikkesi ve "Ya Hazreti Mevlânâ"yazılı olan, Mevlevi dedelerinin yaptığı makta'lar hayret vericidir. İçerisinde 5 liradan 200 liraya kadar satılanları vardır.

MANYALUKA

Eskiden Rumeli'de, küçük küçük parça kumaşlar bir kadife zemin üzerine dikilip, her parçanın etrafını ipek ve ince sırmalarla işleyerek vücuda getirilen seccâdelere manyaluka denir. Bunun 4–500 lira edenleri vardır.Keçe üzerine işlenenler o kadar para etmez.

MARPUÇ

Aslı Farsça "Mar–pîç" (Yılan gibi büklümlü) olup, dilimizde "Marpuç"a değişerek nargile marpucuna âlem olmuştur. En iyisi ve yumuşağı Humus'ta yapılırdı. İstanbul'da da kendisine mahsus bir çarşısı ve çok ustaları vardır. Tabii yenisi makbuldür, antikası olmaz. Yalnız uçları kehrüba olanların değeri vardır.

MASA

Sadef, bağa, işlemelisi, ağaç boyamalısı, oymalısı olduğu gibi, margitire vesaire suretiyle veya arosekli yerli ve Avrupa masalarının envâi pek çoktur ve malına göre değeriyle satılır.

MAŞA

Ateş tutmak için yapılan âlettir. Arapçaya Türkçeden "Mahşe" şeklinde geçmiştir. Demirden, çelikten, pirinçten, bakırdan hattâ gümüş ve altından yapılanları da vardır. Bunların içerisinde antika olanları yoksa da, dibcik, baston ve büyük bıçak sapları içerisinde gizli olarak yerleştirilmiş nargile maşaları kıymetlidir.

MAŞALLAH

Altın oyma ve elmastan yazı ile (Maşallah) işlenmiş nazarlıklar vardır; minelileri de bulunur. Elmaslıları değerine göre; âdi altınları ise üç beş liraya satılmaktadır. Bunlardan başka yeşim, akik, zümrüt gibi taşlar üzerine oyulmuşlar içerisinde de daha değerlileri vardır.

MAŞLAH

Bir zamanlar İstanbul hanımlarının kıymetli bir sabahlığı veya köy mantosu iken modadan düşmüştür. Maşlahların Bağdad'da yapılmış olanlarının halis gümüş sırmalıları ve bilhassa eski Arap ümerâsının maşlahları

50–60 lira kadar eder. Kadın maşlahları ise her yerde dokunur ve hanımlarımıza fevkalâde yaraşırdı.

Kırmızı renk o vücuda ne kadar uygundur
Ne yaraşmış şu kızın maşlahı mâşâllah.

MEMELİK

Göğüs üzerine büyük çift bâdem şeklinde ve uçları bir kanca ile birbirine iliklenir,gümüşten yapılmış bazan müdevver minelileri de görülen eski bir kadın ziynetidir. Peruzelileri de olur. İyisinin dirhemi kırk kuruş kadar eder ve ağırlığı yarım okka (625 gram) kadar gelenleri vardır.

MENGÜÇ

Eskiden kölelerin, Bektaşi dervişlerinin, Alevi babalarının kulaklarına taktıkları küpe olup, çoğunlukla demir ve bakırdan yapılmıştır ve halka şeklindedir.

MERCAN

Aslında bir deniz mahlûku olup, Kur'an'da inci ile beraber zikredilmiş, mücevheratdandır. İnci gibi, denizden çıkar; Afrika'dan gelir. Rengi kırmızı olan cinsi makbuldür; açık pembe ve pek koyu olanlarla siyah leke ve çukurlu olanlar makbul değildir. Bundan yapılan Türk çekimi tesbihler değerlidir; beyazı bu neviden değildir ve o kadar makbul sayılmaz. Kırmızı mercandan, kutu, kalemtraş sapları, ufak fincan, kahve kaşığı vs. yapılır. İtalya'da gerdanlıklar yapıldığı görülmüştür.

Tesbihi tabii kıymetli olup diğer eşyaları 5–10 lira eder. Tarihe ve edebiyata geçmiştir. Denize düşen bir tüfek namlusuna sarılıp o suretle husule gelip baston yapılarak II. Abdülhamid'e hediye edilen yekpare bir mercan da görülmüştür. Mercan ateşe düşerse rengini kaybeder. Tesbihleri için, mâddesine bakınız.

Sever Türkler dahi bu rengi amma
Arap mercâna can verse revâdır.

MEKİK

Mekik, bez dokunurken, çözmeler arasında iki tarafa işleyen, ortasında ip sarılmış ufak bir dokuma âletidir.

MERTEBANİ

Çin Hindinde yapılan, üst üste üç hamur birbirine kaplanmak suretiyle meydana getirilen gökle yeşil arası, hâreli ve gayet ağır bir fayanstır. Tabağı, kâsesi, vazosu ve küpü olur. Bunların iyisinden bir büyük tabak 100 lira, büyük kâse 150 lira, orta boy kâse ve tabakları da 60 lira eder. Vazolarının ve küplerinin 1000 lira edenleri görülmüştür. En kıymetlisi, ortasında birbirine sarılmış iki kiremit rengi ejderi havi olanıdır ki bunlar 1000 İngiliz lirasına ancak tedarik edilebilirmiş. Avrupa'da bunun ismi "Seladon" dur. Mertebâni, Türklere mahsus bir isim olup, rütbe sahiplerine mahsus mânâsınadır. Bunlardan Topkapı Sarayı Müzesinde iki bin kadar vardır. Türkler bunu çok merak etmişlerdir. Hatta eski Türklerde de yeşim renginde olan bu meta gayet

kıymetliydi.

MERTEBANİ TABAK (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

MEYDANİ

Koyu kırmızı veya mor çizgili bir ipek kumaştır. İyisi Hind'de ve Şam'da dokunur; evvelce Diyarbakır havâlisinde de yapılırdı. Mor renklisi makbuldür. Bayram yerlerinde erkekler tarafından giyildiğinden "Meydâni" denilmiştir. Topla satılır ve topu oniki endaze (7,20 m.) gelirdi ve çift top üç altına satılırdı. Şimdi bunun taklidi olan desenler kadınlar için moda olmuştur.

MEZARTAŞI

"Yapan satar, alan kullanmaz, kullanan bilmez" Meseli, mezârtaşını tarif eder. Vaktiyle pek san'atlısı ve meşhur hattatların yazılarını taşıyanları yapılırdı; şimdi basitleşmiştir. İlgisizlik yüzünden pek çok tarihi ve değerli mezartaşı yok olup gitmiştir.

MIZRAK

Uzun sırık ucuna batıcı mâdeni kısım ilâvesiyle meydana getirilen silâh olup, daha küçüklerine; harbe,gönder, hışt ve cirid denir. Eski mızrakların içinde altın veya gümüş çakmalı olanları vardır.Bâzılarının ucu kama gibi düz, bazılarının ise üç veya dört köşelidir.3–5 liradan 100 liraya kadar değerlileri bulunur.

MİCMER

İnce mumluk gibi bakırdan ve bronzdan,küçük şamdan tarzında yapılmış olup tozu yoğrularak mum şekline getirilip buna dikilerek mübârek gecelerde yakılırdı.Bu micmerlerden bir tanesini efkafın okkasını otuz kuruşa sattığı bakırlar içinden bir liraya alarak 15 liraya sattığımı hatırlıyorum.

MİSK

Buna "Müşk" de denir. Nafe–i Ahu'dan yâni Ahu denilen karaca cinsi hayvanın göbeğinden çıkan ağır bir kokudur. Beşeriyeti lavanta ve kolonya gibi kokuların tatmin edemediği devirlerde kullanılırdı. Pek azı, zerre kadar kısmı bir evi kokuya boğmaya kâfidir.Bunu bayramlarda aile reisi, küçük fildişi bir kutudan bir hilâl veya kürdan ucuyla alarak bütün aile efradına tevzi eder ve kokulandırırdı. Fazlası baş ağrısı verir. Dirhemi iki liraya kadar satılırdı.

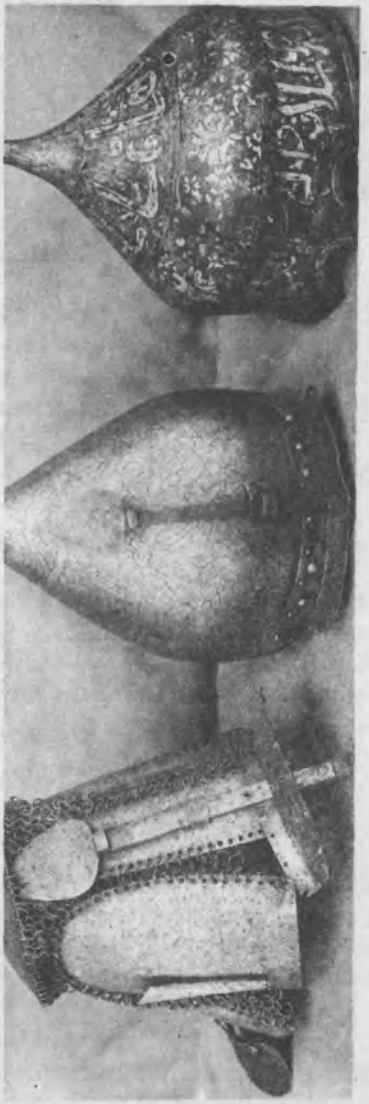

XV. VE XVI. ASRA AİT MİĞFERLER (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

1

MİĞFER

Eski savaşlarda silâh darbesinden korunmak için başa geçirilen başlıktır. Bunlar çelikten ve demirden gayet metin olarak yapılırdı. Padişahlara ve büyük namlı kumandanlara ait olanları yüzlerce, hatta binlerce lira eder. İran'dan satılmak üzere gelmiş olanların en iyi ve yazılı olanları ancak 30 lira kadar eder.

MİNBER

Camilerde, imamın hutbe okumak için çıktığı yer. Umumiyetle tahtadan yapılmış ve geometrik süslerle süslenmişlerdir. Türkiye'de fevkalâde numüneleri görülen tahta minberler yanında,mermerden yapılmış oy-

malı olanlarına da rastlanır. Edirne'deki Selimiye'nin minberi bir şaheserdir. II. Selim, camiin inşâsı sonlarında, minberinin altından yapılmasını istemiş; Mimar Sinan da, altın minberin mâdenine tamaen hergün parça parça koparılarak zâyi olabileceğini ileri sürüp, altından daha kıymetli olduğu halde maddesine tamah edilmeyecek mermerden yapılması hususunda pâdişahı ikna etmiş ve emsâlsiz minber II. Selim'i de pek memnun bırakmıştır.

MİNYATÜR

Kitaplara gayet ince ve renkli olarak, küçük kıt'ada yapılan resme denir. Türkler vasıtasıyle İran'a ve Hind'e götürülen bu san'at büyük bir ustalık ister. Stil, renk ve işçilik bakımından Türk san'atkârları elinde, tamamiyle milli bir vasıf kazanmıştır. Türk minyatürleri o kadar kıymetlidir ki Avrupa müzeleri bin İran minyatürüne karşı ancak bir iki tane Türk minyatürü bulmaya muvaffak olabilmişlerdir. İran'ın Mânisi ve Behzad'ı gibi, bizim Veli Can ve Molla Mehmed, Sâi gibi üstadlarımızın yaptıkları resimler, tasvirler şaheserdir. Bunlardan Veli Can ve Buharalı Molla Mehmed'in 4–5 minyatürünü pek ucuz bir fiyatla Güzel Sanatlar Akademisi'ne vermiş olmakla müftehirim. Bunlardan binlerce hayvan ve insandan mürekkep bir av tasviri (Eser basılırken klişesi maalesef kaybolmuştur) ile Şah Abbâs'a ait olduğunu tahmin ettiğim minyatür hârikulâdedir. Bu kabil parçalar ile, Topkapı Sarayındakiler, minyatürcülük tarihimiz için güzel bir kaynak teşkil eder. Topkapı Sarayında yakınlarda ele geçen Rafail'in bir okçu kız minyatürü bakmaya doyulmaz bir şaheserdir. İnsan onun karşısında kendisinden geçer. Üçyüz bin lira değerinde olup 300 resmi ihtivâ eden VII. asıra âit bir ki-

tap ile yüzlerce kıymetli minyatürü bulunan "Surname'i Vehbi" başlı başma bir cihan değerindedir Bu işte alâkadarlarımızın ihmali görülmüştür. Halbuki minyatürler mazinin canlı tasviridir, gerektiğinde onlardan tarihi mânâlar çıkarılabilir. Üç bin lira değerinde olan Hazreti Muhammed'den IV. Murad'a kadar tasvirleri ihtiva eden emsalsiz bir minyatür kitabı üç yüz liraya alınmayarak bir İngilize satılmasına sebep olmuştur. İran minyatürlerinde o kadar taklit ve yenileri vardır ki, 1934'lerde meşhur bir milyonere bin liraya yutturdukları minyatürler, Avrupa'dan geri gelmiştir. Bunlar Çarşı'da 3–5, nihayet 10–15 liraya düşürülebilir taklitlerdir. Hattâ basma gravürleri toplamakta devam edenler bile yanılabilirler. Nerede kaldı ki minyatürden anlayabilelim. Kıymettar minyatürlerimizle biraz alâkadar olmalıyız. (*) Bu bahsi, Nedim'in beyti ile kapayalım:

Güzel tasvir edersin hal–u hatt–ı dilberi amma
Füsun–ı işeveye geldikte ey Bihzad neylersin...

MUMYA

Kelime Farsça olup içeni bütün hastalıklardan kurtaracak ilâç mânâsınadır. Mısırlılardan itibaren müteaddid ilâçlarla çürümeden korunan cesedlere de "Mumya"denir. Selçuk Türklerinde de mumya görüldüğüne göre bizde de eski olduğu anlaşılıyor. Konya'da Selçuklulara ait 5–6 tane vardır.

(*)Bu ifâde, Türk minyatürüne dair müt[illegible] miyetli incelemelerin yapıldığı son yıllardan hayli zam[illegible]939'a aittir.

MUŞTA

Kunduracıların kösele dövdüğü pirinçten yapılmış âletin ismi olup, Farsça, avuç ve avuç dolusu demektir. Bunun antikası yoktur. Ayrıca, pirinç ve demirden yapılarak parmaklara geçirilen, bazısının sivri çıkıntıları bulunan ve kavgada kullanılan bir cins âlete de "Muşta" denir.

MÜHRE

Hattatların yazacakları kâğıtları mühreleмek (Cilâlamak), düzgünleştirmek için kullandıkları, midye veya istiridye kabuğu gibi sert maddeye denir. Bir–iki liraya kadar alman gümüşlüsünden gümüşlü kâğıt baskısı yapılırdı.

MÜHÜR

İnsanların ad ve sıfatlarını ihtiva eden damga olup, altın, gümüş, bronz, pirinç gibi madenler, bazan zümrüt ve akik gibi taşlar üzerine, yazılar ters olarak kazınmak suretiyle vücuda getirilir; is veya mürekkebe basılarak kullanılırdı. Türk san'atkârları mühürcülükte çok meharet göstermişlerdir. Bir santimetrekare mühre, süsleri hariç, 8–10 kelime istif edenleri görülmüştür. Dânâ, Yumni gibi üstâdların kazdıkları mühürler meşhurdur. Mühürdeki ifadenin sesi ve kafiyeli olmasına itina edilirdi. Bu arada gülünç olanlarına rastlanır. Saray araplarından biri, câmi önünde gördüğü mühürcüye, "Bana bir mühür kazır mısın?" demiş, o da, "Tabii, kazırım,

ismini söyle" cevabını vermiş. Arap mırın kırın etmiş; "Ben Medine'de birçok zaman mücâvir kaldım,bir hayli zaman Mısır'da kadılık ettim, meşhur Şeyh Hacı Firuz Efendi'ye intisabım var" diye böbürlendikten sonra, "İsmim Ahmed'dir. Babama da meşhur Amâ Hızır derlerdi" demiş. Ehlidil bir adam olan mühürcü de "Peki sen merak etme, namazdan sonra gel" diye göndermiş. Adamcağız namazını kılıp çıktıktan sonra mühürcü eline şu mührü tutuşturmuş:

"Gâhi sâkin fi'–l Medîne, gâhi Nâib fi'l– Mısır
Müntesib Firuz Efendi, Ahmed ibni Kör Hızır".

Osmanlı padişahlarından I. Ahmed'in mühründe şu ifade vardır:

"Müyesser kün hüdâya ömrü sermed
Be–Sultan Ahmed ibni Han Muhammed."

Emevi ve Abbasilerin mühürleri de, para gibi âyetlerle dualarla dolu idi. Bu mühürlerin birçoklarını kolleksiyon halinde toplarlar; taşları birkaç lira eder. Meşhurların mühürleri de 3–5 lira eder. Fakat hiçbir zaman Ali Paşa'nın mührü –Mehmed Cevdet merhumunun yaptığı gibi– 300 liraya alınmaz. Meşhur Râgıb Paşa'nın müsecca mührü kütüphanesinde mahfuzdur. Mühürler kolleksiyonlar hâlinde toplanırsa tarihe hizmet olur; zira üzerindeki vesikanın kime ait olduğu ve tarihi bundan çıkarılabilir.

MÜTTEKA

Aslı Arapça "Dayanak" mânâsına olup uzun uzadıya

yatmayı arzu etmeyen dervişler veya keyif ehli varlıklı ihtiyarların koltuk altına koyduğu veya alnını dayadığı bir arşın kadar, ucu genişce kavisli baston olup, yaygın hilâl şeklinde bir ağaç takılmış bir değnek veya yekpare ağaçtan yapılır. Bunların meşhur oymacılar tarafından fevkalâde çiçekler ve yazılarla süslenerek yapılmış olanları 50 lira ve daha çok para eder. Sadef kakmalı olanları daha değerlidir. Ödağacı, abanoz, pelesenk ve demir hindi gibi ağaçlardan da yapılır ve baş tarafı fildişi olanlar da vardır.

MÜREKKEP

Arapça asıllıdır. Yazıda kullanılan sabit siyah boyanın aslı is ve hususiyle bezir isidir. Hatta Süleymaniye Camiinde mumların ve kandillerin isi bir menfezden çıkması temin edilerek hususi yapılmış bir odacığa toplanır ve bilâhare oradan alınarak mürekkep istihsâl edilirdi. Kur'an'lar, kıymetli kitaplar, eski vesikalar hep bu mürekkeple yazılırdı. Kendisine mahsus bir de çarşısı olan bu mürekkepçiliğin ihyâ edilip hiç olmazsa tapu kayıtları, mühim vesikalar bu mürekkeple yazılmalıdır; zira bugün kullandığımız kimyevi mürekkep muayyen bir zaman sonra leke bile bırakmayarak uçar ve ihtica-ca salih vesika olacak kayıtlar bulunamaz.
Çok daha eskiden, gözleri yormasın diye kahverengi mazı mürekkebi kullanılmışsa da bu,XIV.asırdan sonra terkolunmuştur.

NAKA (BALIK DİŞİ)

Fildişine benzeyen ve nâka–i bahriye (Deniz Devesi) denilen balığın dişidir.Fildişinden tesbih yapılmak caiz

olmaz diyenler için nâka tesbihler daha makbuldür. Bundan yalnız tesbih yapılır. Iyi çekilmiş bir haddeli nâka 10, eski ise 15, ajurlu yapılmış fevkalâdeleri yüzlerce lira eder.

NALIN

Arapçada "Na'l" ayakkabı, "Naileyn" bir çift ayakkabı demektir. Türkçede "Nâlin" veya "Nalın"a inkilâb etmiştir. Bildiğimiz takunyaların kibarı, hamam nalinleridir. Bu . Sinop'ta sadefle, Afyonkarahisar'ında telle işlenir. Som gümüş kaplanarak yapılanları da olur. İşlemelileri 5–6 lira, gümüşlüleri de gümüşüne göre 20–30 lira eder.

Giy, fakat düşmemeye ikdâm et
Sana lâzımsa hamamda na'leyn.

NARÇİL

Denizden çıkan yüsrü (Maddesine bakınız) gibi birşeydir. Hindistan'da Hindistan cevizine benzer bir ağacın meyvası diyenler de vardır. Bundan çekilen tesbihler makbuldür. İmâmesini kırmamak şartiyle kullandıkça koyu sarı bir renk alanlar 30–40 lira eder. Yenileri beyazca olup iyi haddeli ise 15 lira eder.

NARGİLE

Nargile ilk defa bundan dört–beşyüz sene kadar evvel Hindistan'da icat edilmiş ve narçil denilen büyük hin-

distan cevizinin kabuğundan yapılmıştır. Mısırlılar, kamış sokulmuş kabaklarla esrar içmeye alışık olduklarından bu âlet orada fevkalâde kabul görmüş ve adına da "Nargil" denilmiştir. Zira, Mısır'da "C" harfi "G" sesiyle ifade edildiğinden "Narçil" burada "Nargil" ve-

MURASSA VE KRİSTAL NARGİLE (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

ya "Nargile" olmuştur. Daha sonra, İranlılar la kabul ederek, büklüm yılan mânâsına gelen "Mârpıç"i icat etmişler ve narçil yerine fayansdan nargile şişesi,bronzdan başlık yapmışlar; hattâ hemen zeriyâta başlayıp İsfahan, Şiraz, ve Keşan'da güzel ve leziz tönbekiler istihsal etmişlerdir. Şam ve Yemen'de, ağaçtan uzun

başlıklar, fakat yine Hindistan cevizinden saç yağı üzerine oturtulmuş ve marpucu kalın bezlerle dikilmiş nargileler yapılmıştır. Türkler, buna başka bir itina gösterip bir zevk–i selimle çalışarak billûrdan, beyaz ve renkli şişeler ve gümüş çiçekli ve meyvalarla süslü başlıklar ve yaldızlı toprak lüleler ilâve, hattâ bâzan şişesini de gümüşten son derece zarif nargileler yapmışlardır. Arapların "Nargil", İranlıların "Galyan", Türklerin "Nargile" ve "Nargüle" denilen bu keyif âletinin marpucu ucuna takılan kehrubâların en mükemmelleri de Türkiye'de yapılmıştır. "Keçi memesi" tabir edilen, ucu çavuş üzümü şeklinde, ortasına doğru kalınlaşarak tekrar incelen ve zamanla kırmızılaşan eski yekpâre kehrubar ağızlığı 100 lira; ucu palamut şeklinde olup ortası altın çakma yeşimlerle süslü, eteği yine kehrübardan olan ağızlıklar 30–10 lira kadar eder. Nargilenin harcıâlem tabir edilen halkın kullandıkları 3 liradan 10 liraya kadar; fakat eski ekâbirin kullandıkları hususi nargileler ise yüzlerce lira değerindedir. Eskiden üç marpuçlusu da vardı. Avrupa ve Amerikalılar, nargile şeklinde küçük biblolar yaptırarak masalarını tezyin etmektedirler. Bir Azeri şâiri nargile hakkındaki şu beyti söylemiştir:

Tönbâkü sıfat yahdı meni âteş–i hicrin
İnanmaz isen ağzım açam dûduma bah gör..

NECEF

Beyaz ve oldukça şeffaf bir taş olup, tesbih, mühür ve hattâ bardak yapılır. Bundan XVII. asırda yapılmış muazzam ve altı zümrüt, lâtif bir âvizenin Topkapı Sarayında bulunduğunu kaydetmiştim. Necef tesbihlerin

haddelisi 50, fasatalısı 20 ve 33'lüsü de 5–10, mühürleri 2, bardağı ele geçerse 100 lira kadar eder.

NEY

Kelime, Farsca "Nây" (Kamış)dan alınma ise de, ney aslında eski bir Türk sazıdır. Yarı boyda olanına "Nısfiye", daha büyüklerine sıra ile "Dâvud", "Mansui" ve "Şâh" denir. Ney ile nısfiye arası uzunlukta, fakat iki misli kalınlıkta olanına ise "Girift" denilir. Başındaki ağızlığa da "Başpâre" denir. Mevlevi musikisinde mühim yer alan, tatlı, tesirli ve hazin sesli bu âletlerden şimdi ney ve nısfiyeden gayrısını üfleyen kalmamıştır.

Ney gibi başımı kes, sinemi oy, bağrımı del
Ben senin hizmetine bestemeyânım neyisem

* * *

Durbin–i neyi al destine seyret neymiş
Neye halk etti deme Hazret–i Mevlânâyı

ve Fuzuli'ye ait şu beyit meşhurdu:

Ney gibi dem ki bezm–i vaslını yad eylerim
Ta nefes vardır kuru cânımda feryâd eylerim.

Pırlantalarla işlenmiş bir neyi Sait Halim Paşa'nın yanında Neyzen Tevfik'e verirler. Koca Neyzen, neyi eline alıp şöyle evirip çevirdikten sonra, "Paşa, bunu al da bana beş lira ver, çünkü ben bunu satarım"der. Neyin kamışı ta Mısır'dan gelir, iyisi pek az ele geçer, onbeş liraya kadar da satılır.

OCAK

Ateş yakmak üzere yapılan eski ocakların çiniden mâ-

mûl olanları vardır. Bursa'da antika bir ocağın dış kısmı sökülüp kaçırılarak 1000 İngiliz lirasına satılmıştı. Bu süslü ocaklar eski Ahi tekkelerinde, Selçuk medreseleri ve Kervansaraylarında bulunurdu. Osmanlı saray, konak ve yalılarında bulunan bu kabil ocakların çoğu yangınlarda yok olmuştur. Antika ocaklar yok derecede azalmıştır.

OK

Ok'un cenk âleti ve çok eski spor vasıtası olması da 4–5 asırlıktır. Ok sporuna düşkün olup mâhir bir ok yapıcı ve ok atıcısı olan II. Bayezıd zamanında okçuluk teşkilâtı kurulmuş, mâhir okçular aşılmaz rekorlar elde etmiş; Okmeydanı ok sahası olmak üzere tahsis edilerek vakfiyeleri tanzim edilmiş ve buna birçok tahsisat ilâve edilerek muntazaman devamı temin edilmiştir.Hükümdarlar bizzat ok ve yay yapıp atarak, yapanları ve atanları teşvik etmiş bulunduğundan İstanbul nişan taşlarıyla dolmuş,bunlara dair methiyeler yazılmıştır. Okmeydanına âit vakfiye, methiye ve tarihler tarafımdan tedarik edilerek Müzeye satılmıştır. Bu meyanda II. Bayezid'in yazı hocası Şeyh Hamdullah'ın bir levhası ile vakfiye sureti ve diğer tarihli methiyeler de vardır. Okçuluğu yeniden canlandırmak için Üsküdarlı Necmettin,1930'larda hayli çalışıp oklar,yaylar tedarik ve tâmir ederek haylice mesafeler almaya muvaffak olmuştu. Hâlâ bu sahada hizmet etmekte, icap ettikçe yayını sineye basıp okunu atmaktadır. (*) Ok tuncu, gez yeri, torba gezi, hava gezi, pota, hadde potası, azmâyiş, haki, karabatak, peşrev, keman oku, menzil

(*) Ok sporu, bu eserin ilk basımından sonra hayli rağbet görmüş ve gelişmiştir. O kadar ki bugün bir okçuluk federasyonu dahi vardır.

oku, ebruş, çavuş, düdüklü, salakuşu, salaazmâyişi, demir temren, menzil oku gibi ok isimleri ve okçuluk terimleri vardır. Ok boyu, ebced hesabiyle "Allah" lâfzına tekabül eden 66 santim olarak yapılır.
Ok, 3,5–5 dirhem kadar ağırlıkta, şimşir ve ünnap ağacından yapılır; ucuna, "Temren" denilen sivri çelik takılır; temren bazan sivri bir fildişi parçasından da olur. Yarıdan fazlası süslü, sahibinin ve yapanın ismini taşıyanları vardır. Ok atarken parmağa takılan enli yüzüğe "Zeykir", okun hedefden şaşmayıp havada muntazam uçması için baş tarafına takılan tüylere "Yelek", "Peylek", sol ele geçirilen yassı ve ortası fildişi olan parçaya "Siper" ve ortasına" Siper oluğu" denir.
Oklar tesadüf ettikçe 1–5 liraya alınır. Bursalı Şücâ ve Tozkoparan gibi meşhur ustalar 1200 geze (792 m.)kadar ok atabilmişlerdir. Oku, besmeleden sonra:"Erdirir menziline tîr–i nidây–ı yâ Hak" deyip atarlardı

OYA

Buna "Oya" derlerse de, "Oymak" yerine "Uymak" veya "Uydurmak"la ilgili olması dolayısıyle "Uya" denilmesi daha munâsibdir. Eski hanımların başlarına bağladıkları hotozlara ve yatak çarşaflarının kenarına ve daha birçok şeylere en küçük iğne ile ördükleri ipek işine denir. Bunların fevkalâde zarifleri ve envaı olup bilhassa Konya, Adapazarı, Aydın ve Rumeli'nin bâzı şehirlerinde pek meşhurdur. Evlenecek bir kızın, 40 tane uyalı çenberi yemenisi ve 40 gömleklik bezi olması şarttı. Uyaların çemen, zanbak, karanfil, gül, nergis, lâle, komşu çatlatan, hanımeli, zürafa gibi çeşitleri olup her birisi altın para ile 50 ve hatta 100 kuruşa yapılırdı. veya gelinlik kızlar kendileri yapardı. Saray işi uyaların ayrıca hususiyeti vardır. Buna pek düşkün olan Mısırlıla-

ra metresini 10 liraya kadar sattığımı hatırlarım. Amerikalılar da bunlardan haylice topluyorlar. Bizim Zenneci tabir edilen esnaf bunlardan hiç anlamıyor. 1938' de bir madama 2 liraya sattıkları 10 metre kadar saray işi uyayı, 50 lira kâr verdiğim hâlde madamdan almaya muvaffak olamadım. Uyayı satana müracaat edip, en iyi ve eski uyalarmdan istedim; bana, en âdi ve en kaba, yahudi kızlarının çarşıda yaptıkları 30 kuruşluk ve ele almaya değeri olmayan bir uya çıkardı ve 10 lira istedi. Adamın yüzüne şöyle baktım ve madama sattığı uyayı hatırlattım. Adam: "Beyefendi, o da uyu mı idi. Daha evvel sen gelseydin bir liraya verirdim" demez mi? Ne diyeyim, zavallı, anlamıyor ve ilelebed anlamamaya mahkûmdur. Acıdım.

Makina çıktı da el işleri hep oldu yalan
Deli gönlüm oyalanmaz uya yapmakla filân.

OYMA

Oymacılık mühim bir sanat olup, taş, ağaç, fildişi,boynuz, altın, gümüş, bakır ve vesair maddeler üzerine oyma çiçekler yapanlara ve ajur denilen oyduğu şeyin öbür tarafına geçiren üstadlarına oymacı derler. Bunların katıacı, makta'cı ve hakkâk gibi sınıfları vardır. Oymacılık Türklerde çok eskidir.Hele ağaç,bakır,fildişi, bağa vesaire oymacılık Türklerde çok eski olup ağaç, bakır, fildişi, bağa vesair oymacılarından, taş oymacılardan yukarda bahsetmiştim. Dört sütun arasına iç içe geçirilmiş dokuz yuvarlağı hâvi Reşid imzâlı bir fildişi baston başı ve harikulâde yazılı bir hançer sapını, 500 liraya sattığımı hatırlıyorum.

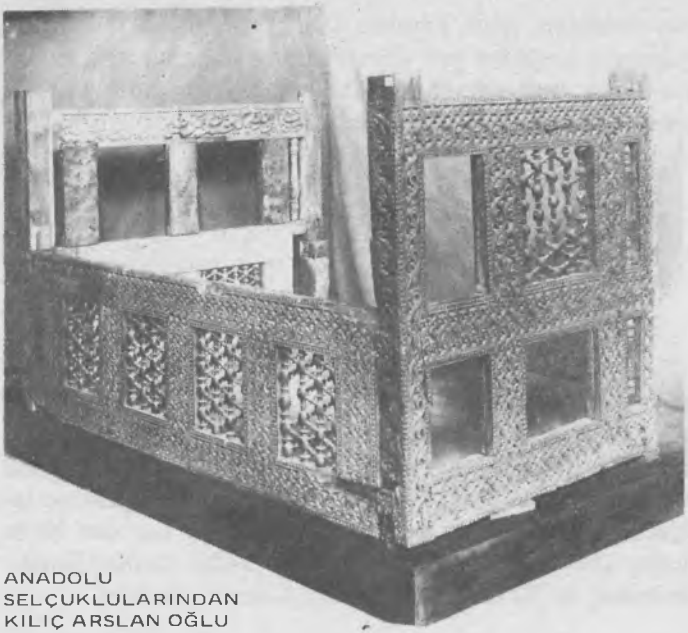

ANADOLU
SELÇUKLULARINDAN
KILIÇ ARSLAN OĞLU
I.KEYHUSREV'E AİT OYMA MAKSURE

Oymalar, katılar sanatın en inceleri
Bu asırda bulamaz doğrusu hiç böyle eri.

ÖD AĞACI

Yakıldığı zaman hoş bir koku veren ağaç olup bundan tesbih, kutu, ağızlık müttekâ vesaire yapılır. Maverd, ruveydâri ve ham ud ağacı olmak üzere üç nevi vardır. Mâverd tesbihler en makbulü, ruveydâri ikinci, ham ödağacı üçüncü gelir. İyi çekilmiş bir mâverd 30, ruveydâri 20, ham ödağacı da 5–6 lira eder. Çekimsiz, haddesiz olursa 1–2 liradan ibarettir. Hatta ödden sa-

ray dolapları, câmi kapıları dahi görülmüştür. Ödden yapılmış beşikler pek kıymetlidir. Ödün hurdası ve kaba kısmı, buhurdanlarla yakılarak buhur hâlinde kullanılır, kokusundan istifade edilir.

Salıncaklar, ipekten hem beşikler öd ağacından
Büyür şehzâdeler amma geçerler taht–u tâcından.

ÖNLÜK

Peşkir bahsinde geçecek işlemelerdir. Titrek elleriyle yemek yiyen eski paşalara ait gayet mutantan önlükler, bilhassa boynuna geçecek yeri olan ve yuvarlak şekil verilen berber önlükleri âlâ kumaşlardan yapılır ve işlemelerle süslenirdi. Bunların, bohçasiyle beraber 50 ve hatta 100 liraya kadar satılanları vardır. Yemek önlüklerinden de 30 liraya satılan bir tanesini gördüm.

ÖRNEK

Model kâğıtları çıkmadan evvel, (Gördes, Lâdik, Kula, Mâden gibi) her cins halıdan bir karış kadar örnek desen ve çiçekler alınıp dokunan ve halıcıların tezgâhları başında asılı bulunan halılara denir.

ÖREKE

Bir metre kadar uzunluğunda yuvarlak bir ağaç başına yine bir külâh geçirilerek yapılan bir çeşit iğ olup "Süme" denilen yün parçası bağlanıp, parmakların ucu ıslatıldıktan sonra, bükerek iplik haline getirilir. Çıkrık,

nezik, tarak gibi âletlerle, dokuma ve halı için mühim bir avadanlıktır.

PALA

Ağzı enli, hafif öne eğik, ortasına doğru genişleyen ucuna doğru yine incelen, kalın, kısa ve ağır kılıçlara derler. Bunları eski süvari cenkciler kullanırdı. Kabzaları zergerdan ve kınları gümüşten olup üzerinde altın çakma yazılarla müzeyyen olanları 50—100 lira eder. Büyük zevata ait olanları daha fazla değerli olup binlerce lira eder.

PALAN

Sırmalarla işlenmiş, gümüşlerle süslenmiş, gidiş alaylarında kazaskerlerin bindiği at eğerleridir. Bunların üzengileri de gümüşten olurdu. Enli palanlar, üzerinde bağdaş kurulacak kadar rahattı. Bunlar her nedense ele geçtikçe bozulup gümüşünden istifade edilmiş, kazaskerlere ait hiçbir palan saklanıp müzeye konmamıştır.

PANZEHİR

Yılan sokanlara suyunu içirdikleri, kemik parçası gibi kirli renkli birşeydir. Bedesten'de, Mısır Çarşısında satılır, bazan arayanları olurdu. Buna "Merkep uru" diyenler de vardır. Eskiden tababette kullanılmış ve edebiyatımıza geçmiştir.

Sevgilim mâr—zebândır, zehrin
Panzehirler bile teskin edemez.

PARA

Üzerinde devlet damgası bulunan ve halk arasında tedavül eden kâğıttan ve madenden yapılmış her nevi geçer akçeye para derler. Antika meskûkât (Mâdeni para) kısmına geçmiş ve tedavülden kaldırılmış eski paralar kataloglarına göre değer taşır. Bazı kimseler bunlarla bilir bilmez meşgul olur ve çok aldanırlar. Bilhassa halkımızı aldatmak için Avrupa'da yapılıp Türkiye'ye gönderilen ve altın para hesâbıyle ellişer paraya, (40 kuruş) toptan alınan, üzerinde beş—on tane domuz resmi bulunan, mecidiye kadar âdi, kalp ve sahihi bile olmayan bu kabil sözde antikalarla pek çok kimse aldatılmıştır. Ticaretle uğraştığım sırada, bunlardan bir tanesini 50 kuruş, bir lira ve hattâ 3—5 liraya ele geçirip de zengin olmak hülyâsiyle satmaya koşup gelenlerin adeti pekçoktu; bile bile bunları alıp satanlar da Çarşı' da eksik değildi. Bazı defa bu mesele için savcılığın dikkatini celbetmiştim. Hülâsa bunları anlamak bir ihtisas işidir. Bir çuval dolusu bakır para ve eski meskukatın iki altına satıldığını gördüğüm gibi, tanesi bir lira, beş lira, hattâ yüz lira eden bakır ve gümüş para; tanesi bin lira eden altın ve binlerce senelik olduğu halde dirhemi ve ayarından % 10—20 fazlasiyle satılan altınlar da görülmüştür.

PARAVAH

Eskiden haremle selâmlığı ayıran ve şimdi de ilk bakışta görülmesi câiz olmayan yerleri örten bazan da süs makamında büyük salonlara konulan perdelerdir. Bunların Arap, Acem, Hint ve Japon işleri vardır. Türklerin

çerçevesi oyma,ortaları eski kumaştan ve çatmalardan yapılan Türk işi paravanaları yüzlerce lira eder. Diğerlerinin de elli lira edenleri vardır.

Görmez olmuştu ahibba, yârân
Vardı güyâ aramızda paravan.

PENBEZÂR

Hindistan menşe'li, gayet ince tülbend nevi'den, içerisi ufak çitlenbik çiçekleriyle işlenmiş, saray için kullanılan bir nevi kumaştır. Bunlar tavşan rakıslarında kullanılırdı. Çerkes kızlarının yüzlerinde, boyunlarında bir hâle gibi sallanır ve raksa çok yaraşırdı. Nadiren Çarşıya düştüğünde 5–10 lira ederdi.

Yârimin nâmı saraylı Zernigâr
Eksik olmaz sinesinde penbezâr.

PENÇE-İ ÂL-İ ABÂ

Hazreti Peygamber, bir gün, kızı Fâtıma, damadı Ali ve iki torunu Hasan ve Hüseyn'i abâsı altına alıp "Bunlar benim âl–i abâm (Abâ ailem) dır" dediği için bu beş isim "Al–i abâ" tabir edilmiş ve birarada beş parmak, bir el şeklinde yazılarak buna "Pençe–i Al–i abâ" denilmiş. İranlılar, bunu taşlar ve altınlar üzerine kazdırıp yazdırmış; Türklere de hürmeten intikal etmiştir. İçlelerinde maddesi ve yapılışı itibariyle üç, beş, onbeş, hattâ yüz liraya kadar satılanları vardır.

PEŞKİR

Bir metre boy ve kırk santim kadar eninde iki başı işlemeli bir dokuma olup nâdiren sırma karışık ve çok zaman ipekle, inceleri gergefde, kalınları kasnakda işlenir. 20–30 kuruştan 50 liraya kadar edenleri vardır. Bunlar başlıca Yanya, Manastır, Rodos ve Anadolu'nun her yerinde işlenirdi. Bunların uzun şerbet peşkiri ile iskemle ve tepsi üzerinde kurulan sofralarda, peçete yerine kullanılan ve hattâ bütün sofra halkının dizlerine örtülmek üzere uzun ve yekparesi de vardır. Bunlar ve daha buna benzer işlemeler Birinci Cihan Harbi içinde ve sonunda bakırlarımız gibi vapurlar dolusu Amerika'ya götürülmüştür.

PERDE

Mâlum olan kapı ve pencere perdelerine denir. Kumaşlar, kadifeler, Bağdad kumaşları, maşlahlar, ince ipek kilimler ve cecimlerden yapılanları vardır. En son Hereke kumaşlarından dahi yapılmıştır. Bunların içinde yüzlerce lira edenleri bulunur. Ve hep sökülerek kumaş haline getirilmiştir. Bir zamanlar pek makbul olan perdeler şimdi her surette değişmiş, kapı perdeleri ise kullanılmaz olmuştur.

Perde perde yükselip zevk–i selim
Perde–bîrun olmuşuz Allah kerim!

PERUZE

Aslı Farsca "Firuze" olup mücevheratda kullanılan ma-

vi ve kesif bir taştır. Horasan'da ve Türkistan'da çıkar; fasatalanmaz, tabii yüz tarafı işlenip cilalanır. Fevkalâde güzel renkli ve lekesizi kıymetlidir. İstanbul'da ancak 50–100 liralığı bulunursa da Mısır, Tahran, Buhara, Bağdad, Hindistan ve Avrupa'nın bazı yerlerinde bunun bin liralığı bile görülmektedir. Bundan Hind mihrâcelerinin birisinde, fevkalâde lekesiz ve güzel mavi renkli bir tesbih bulunduğu işitilmekte ve üç bin İngiliz lirası kıymet tahmin edilmektedir. Peruzeden mukavva kâğıt kadar ince ve zarif bir yaprak şeklinde, üzerinde gayet güzel bir hat ile "Bârekallâh" yazılmış olan pederimin nâdide bir yüzüğünü rahmete vesile olsun diye hatırlarım. Peruze yağa dokunursa emer; rengi bozulur, kıymetten düşer. Peruze, "Firuze–fam" terkibiyle edebiyatımıza geçmiştir.

PEYLEK

Peylek ve yelek, dümdüz gitmesi ve hedeften sapmaması için okların baş tarafına geçirilen tüylere derler.

Hedefimden şaşamam, vardır okumda peylek.

PORSELEN

Toprak mamulatının en incesi olup hususi bir maya ile yapılan çanak, çömlek, kâse, tabak gibi şeylere denir. Bunlar yapılış yerine, yapılışına ve cinsine göre para ederler. Düz beyaz veya çeşitli renkli, çiçek vs. işlemeli nevileri vardır.

RAHLE

Ensiz yüksek masa şeklinde, eski hocaların camide üstüne kitap koyup ders okuttukları, ortasından açılıp kapanan ağaçtan mâmul masa. Bunlar fildişi, bağa, sadef gibi şeylerle işlenir ve büyükleri 30'dan 200'e ve hatta 500 liraya kadar; biraz küçük desenlerde olanlar 15'den 100 liraya kadar satılır. Ders ve Kur'an okunup bittikten sonra masa gibi olan büyük rahlenin üzerine diğer kırma rahle konularak üzerine Kur'an–ı Kerim vaz olunur. Bunlara evvelce çok ehemmiyet verilmiş, hattâ ödağacından bile yapılmıştır. İçlerinde âyetler, hadisler

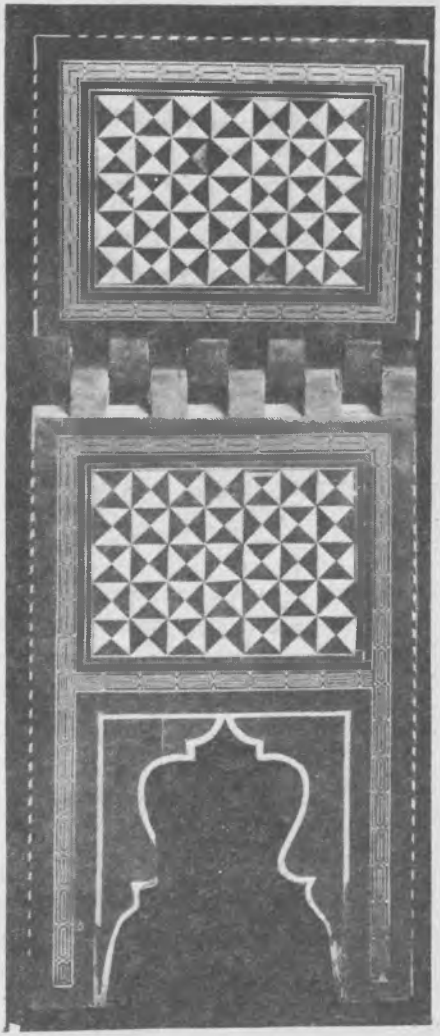

FİLDİŞİ VE BAĞA İLE İŞLENMİŞ RAHLE

yazılı olanları, tuğra işlemelileri vardır ve çok kıymetlidir.

REBAB

Kemana benzer, kemençe gibi çalınır, yuvarlak karınlı, üzerine deri geçirilmiş, yaylı ve kıymetli bir sazdır.Dinleyenlerde de çalanlar gibi incelik lâzım geldiğinden herkes tarafından beğenilmez. Rebab, şarkın en eski sazlarından olup edebiyatımıza geçmiştir.

REFLE METALİK

Bir nevi eski İran fayansına denir. Sağlamları artık görünmez olmuştur. Müzelerde bile birbirine ekli parçalar bulunmaktadır. Avrupa müzelerinde ve İran'da sağlamları da vardır. Çok kıymetli toprak mâmullerindendir.

RESİM

Yağlı boya, sulu boya, kara kalem ve müzehhep nevileri vardır. Bunlardan, binlerce lira eden tablo ve minyatürler bulunur. Eski dilde "Resim" (Cem'i: "Rüsûm"), vergi karşılığı (Tuz resmi, balık resmi gibi) kullanılırdı. Cem'i olan "Rüsum", Anadolu köylerinde, rusum âdet ve an'ane mânâsına gelir. Ayni kökten gelen merâsim ise, "Tören mânâsmadır.

REŞME

Gümüşten mâmul at yularına denir. Atın başına göre.

kayış üzerine başlık yapıldıktan sonra, atın alnına ve burnunun üzerine gümüş paralar ve gümüş yapma pullar sallandırırlar. Bunlardan 300 dirhem (165 gram) gelen bir tanesinin elli liraya satıldığı görülmüştür.

SAAT

Bize vaktimizi bildiren âletlerin yapılması çok eski olup eski Çinlilerin kum ve su saatleri vardı. Bu alet başka yerlerde de kullanılmıştır. Ayrıca dik duran bir değneğin gölgesinden faydalanılarak güneş saatleri yapılırdı. Bunlardan bir tanesi Bayezit Camii avlusunun güneye bakan yüzünde çizilmiş olup, ortasında demir bir mil bulunur. Hârûnur Reşit zamanında makineli çalar saat yapılmıştır. Türklerin saat tarihi henüz ele alınmamıştır. Namaz vakit-

MUSTAFA AKSARAYI'NİN BİR SAATİ

lerine itinaları, buna esas olacak birçok nücûm kitapları

bulunması ve irtifa tahtalarına vukufları dolayısıyle elbette Müslüman Türk saatçiliğinin de eski olması icap eder. Ancak saatcilikten tamirciliği değil, yeniden saat yapmayı anlıyoruz. Eski saatçi ustaları,şakirtlerini ustalık şehadetnamesi verecekleri zaman baştan başa her âleti kendi elinden çıkmak şartiyle bir saat yaptırırlar ve beğendikten sonra icazet verirlerdi. Maalesef kayıtsızlık yüzünden, eski saatler ve saatçiler tespit edilememiştir. Ben birçok araştırmalara rağmen, ancak 30 senede şu malûmatı edindim: Tesbit edebildiğim en eski saat, Manisa'da yalnız saat başlarını çalan, minesiz ve bakımsızlık dolayısıyle küf tutan çelikten mâmul, büyük bir saattir ki üzerindeki "Alâeddin" yazısından Selçuklarla ilgili olduğunu zannediyorum. Diğer saatlere gelince, 1094 (1683) tarihli "Amel–i Mustafa Aksarayi" (Aksaraylı Mustafa yapısı) yazılı bir saat hârikulâde olup, kubbe şeklinde işlenmiş kalemli gümüşten mamûl ve makinesi mükemmel çalışır haldedir.. "Mehmed Babadağı" imzalı saat ise uzun kuburlu cami saati olup, minesi ve çerçevesi, fevkalâde güzel bronzdan işlenmiştir. Galatalı, Şâhin'in saatleri de mükemmeldir. Ahmet Eflaki Dede, oğlu Mehmed, Recâi Efendi, Süleyman Leziz ve Esseyid Elhaç Mustafa Refik adlı ustaların saatleri Topkapı Sarayı Müzesindedir. "Vidinli Mustafa" imzalı saat tarafımdan satılmıştır. "Mehmed Şükrî" imzâlı saatler, İngiliz kubur saatleri tarzında olup o kadar ehemmiyetli değildir.Aynı usta, sonra, Eflâki Dede'yi takliden "Yaptı bir saat–i nâdide Mehemmed Şükrî" yazılı mükemmel bir saat daha yapmıştır. Bu da Topkapı Müzesindedir. Bir başka Mehmet Efendi, Konya'da geçen asrın sonlarında,dikdörtgen bir cep saati yapmış ve Konya'da bırakmış ise de bugün kimde olduğu belli değildir. Avrupa'da bir sergide teşhir edildiğini gazetelerde gördüğüm, Kuru Ali'nin saatini şahsen görmedim. "Osman"

imzalı olup Ankara Müzesinde bulunan saat, İngiliz taklidi olduğu için ehemmiyetli değildir. Ekserisinin fotoğrafını gördüğünüz bu saatlerin pekçoğu tarafımdan tedârik edilerek müzelerimize konulmuştur.Fakat maalesef yapanları hakkında ne malûmat ve ne de kaynak vardır. Hattâ, bu usţaların bâzısına yetişmiş zevat ha-

.ALATALI ŞAHİN'İN BİR SAATİ

yatta bulunsa bile, maalesef kendilerini tanıyanları da

bulamadım. Yalnız, Ahmed Eflâkî Dede adındaki hârikulâde ve nevi şahsına münhasır üstad hakkında biraz malûmat toplayabildim. Bu muhtelif malûmatdan sahihini aşağıda veriyorum.

AHMED EFLÂKÎ DEDE–Halvetî şeyhlerinden Kırımlızâde Ali Efendi'nin oğludur. 1808'de Tekirdağ'da doğup, 18 yaşında İstanbul'a gelmiş ve Yenikapı Mevlevihanesinde çile çıkarıp dede olmuştur. Tekke'de heves edip öğrendiği saatçiliği, bir aralık Paris'e giderek ilerletmiş, orada Bireke Fabrikasına, hüviyetini bildirmeden girip mineyi, mihver altına yâkut koymayı da öğrenmiştir. Döndükten sonra II. Mahmud'a muvakkit (Saatleri kontrol ve vakti tâyin eden) olmuş ve saatçiliği fevkalâde ileri götürüp kendi zekâsiyle, on adet tamamiyle orijinal saat yapmıştır. Bunlardan birisini Topkapı Sarayına, diğerini 1920'lerde başka birisine satmıştım. Diğer sekizini görmedim. Benim sattıklarım altlarında rehâvileri olan masa saatleri idi. Avrupa saatlerine asla benzemiyordu. Daha sonra Dede, bu saatleri beğenmemiş, yeni bir orijinal saat yapmaya muvaffak olmuştur. Üzerindeki (Muvakkit–i cennetmekân Sultan Mahmud Han Ahmed Eflâki el–mevlevi" ibâresinden, II. Mahmud'un vefâtından sonra yapıldığı anlaşılan bu harikulâde saat, müze için mühimce bir para ile benden satın alınmıştır. Dolmabahçe salonundaki büyük kule şeklindeki saatin küçüğüdür. Başta dört cepheli, yâni bir kürenin dört tarafında dört saat, ortasında bir saat ve daha altında bir de tıb sâniyesi görülmektedir. Küredeki makinelerde kuvvetli çelik zenbereklere bağlı olan bu saatin, nâdide çarkları ve bir de güzel yakutu vardı. Rakkası ise Avrupalıların görüp de taklit ettikleri muhakkak olan görülmemiş, zarif bir tarzda düyek (Yani iki–bir vuruş temposuna göre) ayar edilmiş ve Mevlevilerinin ism–i Celâl çekmesi tarzında "Allah Allah" der gibi ses verirdi. Gerek "Eflâki Dede,

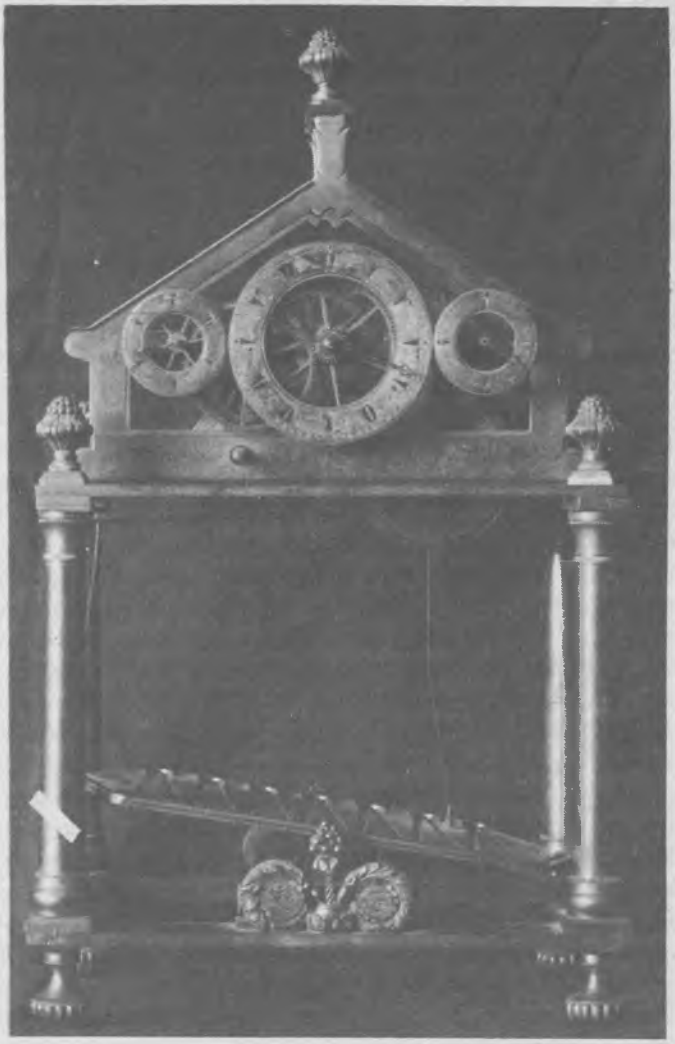

SULTAN AZİZ DEVRİ USTALARINDAN SÜLEYMAN LEZİZ'İN BİR SAATİ

Asitane" yazılı olan minesi, gerek bütün çark ve makine aksamı, gerekse fevkalâde zarif ve kuvvetli civa yaldızı ile altınlaştırılmış olan aksamı hârici kısımları Dede merhumun parlak zekâsı ve kudretli elinin eseridir. Bu saatin 1870 Paris Sergisinde teşhir edilmiş olduğu, Topkapı Sarayında bulunan "Eflâki Dede"nin nev–icâd saati Paris'te sergide teşhir edilmiştir" diye yazılı bir vesikadan anlaşılmaktadır. Üstâdın, Sultan Mecid'in emriyle İngiltere'ye seyahat edip oradan saatçi âletleri aldığı da muhakkak ise de, Bireke Fabrikası her nedense böyle bir adamın fabrikalarında çalıştığı rivâyetini tekzip etmekted r. Buna, herhalde Dede'nin başka bir ad ile çalışmış oln ası âmil olmalıdır. Bir Türk ruhu ve zevk–i selimiyle yaratılan bu saat hârikulâde değerli ve Dede merhumun en mükemmel eseridir. Dolmabahçe Saray salonunun içerisindeki gayet büyük, kule şeklindeki saat de Dede'nindir. Kendisi muvakkit olduğundan meşhur Sadrazam

MUSTAFA REFİK'İN BİR SAATİ (1279)

Fuat Paşa'nın konağına gider ve saatlerini ayar edermiş. Bunu takdir ile seyreden Fuat Paşa merhum da:

Parmağıyla döndürür saati Eflâki Dede,
Dindirir hem bindirir mikâtı Eflâki Dede

diye latifeler yaparmış. Dede Merhum, 1876'da Cağaloğlu'nda İshak–Ağa Çeşmesi'ndeki hanesinde vefat etmiştir.

Gerek Mustafa Aksarayi'nin ve gerek diğer üstadların hizmetleri de cidden iftihar vesilesidir. Bunlardan başka daha bazı cep saatleri de elime geçmişse de bunları yapanlar, Belçika'nın çarkını, Fransa'nın yelkovanını, İngiliz rakkasını biraraya getirerek delme takma denilen şekilde birşeyler vücuda getirmişler ve içerisine bir de "Amel–i filân" yazarak işi olmuş bitmiş sanmışlar. Bunlardan bir tanesinin kapağındaki:

Deme sankim Kirkor ahbar zenâattan ne kapt
Asvasın yardım–ı ile hıp dişe saat yaptı.

beyti çok hoşuma gitmişti. 1279 (1852–3) tarihli bir saati yapan El–Hac Mustafa Refik hakkında, bu kadar yakın bir zamanda yaşamış olduğu halde bir tercüme–i hal bulmaya muvaffak olmayışım,san'at tarihimiz için bir boşluktur. Çünkü, bu da üstâdane yapılmış bir saattir. Bunlardan başka değerli saatçi Şemim'in yaptığı saatler de oldukça kıymetlidir.

İNGİLİZ VE FRANSIZ SAATLERİ–Ecdâdımızın kullanageldikleri Avrupa saatlerine gelince, bunlardan İngiliz saatleri, camileri, sarayları dolduracak kadar bol miktarda İstanbul'a gelir, ceviz ve abanoz kubur mahfazalar içinde camiler ve salonlara konur; üzeri kubbeli billûr ve Edirnekâri renkli veya sadef ve bağalı mahfazalar içerisinde masa saati olarak kullanılırdı. Bunların

içerisinde 100–500 lira edenleri de vardır. Sonradan gelen ve bu biçim mahfazalar yapılan Fransız büyük saatlerinin ise en iyisi ancak 100–150 liraya kadar satılır.

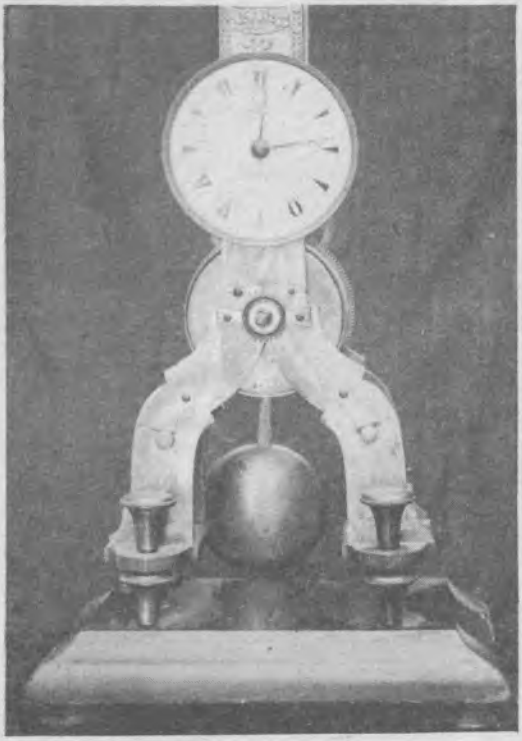

AHMED EFLAKİ DEDE'NİN BİR SAATİ

Bu büyük masa saatlerinden, üzeri fevkalâde bağa mahfazalı ve pırlanta ile murassa II. Abdülhamid'e mahsus saatler bir zamanlar Çarşı'da bir iki sene kadar süründü durdu ise de antika olmadığından değerli bir fiyata satılamamıştır.

Cep saatlerine gelince, İngiliz Pirvolleri, fevkalâde reveçta olup iç içe açılır, üç dört mahfaza içinde ve küçük bir kaplumbağa şeklinde idi. Gümüşle çerçevelenmiş bağa mahfazalar içinde olan bunları ecdat şal kuşaklarında bir uzun kordonla boğazına takarak muhafaza ederlerdi. Bunların harc–ı âlem olanları

beş kese akçeye, son zamanlarda da beş altına satılırdı. Daha küçük, daha zarif, altın mineli Piryolları ve Corc Piryolları ise, ekâbire mahsus olup fevkalâde kıymetli idi. Mineliler içerisinde 1000 lira kadar eden ve derece derece 100 liraya kadar satılanları da vardır. Nitekim ay, gün, yıl gösteren ve çalgılarından başka, musikisi de olan, veyahut saat, yarım saat, çeyrek saat ve hattâ dakika çalan büyük bağalı saatlerle, bu vasıfları olan küçük saatler de bin lira kadar ederdi. İngilizlerin Piryol ve Fransızların Bireke, Louvre ve avuç ortası kadar yassı mineli saatleri de 100 liradan 500

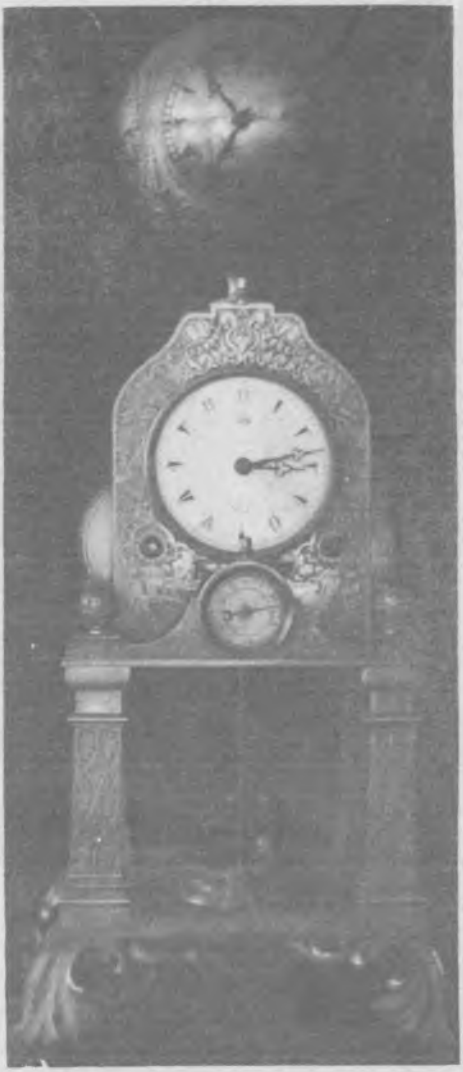

MEHMED EFLAKİ DEDE'NİN BİR SAATİ

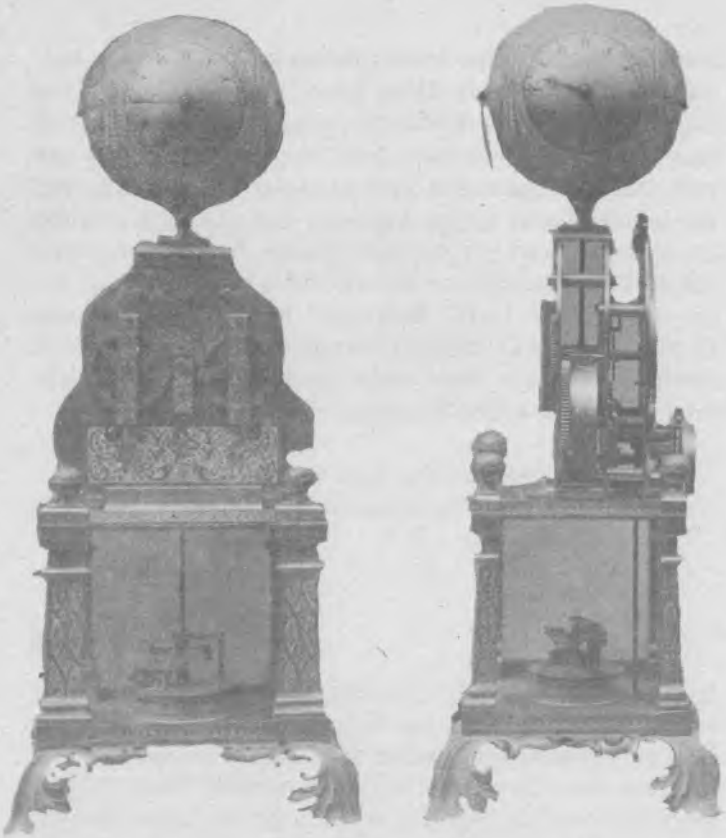

EFLAKİ DEDE'NİN MEŞHUR SAATININ ARKADAN VE YANDAN GÖRÜNÜŞÜ.

liraya kadar, –Dent– İngiliz ve –Kronometr– Fransız kalemli saatleri de 30'dan 150 liraya kadar ve hatta altını fiatına satılanları vardır. Bunlardan sonra beş altınlık kaplumbağa saatleri yerine, kapaklı gümüş, Serkisof saatleri halk içinde kullanılmaya başlandı. Bunlardan demiryolu memurları için yapılmış olan ve arka kapağında kabartma bir lokomotif resmi bulunanlar, "Şi-

mendiferli saat" diye şöhret bulup halk tarafından tutulurak kullanılmıştı. Daha sonra piyasayı Zenit, Lonjin, Omega saatleri doldurmuş olup şimdi en kullanılan saat cinsleridir. Dünyanın daha birçok yerlerinde yapılmış, bizde de tahtadan saat yapanlar bile görülmüştür. Bir leblebi kadar küçük kıymetli taşlarla süslü murassa bir Fransız saati görmüştüm. Namık Kemal'in biraderi Nâşid Bey, saatçilikten pek iyi anlar bir üstad imiş; Zenit saatlerinde fazla, lüzumsuz âletler bulunduğunu fabrikaya yazarak tashih ettirmiş ve bir takdirname almıştır. Yarım asır önce vefat eden Firecikli Hafız Mehmed Efendi de kudretli bir saatçi idi.

Etmedim ömrümde bir sâat kadar râhat heman
Kalbimin tiktakların saymaktayım âh el–eman.

SAÇAK

Bazı camilerdeki şadırvanlarda, sebillerde görülen siper kısmı. Bayezid Hattatlar Köşkü, Şeyh Hamdullah'ın Kur'ân yazması için Sultan II. Bayezid'in emriyle yaptırılmış olup kendi nev'inde tek numüne iken, bilgisiz bir zâtın emriyle yıkılmış ve vatanperver tarihçileri ağlatmıştı. Pek kolay tamirle ebedileştirilmesi mümkün iken yok edilen bu köşkün en asil stildeki saçak parçaları, Avrupa ve Amerika müzelerine götürülmüş, hâttâ farkında olmayarak yıktıran zat yine para ile satın almıştı. Şimdi emsalini gösteremeyeceğim bu saçaklar, artık ebedi tarihe karışmıştır. Bu köşk ayrıca oymacılık ve boyamacılık bakımından da büyük bir şaheser idi.

Bir de pâdişah tahtlarının önünde resmi günlerde öpülen saçaklar vardı ki bunlar, kumaş ve ipek yığınından

ibaret olup antikası görülmemiştir.

SADEF

Denizden çıkan inci mahfazası midye ve istiridyelerin kabuklarının iç tarafından teşekkül eden parlak madde

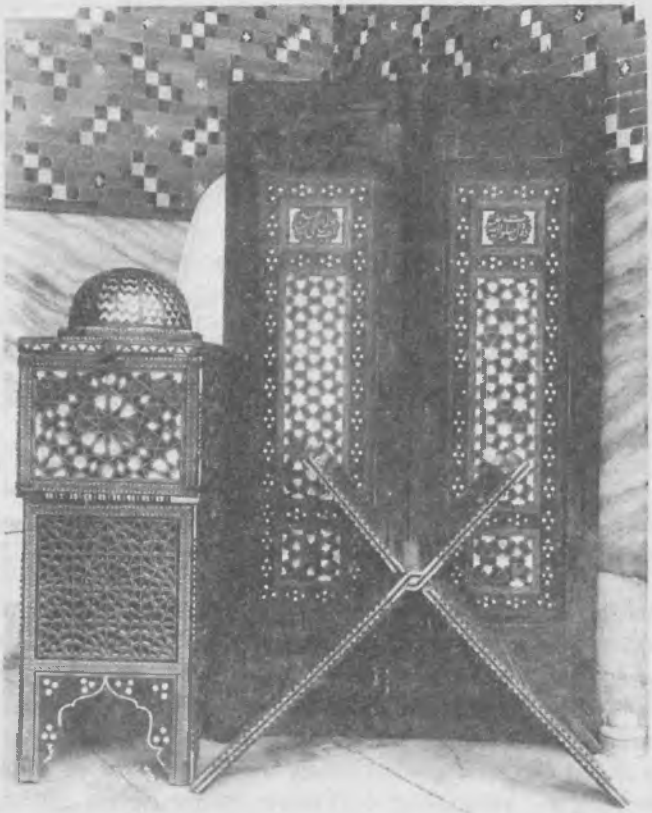

SADEF İŞLEMELİ DOLAP,RAHLE,KUR'AN–I KERİM MAHFAZASI

olup, bundan kutular, maktalar, tütün tablaları, düğmeler yapılır; ufaklarıyla da mobilyalar, sandıklar, rahleler, dolaplar, masalar vs. tezyin edilir. Sadef kakmacılığı ayrı bir san'at olup bunların en güzel örneklerini Türkler vermişlerdir. Arap ve İran sadef işlemeleri ikinci sırayı alırdı.Sadef Arap ve Türk edebiyatına geçmiştir.

SANDIK

Küçüklerine "Sandıkçe", türbelerde üstü ortulerle süslu büyüklerine "Sanduka" denir. Sandığın, çekmece gibi çekmeleri olmayıp, düz tarzda, üstten kapaklı ve ağaçtan yapılır. Kadife kaplanarak gümüşlerle süslenenleri, ceylân postu ile kaplananları, Edirne işi boyanıp tezhip edilenleri olduğu gibi, bağa ve fildişi ile tezyin edilenleri de vardır. Bunlar elli altmış liradan beş yüz liraya kadar satılır. Ceviz, servi, abanoz sandıkların oymalı ve süslüleri de 10 liradan 100 liraya kadar eder. Gümüşten fayanstan, billûrdan küçük sandıkçeler de maliyet derecesine göre satılır.

SAKSONYA

Almanya'da Saksonya Krallığında (Eyaletinde) Meissen'de iki asırdan beri faaliyette bulunan meşhur porselen fabrikasının, makas markalı ve fevkalâde güzel mâmullerine (Kâse, sahan, tabak, sürahi, leğen, ibrik, zarf, fincan vs.) verilen ad olup pek meşhurdur. Bunlardan tabaklar, sahanlar 40–50, kâseler 80–100, leğen ve ibriklerin en iyisi bin lira eder. Bunlar o kadar mütenevvidir ki, 30 liradan 150 liraya kadar kâsesi, 20 liradan 100 liraya kadar sürahi ve destisi, 100'den 500 liraya kadar küpleri vardır. Hepsinde, makas şeklinde

olmak üzere, yüzlerce nevi damga vardır. Eskileri kıymetli olmakla beraber bugün çıkardığı mallar içinde de çok değerlileri bulunur. Çok zarif ve zek—i selime uygun porselenler ancak burada çıkar. Türkiye için asırlardan beri yaptığı yazılı ve meyva süslü eşya, Avrupa için yaptığı mücessem resimli emtia yekdiğerine rekabet edercesine güzeldir.

SAKSI

Türkiye'de eskiden beri topraktan yapılan bütün eşyanın ayrı ayrı isimleri olduğu halde, ilk defa çiçek saksılarının yeni tarzda gelenlerine, Avrupalılardan alışılan birşey olmak üzere "Saksı" ismi verilmişti. Halbuki bunu ilk defa satmak için söyleyen tezgâhtar, Saksonya mâmulâtının iyi olduğunu ifâde için söylemiş, bundan saksı adı kalmıştır. Eskiden bu saksılara "Yalak" derlerdi.

SALINCAK

Ağaçlara ip atarak veya hususi şekilde ağaçların üzerinde kurulan ve kolan vurulan eğlence vasıtasıdır. Eski Türkçesi "Yelenbi"dir. İşlenmiş meşinden ve halıdan çocuk salıncakları vardır. Çocuklara mahsus olup beşikteki çocukların yatırıldığı işlenmiş eskileri 15 lira kadar eder.

SANTUR

Bir nevi eski Türk sazıdır. Kanundan küçük, telleri üzerine tokmakla vurulmak suretiyle çalınır. İyisi 30—40 lira kadar eder.

SAVAT

Gümüş eşya üzerine siyah kalemle, çizgiler ve çiçeklerle yapılan bir süstür. Bu san'at Kafkasya'dan çıkmış, Van, Sivas, İstanbul ve Rusya'da, daha sonra Paris'te de savat yapılmaya başlanmıştır. Ancak 150 sene kadar bir mazisi vardır. Gümüşe dirheminde 5–10 kuruş kadar değer kazandırabilir, yani 10 kuruş etmesi lâzımgelen bir gümüş eşya 15–20 kuruş edebilir

Nikabın simsiyâh etmiş, çalışmış eylemiş icâd
Savat–ı zineti yer yer gümüşte gösteren üstâd.

SECCADE

Türkiye'de secde edilecek bir kişilik halılara derler. Bunun "Saf" tabir edilen üçlü, beşli, hattâ yedi mihrablıları vardır. Teklerinin şaldan, kumaştan, kilimden ve hattâ keçeden işlemeli olanları da varsa da, seccade sözü daha çok halıdan olanlar için kullanılır. Türkiye ve İran'ın her tarafında dokunur ve kıymetine göre para eder.

Vaz'edip artık cebın–i pâkini seccâdeye
Tevbe etmiş bâdeye bak sen şu müfti–zâdeye

SELİMİYE

Eski ve zarif bir kumaş ismidir. Üsküdar'da dokunur ve

Sultan III. Selim'e izafetle yad olunur. Bunların içinde fevkalâde işlemelileri vardır. Beyaz, açık, pembe, tahini ve daha açık zarif renklerde yollu veya düz çiçekleri vardır. Bir bohçası 30 ve bir yorgan yüzü 50 ve 100 liraya kadar satılır; entarisi 200 lira kadar eder.

SEMAVER

Aslı Rusca,"Samovar"olup,kendi kendisine kaynayan demektir.Çay suyu kaynatmak için kullandığımız,ateşlikli ve bacalı (Ateş borusu) bir âlettir. İstanbul, İran, Rusya ve Avusturya'da yapılır. Makbul Rus semâverleri, orada yaşayan Türkler tarafından vücuda getirilirdi. Türkiye'de gümüş, pirinç ve bakırdan imâl edilir. Fakat en iyisi ve kullanışlısı Varşova'da yapılanlardır. Küçüğü, büyüğü olur. Vasat bir semâver 30 liradan 50–60 liraya kadar satılır; tabii daha ucuzları da vardır. Gümüşlerin antikası yoktur; en âlâsı beyaz nikelden yapılanlardır. Avusturya malı olanlar kalıp işidir. Beyaz ve dilimli gayet güzel bir tarzda yapılan bir semâver, her nedense, Bedesten'de 170 liraya satılmıştı.

Semâya yükselir dûd–ı siyâhı
Semâverle olur çay pâdişâhı

SEVR

Asırlardan beri Sevr (Sevres) şehrinde yapılır, gayet kıymetli bir porselendir. Taklitleri çok olduğu için asli olanları birçok damga taşır. Bu zarif eşya, fevkalâde kıymetlidir. 100 liraya bir fincan, 500 liraya bir kâse, 1000 liraya vazosu dâima görülmektedir. Sultan Mecid

devrinde, gümüş kaplama ve işlemelileri İstanbul'da taklit edilmiştir. Sevr'in en eskisini ele geçirmek tâlihin bir lütfu sayılır. Çok aldananlar da olur.

SERASER

Başlıca kürk kaplamaya mahsus bir nevi kumaş olup baştan başa sırma ve ipekle dokunduğu için bu adı almıştır. Eskiden büyük zenginlere, hanımlara ve hocalara giyecek kürk kabı olurdu.

Başımda şanlı bir börküm de vardı
Serâser kaplı bir kürküm de vardı.

SEYLAN

Seylân adasında çıkan güzel, şeffaf koyu kırmızı vişne renginde yüzük taşlarına denir. Bunların nâdiren tesbihleri de görülmüştür. Tesbihlerin gayet düzgün çekilmişi ele geçerse 1000 liraya kadar eder. Çünkü, yuvarlak ve tatlı renkli olanları pek zor bulunur. Hatta iyi bir yüzük taşı da erbabınca 5 bin lira kadar eder.

Kıymetin bir parça artırmazsa da
Gösterir seylân yâkut rengini.

SİKKE

Tedâvülde olsun olmasın, madeni paralara "Sikke" (Cemi şeklinde "Meskukât") denir. Bunun eskileriyle

uğraşanların pekçok olduğunu, antika olan sikke'nin mâden değerinin çok üstünde satıldığını (Meselâ, 3 dirhemlik bir altın sikkenin 1000 liraya satıldığını)"Para" bahsinde belirtmiştim. Bir de mevlevilerin giydiği keçe külâha "Sikke" derler. "Sikke"nin lügat mânâsı, dövülmüş, tazyik edilmiş olup, keçe de, yünden bu suretle yapıldığından bu ad verilmiş olmalıdır. Şeyhlerle,Mesnevihanlar destarlı (Sarıklı) sikke, dedeler ise sarıksız sikke giyerlerdi. Mevleviliğe teşvik için:

Dü cihanda eğer altun ola dersen, nâmın
Sikkesi altına gir hazreti Mevlânâ'nın

diye beyitleri de vardır.

SİLKME

Gayet güzel ve namlı üstâdların yazılarını iğne ile delerek, üstübeçle diğer bir kâğıdın üzerine silkelerler ve bu suretle kalıplarını alıp levhalar vücuda getirirler. Bunlar, aslının onda bir fiyatına satılır. Meşhur stad Rakım, Mahmud Celâleddin ve Yesâri'nin böyle birçok silkme levhaları vardır.

SİNEKEMAN

Malûm olan kemanın küçük büyük birçok nevi ve isimleri varsa da, bunların içinde normalden biraz büyükçesine, sineye (Göğse) dayanıp çalındığı için, "Sinekemân" denir. Bunlardan, iki asır kadar evvel sadefci Karabet Usta tarafından sadef ve bağalarla süslenen bir tanesinin Sultan Reşad zamanı saray erkânından birisinde olduğunu işitmiştim. Her nasılsa satın alıp müzeye

bırakmayı unutmuşum; bu gafletimden dolayı üzülürüm. Bu kemanın üstünde:

O sadefci Karabet,
Emire–i Ermeniyan

Yaptı şevketlisine
süslüce bir sine–
keman.

tarzında bir beyit yazılmıştı.

SİTİL

Sitil, ayaklı ve büyük bir tas biçiminde olup üstünden üç kalın zincire bağlı olarak, gümüşten veya civa yaldızlı bakırdan yapılmış, içerisinde kendi desenine uygun, on, oniki fincanlık bir de kahve güğümü oturtulan kabın adıdır. Bunlar kalemkâr işi lahna yaprakları, gül

XVIII. ASRA AİT GÜMÜŞ KAHVE SİTİLİ VE GÜĞÜMÜ

(Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

dalları ve çiçeklerle süslenir ve bazan da ajurlu bir tepsi konulur. Yani vitrinde duruş vaziyeti, dip tarafı tepside, zinciri de vitrinin yukarı katındaki çiviye asılmış bir tarzda bulunur. Bunun ayrıca–gümüş astarından değil– döğme gümüşten biner dirhem (3250 gr.) ağırlı-

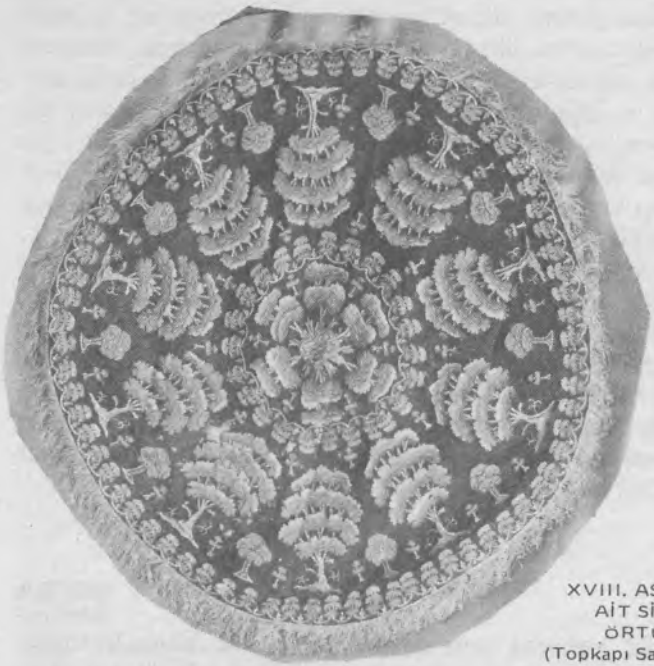

XVIII. ASRA AİT SİTİL ÖRTÜSÜ (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

ğında beyzi ve kulplu iki adet tepsi, ayni desende iki deste (Türklerin, "Düzine" yerine kullandıkları onlu takım) de zarf ilâve edilince sitil takımı tamamlanmış olur.

Osmanlı sarayında birçok ocaklar gibi bir de Kahve Ocağı Teşkilâtı"vardı.Kahvecibaşının idaresinde çabuk

ve çevik delikanlılardan tevekküb eden kahveciler, kolları sıvalı, kaytanla işlenmiş çepkenlerin kolları arkaya ilişik, bellerinde fıta, omuzlarında tertemiz havlu, sarayda bir cemiyet olduğunda, sitil takımlarını alıp hizmete koyulurlardı. Evvelâ, kahvecibaşı elinde sırmalı bir havlu ile önde, arkasında büyük tepsi içerisinde ağızları yukarı olarak konulmuş boş fincanlar ve hizalarında zarflar olduğu halde diğer bir kahveci; daha arkada, sağ eli sitil tepsisi altında, sol eli sitil zincirini tutmuş ve güğüm pişmiş kahve ile dolu olarak üçüncü bir kahveci,nihayet en arkada,büyük ve boş bir tepsiyi taşıyan dördüncü kahveci olarak sıraya dizilirler. Kahvecibaşı kapıdan girer, arkasından getirilen sitilden kahve güğümünü alarak boş fincanları hemen bir hamlede aynı seviyede ve ölçülü bir halde doldurur ve dağıtmaya başlar. Misafirler, tepsiden evvelâ bir fincan zarfı alıp, sonra da kahve fincanını alarak bunun içine koyar ve içmeye hazırlanırdı. Sitil tepsisini taşıyan kahveci çıkarken elinde boş tepsi bulunan kahveci içeri girip boşalan fincanları toplamaya başlardı. Bir sitil takımı,eski zamanlara aitse, gerek gümüş ve gerek tombak olsun bin lira kadar eder.

SOFRA

Yemek yenecek yere denir. Türkiye'de müteaddit tarzda sofra kurulur ve türlü türlüsü olurdu. II. Mahmud ve Sultan Aziz'in, her türlü teferruatı hâiz, gümüş ve mükemmel 72 ve 40 kişilik tarihi sofra takımları harikulâde olup, Topkapı Sarayı'ndadır. Bunlardan daha eski zamanlara ait, büyük ve yuvarlak, gayet ince, zarif meşin işleme sofralar da vardır. Bunun üstüne, açılır kapanır, altı veya sekiz ayaklı ağaç ve boyalı iskemleler üzerine, gümüş ve kalemli veya tombak bir sini üzerine ku-

rulup etrafına kuş tüyü değirmi minderler sıralanır ve herkese birden bütün peşkir dolaştırılarak elle ve kaşıkla da yemeğe başlanırdı. Bunların bütün takımları ayrı ayrı antikadır. Her kâse, her tabak, her sahan ve her lenger ve her tepsisi yüzlerce lira değerindedir. Bilhassa mertebâni kuzu tabakları, ancak iki kişi ile kaldırılabilecek kadar ağırdı. Kaşık takımları ise fevkalâde kıymetlidir. Pilâv ve çorba için gümüş, muhallebi için sadef ve hoşaf için mercanlı bağa kaşıklar kullanılırdı.

Müdebdeb sofralar hem nân ü nimetler firâvândı
Ziyâfet ağniyâya ün verir bir şöhret ü şândı.

SOĞUK DAMGA

Beyaz ve buzlu gibi olan damgalara denir. Bunlar kâğıtların içinde de görülür. Bazı porselenlerin altına da konurdu. Renkli, markalıdan daha aşağı ve hiç markasızdan daha iyidir. Ve fiyat itibariyle derece derece eşyaya kıymet verir.

SOLAK

Sağ yerine sol elini kullananlara da "Solak" denir. Mücellit ve müzehhib Solak Sinan bunlardandır. Kendisine izafetle İstanbul'da bir mahallesi vardır. Padişahların muhafız bölüğü mensubu olup, sağ ve solunda yürürken padişaha arkalarını dönmemek için okları sol eliyle kullanan seçme kapıkuluna da "Solak" denirdi.

SOMAKİ

Kırmızı ve yeşil damarlı bir nevi taş olup, yapılarda,

bilhassa saray ve cami direklerinde, eski saraylarda sabit masalar, saksı koymak için yapılan kolonlarda kullanılırdı.

SORGUÇ

Padişahların ve devlet ricalinin kavuklarının ön tarafına takılan süslere denir. Bunlar, beyaz ve siyah tüyden, balıkçıl kuşu tüyünden ve kıymetli taşlardan olurdu. Birinci Cihan Harbi içinde bir kısmının kaybolduğu rivayet edilen padişah sorguçları Topkapı Sarayı Müzesinde mahfuzdur. Tabii ve izafi kıymetleri vardır.

SPOR ALETLERİ

Spora ecdad da çok ehemmiyet vermiştir. Topuz ve gülle kaldırmak, kılıçla keçe kesmek, ok atmak, top, cirit, mızrak, eskrim gibi birçok spor âletleri vardır.

SÜZÂNİ

Bir nevi ince kumaştır. Gayet ince kılapdanlarla âdeta kalınca bir kalem çizgisine benzer işlemeleri vardır.Çok eski ve zarif bir masa örtüsünün 50 liraya satıldığı olmuştur.

SÜLEYMANİYE TAŞI

Süleymaniye şehri dağlarından çıkan bir nevi gök renkte, yâkuta benzer, içerisinde kırmızı damarlar bulunan bir çeşit taştır. Buna kan taşı da derler. Bıçak sapı,

derviş kemer taşı ve tesbihler yapılır. İyi haddeli bir tesbihi 80 lira kadar eder; fincanları ise 20 liraya kadar satılır.

SÜRAHİ

Çin menşeli olup burada görülerek Avrupa'da da yapılmıştır. Türkçesi "Gılgıle"dir. Boğazları pek dar olup ağzı birdenbire genişlediği için su dökerken veya içerken gılgıl sesi çıkarmakla Türkçede "Gılgıle" denmiştir. 3 liradan 500 liraya kadar satılan envâi vardır.

SÜZEK

Bahçe sulamak için yapılan bu tenekelerin hiç ehemmiyeti yoksa da, saraylar dağıldığında bunların gümüşten olanları da zuhur etmiştir. Dip tarafı hafif yuvarlak şekilde kapalı ve delikli bir huni şeklinde olan bu süzekler, san'at değeri olmadığından, kırılıp hurdacıya satılmıştır.

ŞAL

Anadolu'da bele bağlanır, İstanbul'da boyuna dolanır, Arabistan'da ise başa sarılır, hâlis yünden mâmul kendine has özelliği olan ve kumaştan ayrılan bir sanat eseridir. Şalaki, Lâhuraki, Buharaki denilen kadın elbisesi kumaşları da şala benzedikleri için bu adı almışlardır. En ince ve en güzeli Lahur ve Keşmir'de ve derece derece Kirman, Horasan, Trablusgarb ve Gürün'de dokunur. Bunlar dörder arşın (2,52 m) boyunda iki endaze (1,20 m.) eninde top olarak yapılır.

Lâhur şallar "Müreccah", "Anberser", "Valide" adıyle üç cinse ayrılır. Bu topların iki beyaz, bir vişne renkli çizgilisi ve çizgileri içerisinde güzel çiçekler yapılanları makbuldür. Kalın çizgili olanlarına "Vâlide şalı" denir. Çizgilileri, düz ve her birisi ayrı renkte beş–altı yollusu da vardır. Düz ve bâdem gibi küçük çiçeklerle ve büyükçe bâdem sularla süslenenleri de vardır. "Poteli" denilen büyük büyük bâdemli olanlarından gecelik boy hırkası yapılır. Ortası göbekli ve köşebentli, kenarları çizgili olanlardan masa örtüleri, duvarlıklar yapılır. "Car şalı" denilen düz ve ortası boş köşebentli şallar da vardır. Küçükleri, yani "Bohça şallar" bir zamanlar kadın baş örtüsü ve yollular ortadan kesilerek dört köşe saçaklar yapılır ve kuşak olarak kullanılırdı. Ortası siyah şallardan, tabut örtüsü ve türbe puşidesi yapılır. Bunların altı üstü safi koyun yününden yapılır, ipekten ve sonradan dokunanlar elbise içindir. Üç dört asır evvel şallar, 300 florin altınına satılırken zamanla fiyatı düştükçe düşmüş I. Dünya Harbi içinde ancak 600 lira kâğıt para edenleri görülmüş olup, şimdi maalesef 100 liraya bile müşteri bulamamaktadır. Bunların boyaları kurt boya, nar kabuğu, gül, kırmızı, cehri ve safran gibi maddelerden elde edildiği için senelerce, hatta asırlarca solmaz ve iyi bakılırsa eskimez, "Şalım olsun malım olsun" darbımeseli Türklerin şalı ne kadar sevdiklerini ve bunu servetten sayarak ne kadar itibar ettiklerini gösterir.

Kirman şalları, biraz daha kalınca olup, seccâde, elbise ve masa örtüsü olarak kullanılır. Daha sonra gelen Horasan ve Trablus şalları ise Anadolu'da kuşak olarak kullanılırdı. Gürün'de düz şal çıkar ve elbise yapılırdı. Şimdi ele geçen ağır Lâhur ve Keşmir şallarından bilardo örtüsü yapılmaktadır. Lâhurların o kadar incesi vardır ki koca dört arşınlık bir top devşirip toplanınca pardesünün cebine girecek bir hâle gelir. Bunlara bak-

mak ve asırlarca muhafaza etmek için hakiki ev hanımı olmak lâzımdır. Eyüp Sultan Türbesinde bunların en âlâlarından tam 30 adetine 10 lira kıymet koymak bedbahtlığına uğramışımdır. Çünkü, bakımsızlıktan güvelenerek kalbur haline gelmişti. İyi bakılsa idi en az 15.000 lira ederdi.

(XVIII.ASRA AİT BİR ŞALVAR
(Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

ŞALVAR

Anadolu kadınlarının bâzı yerlerde hâlâ giymekte devam ettikleri ağı bol, üstlük donlara denir. Çuha, kemha, kazmir gibi kalın kumaşlardan; genç kadınlar için atlastan vs. kumaştan yapılır, cep ve uçkurluk ağızları sırma ile işlenirdi. Bunlar da, erkeklerin çakşırı gibi, evlâddan evlâda kalırdı. Çünkü, bayramdan bayrama ve düğünden düğüne giydikleri için kumaşı da gayet sağlam olduğundan çok dayanıklı olurdu. 30 liradan 50–60 ve 100 liraya kadar satılanları vardı.

ŞAMDAN

İçine mum dikip yakılarak ışığından faydalanılan alet. Bakırdan, pirinçten, gümüşten hatta altından yapılmıştır. Şamdan imâlinde de Türkler çok terakki etmiştir Meselâ Artuklular devrinde yapılmış üzeri oymalarla, yazılarla işlenen büyük cami şamdanları vardır. Gümüş çakma şamdanlardan bin lira edenler bulunduğu gibi, câmilerde gördüğümüz birbuçuk metre uzunluğunda ve kol kalınlığında mumlar dikilen şamdanlarımız da vardır. Bilhassa Sultan Ahmed'in Câmiine bitişik I. Ahmed Türbesinde, gümüşten yapılmış, baştan başa âyetler ve hadislerle tezyin edilmiş iki şamdan ve iki de rahlesi vardır ki, bu şamdanlar insanın uzanamayacağı kadar uzun ve yüzlerce kilo ağırlığındadır. Gerek yapılış tarzı ve gerek işlemesi cidden şâheserdir. Kıymet konulamayacak kadar değerlidir. Hele Sultan Mecid'in 80'er okkalık (103 kilo) altın ve pırlantalarla süslü bir çift şamdanı, dünyada emsâli bulunamayacak kadar kıymetli bir şâheserdir. Camilerimiz, büyük küçük şamdanlarla doludur. Fevkalâde itina ile yapılan tombak civa yaldızlı şamdanlar, 10 liradan 100 liraya kadar değerdedir. Selâtin (Padişah) camilerindeki büyük bakır ve pirinç şamdanlar da kıymetlidir. I. Dünya Harbi içinde Anadolu'dan toplanan bakırlarımız, işlemelerimiz gibi, bunlar da vapurlar dolusu Amerika'ya taşınmıştır.

Hâlâ pirinçten yapılmış uzun cami şamdanları Avrupa ve Amerika'ya çekilmekte ve buralardaki şark salonlarında elektrik konularak kullanılmaktadır.

ŞARNEL

Kutuların kapaklarını alt kısmına tutturmak için yapı-

lan menteşeye derler. Maharetle kutu yapanlar "Şarnel"i mümkün olduğu kadar gizli ve mükemmel yaparlardı. Bu san'atta kaybolup gitmektedir. Gümüş ve altından şarnel yapmada, ancak Paris kuyumcuları Türklere yetişebilmişlerdir. Ağaç, fildişi, bağa gibi şeylerle şarnel yapımı ise Türklere münhasır kalmıştır.

NECEFDEN YAPILMIŞ ŞATRANÇ TAŞLARI (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

Neler çekmekteyim üstad elinden
Usandım bıktım artık şarnelinden.

ŞATRANÇ

"Şatranç" veya daha çok kullanılan şekliyle "Santranc", meşhur bir oyun olup, Hindistan'da icat edilmiş, sonra Mısır ve İngiltere'ye geçmiş, daha sonra da Avrupa'da taammüm etmiştir. Tahtası ve takımı gayet kıymetli olarak yapılanları vardır. Tahtasındaki 64 hanenin 32'si beyaz fildişinden, 32'si de bağa veyahut abanozdan siyah olarak; şah, ruh, at, fil, süvari, piyade adlarını alan taşların da bir takımı fildişinden ve bir takımı abanozdan gayet sanatkârane yapılırdı. Böyle tam ve iyi bir takımın yenisinden 300–500 ve eskisinden ise binlerce liraya satılanları vardır. Taşları necef olanları da gö-

rülmüş olup tabii daha kıymetlidir.

ŞEMSİYE

Bir zamanlar modası cihânı saran şemsiyelerin, kadın ve erkek için, renk renk, boy boy kullanılanları vardır. Kadın şemsiyeleri uzun, sapları ağır altın ve değerli taşlarla süslenmiş olurdu. Erkek şemsiyelerinin de, zamana göre renklileri olup, bazılarının saplarını altın ve kehribadan yaptıranlar vardı.
Sultan Aziz kendisi için al ipek ve sultanlar için de içerisi beyaz ipekli al şemsiyeler yaptırmış ve bunları resmen saraya tahsis etmişti. Bu şemsiyelerin içerisi, tel yerine ince fildişinden yapılmıştı. Mücevheratsız olduğu halde 50 liraya kadar satılan şemsiye görülmüştür.

ŞAVLU

"Şâkul"un Türkçesidir. Eski Türk mimar avadanlığı olup pirinçten, bakırdan iptidai tarzda yapılagelmişlerse de,üzerinde "Mustafa Beşe" yazılı ve 904 tarihli, işlemeli bir şavlunun Bedesten'de 45 liraya satıldığı görülmüştür.

İstemem eğri dokunmuş havlu
Ustanın elleri olsun şavlu.

ŞEBÇIRAĞ

Bektaşi tekkelerinde bulunan Oniki İmam aşkına yakıldığını imâ için 12 köşesi olan tas şeklindeki kandildir.

Meraklısı için iyi yapılmış olanları ve eskileri 5–10 lira eder.

ŞEKERLİK VE ŞERBETLİK

Gümüş büyük bir tepsi içerisinde 10 bardak bir tatlılık iki kaşıklık, on kaşık ve bir de şeker (Bomboniye) den ibaret olan takım istenildiği zaman şeker, istenildiği zaman şerbet ikramı için kullanılır. Gümüşüne, işine,ağırlığına göre dirhemi 15'den 50 kuruşa kadar edenleri vardır.

ŞETARİ

Her renkte yollu yollu yapılmış kumaşa denir. Hint, Şam ve daha bazı yerde yapılırdı. Çift topu altın para 150 kuruştan 2 liraya kadar satılırdı. Asrımızın başlarında "İçlik" denilen erkek üst gömlekleri bundan yapılırdı. Boy entârileri de vardı. Şimdi bunların deser itibariyle taklitleri çıkmıştır.

ŞİŞE

Cam mamûlâtmdandır. Şişelerin çeşitli renkleri olanları vardır. Eski milletlerin, içine gözyaşı doldurarak ölülerinin yanına bıraktıkları şişeler, koyu mavimsi bir renk alarak minelenmiş tarzda zuhur eder. Antikalık bakımından bunların 50–100 lira edenleri bulunur.

Cur'a–i şâdiyi gel çek şişeden
Kalmasın dilde eser, endişeden.

TABAKA

"Tabak" Fransızca tütün demek olduğundan ve tütün konulan kutular, ilk defa Fransa'dan geldiğinden bunlara "Tabaka" denilmiştir. Türkçesi "Tütün kutusu" dur. Bunların da altını, gümüşü, ağacı, taşı ve her çeşit kıymetlileri vardır. "Kutu" bahsine bakınız.

TABAN

Kılıç, bıçak, makas gibi şeylere yapılan bir nevı üstün kaliteli çeliğin adıdır. Mamulleri asırlarca keskin kalır ve ilk defa yapılırken verilen zağ kâfi gelir.

TABAK

Neden mamul olursa olsun her nevi düz yemek kabına denir. Bunlar altın, gümüş, fayans, porselen, billur, hatta kıymetli taşlardan bile yapılır. Cinsine işine göre fiyatları değişiktir.

TABANCA

Elde kullanılan ateşli silâh. Kapsülle patlayanlar varsa da o kadar ehemmiyetli olmayıp, çakmaklı tabancaların demirden, altın çakma işlemeli, sapları gümüş tellerle müzeyyen ve gümüş kabartma çiçeklerle tezyin edilenleri vardır. Bunlar Kalkandelen, Prizrin ve İstanbul' da yapılırdı. Bir çift tabancada 250 dirhemden 400 dirheme kadar gümüş vardır. Namlusu altın yazılarla süslü

olanları da bulunur. Çifti 15 liradan 100 liraya kadar satılanları vardır. Padişahlara mahsus olanlar binlerce lira eder. Bunların saplarında gayet büyük zümrütlü olanlar Topkapı Sarayı'ndadır.

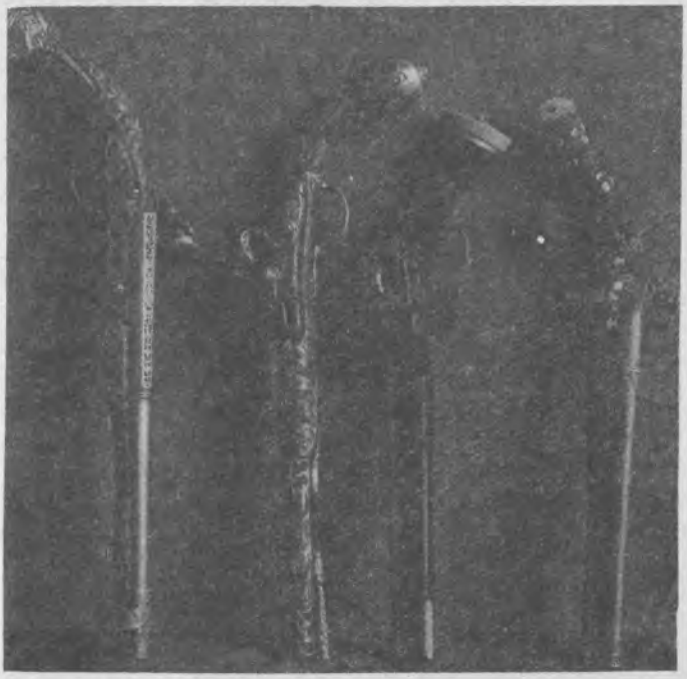

XVII.VE XVIII.ASIRLARA AİT KIYMETLİ TABANCALAR
(Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

Sarı zeybek inip gelir inişten
Tabancası görünmüyor gümüşten.

diye türküleri bile vardır.

SULTAN I.AHMED'İN TAHTI

TUBAT

Cenaze koymaya ve nakline yarayan bu soğuk nesnenin Mısır mamulâtından renkli antikaları vardır. Müzelerde bulunur. Satıldığını görmediğimiçin fiyatlarını bilmiyorum.

TAHT

Hükümdarların oturmalarına mahsus şey olup, tabii alınıp satılamazsa da müzemizde fevkalâde kıymetlileri vardır. İran' dan gönderilen taht ile bayramlarda padişahların üzerine oturdukları altın taht namile marûf olan taht çok

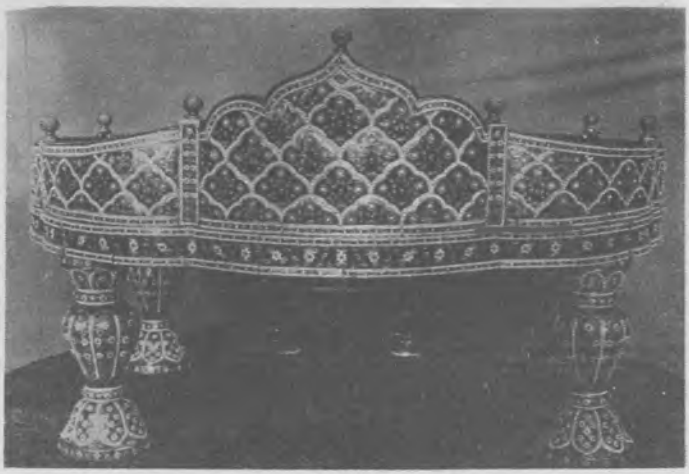

YANLIŞLIKLA ŞAH İSMAİL'E İZAFE EDİLEN, GERÇEKTE NADİR ŞAH'IN SULTAN I.MAHMUD'A GÖNDERMİŞ OLDUĞU TAHT
(Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

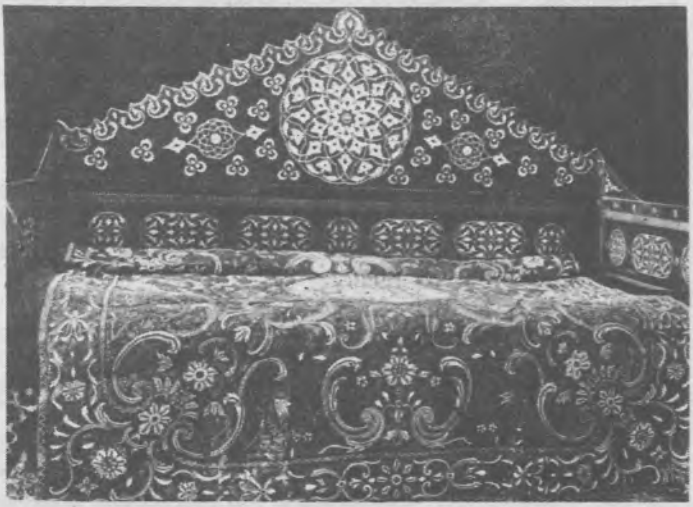

IV. MURAD'IN TAHTI

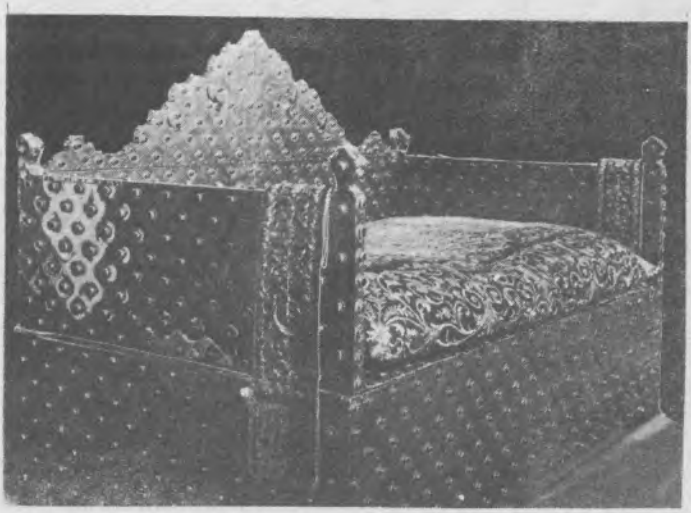

BAYRAMLARDA KULLANILAN ALTIN TAHT
(Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

kıymetlidir. I. Ahmed ile IV. Murad'm tahtları da meşhurdur.

TAHTIVERAN

Hindistan ve bazı Şark ülkelerinde insanın binip insanlara çektirdikleri muazzam, müzeyyen hem oturur hem gider kürsülerdir. Tabii çok kıymetli şeylerden yapılmış olduğuna göre değerlidir.

TAKTUKA

Dört köşe ve tahtadan mamul olup içine ve dışına gümüş veya bakır kaplanılmış, düz ve sanatsız, tekne gibi bir şey olup çubuk âlemlerinde kül dökülmek için or-

taya konulan umumi tütün tablasıdır. Gümüşünden başka kıymeti yoktur.

TALİK YAZI

Arap yazısının bir cinsidir. İran'da kullanılmış ve en güzel nümuneleri bu ülkede vücuda getirilmiştir. Türkler, bu yazıya yeni ve daha yumuşak bir üslûb vererek kullanmışlardır ki buna "Nestâlik" denir. Tâlikin, "Elli" denilen kalın ve büyük şekli, "Şikeste" denilen kırık ve dik cinsi de vardır. Şah Mahmud, Mir Ali, İmad,İran'ın büyük tâlik üstadlarıdır. Bizde Yesâri Mehmed Esat ve oğlu Yesârizâde Mustafa İzzet, Ser–Sikkezen Mustafa Efendi, Halim, Hamdi, Mehmed Elif, Hasib, Andelib, Hulûsi, Mâcid, Aziz, Burhaneddin Belhi, Zeki Dede, Haydar, Niyazi Beyler gibi birçok hattatlar yetişmiş, kütüphaneler, salonlar, duvarlar bu yazı ile yazılmış kitabeler, levhalarla dolmuştur. Hatta birçok eşya üzerine de yazılmıştır. Talik levhalar 5 liradan 50 liraya kadar satılabilir.

TAKLİT

Bafun gibi beyaz maddelerden yapılan şeylerin gümüş diye yutturulmasını önlemek için üç asır kadar evvel hükümetçe icat edilerek beyaz mamulât üzerine vurulması mecburiyeti konulan "Taklid" yazılı damga. Böylece halk, ne aldığını bilir ve aldatılmazdı. Hâlâ ayna çerçeveleri ve arkalığı gibi bazı şeyler üzerinde "Taklid" damgası görülür.

TAKVİMİ DÂİMİ

Bir yıl için değil, devamlı kullanmak üzere, vaktiyle iki

metre kadar uzunluğunda, gayet ince deri üzerine yapılan ince hesap ve zarif tezhiplerle meydana getirilen takvime, "Takvîm–i dâimi" ve "Ruznâme" denirdi. Hesaplar 100 sene için yapılır ve takvimden 100 sene ahkâm çıkartılır, erbabı müteâkip asırlar için de kullanabilirdi. Bu işle pek çok uğraşanlar olmuş, bunlar arasında ikibuçuk asır önce yaşamış Süleyman Hikmeti isminde bir zat teferrud etmiştir. Bu takvimlerde yıllar, mevsimler, aylar, günler, güneş ve ay tutulmaları, sayılı günler, meteorolojik ve astrolojik hesaplar bulunurdu. Bu takvimlerin açılıp sarılması ve istenen yere bakılması için iki ucunda parmak kadar ve daha büyük fildişi masuralar bulunurdu. Takvimler pek çok yapılmış olup âdileri bir–iki liraya, iyileri 10–15, fevkalâdeleri de 30 liraya kadar satılırdı.

TANBUR

Gayet eski, ağaçla deriden mâmul, kiriş ve tellerle çalınan zarif ve makbul bir saz olup, perde taksimatı mükemmel, tannaniyeti münhasıran kiriş ve ağaç iniltisidir. Daha sonra tamamen ağaçtan yapılmıştır. Said Halim Paşa mehrumda sapı ile beraber her tarafı boş ve emsali bulunmayan fevkalâde bir tanbur vardı. İyi bir tanbur 100 lira kadar eder; fakat maalesef antikasını, pek eskisini göremedim. "Tanbura" da tanburun avamlaşmışıdır. Osman Pehlivan elinde dinlenir bir saz olmuştu.

TANDIR

Aslında yer içerisinde gömülü ekmek fırınlarına tandır denirse de, burada kasdedilen tandır, altı ayaklı, altı

köşeli veya yuvarlak ağaç masa, altına kendisine mahsus bir mangal ateş konup üzerine çaprazvâri yorganlar ve daha üstüne halılar örtülürek teşkil edilen tertibata denir. Bu takımın etrafına yapılan yataklara girilir ve ayaklar masaya doğru uzatılarak ısınılırdı.Çok soğuk yerlerde kullanılan tandır vaktiyle saraylarda da kullanılmış, soğuk günlerde, şehzâdeler ve sultancıklar içine dolmuştur. Bunlardan Edirne işi ve mükemmel boyanmış büyük bir tandır masası 30 liraya satılmıştı. Almadığıma hâlâ acırım.

Tandıra karşı bacaklar uzanıp
Dinliyorlar idi tandır—nâme.

TARAK

Fildişi, boynuz, abanoz, şemşir, bağa ve kemikten yapılır. Bunların İran tarzında boyanmışları da varsa da makbul değildir. En iyisi fildişi olup dirhemle satılır. Anadolu'nun gelinlik kızları taraklarına rastıkla,

Ben bir filin dişi idim geldiğim yollar çok rak
Ne talihli başım varmış oldum bu hanıma ta ak.

gibi beyitler yazıp hazırlanırlardı. Şimdi bunların üzerine altın marka yapılmaktadır. Bir de, halıların ünlerini taramaya mahsus taraklar vardır.

TAŞ

Öteden beri her şeyde ve her işde kullanılmış olan taşın, zümrüt, yâkut, pırlanta, elmas, zebercet, firuze gibi

ESKİ VE TARİHİ YAZILI TAŞLAR

kıymetli cinsi, Seylân, yeşim, akik, jat vesaire gibi işlendikten sonra kıymeti artanları vardır. Dünyada ne kadar renk mevcutsa o kadar renk de taş vardır.Somaki, bergami ve mermer gibi taşların üzeri işlenmiş ve pekçok maharetler gösterildiği gibi, kıymetli taşlar üzerinde eski Romalıların resimleri, Türk, İran ve Hintlilerin mühürleri, nüsha tarzında yazıları bulunur. Bunlardan yüzlerce lira eden parçalar görülmüştür. Meşhur hakkâk Yumni'nin oğlu İsmail Yümni şimdi emsalsiz bir hakkâktir.

TAVAN GÖBEĞİ

Eski ahşap kubbesiz camilerde, Suffa denilen mahallin tavanında, ağaçtan yapılmış, zarif oymalara verilen

isim. Bunların oyma ve göbek kısmı, aşağı doğru sarkmış, mücessem, gayet parlak yaldızlarla ve rengârenk boyalarla telvin edilmiş; etrafına da hadisler yazılarak, lâl ve altınla işlenmiştir. Bunların en kıymetlileri Selçuklular tarafından yapılmış olup hâlâ zuhur etmektedir. Hâlâ bozulmamış bir tavan göbeği 500 lira veya daha ziyade eder. Bunlardan Ankara'da bir-iki tane vardır. Edirne boyamaları 300 lira kadar, İstanbul'un som yaldızlı tavanları da 100 lira kadar eder. Bunlar sökülüp Şark salonlarına asılarak elektrik ampulleriyle süslenir. Pek eski konaklarda da zuhur eder. Başlıca camilerden tâmir bahanesiyle sökülerek ele geçirilir. Bir tanesi Avrupa'ya kaçırılırken yakalanmıştı. Birçokları da bilgisizlik ve ihmalden tahrip olunmuştur.

TAVLA

Malûm olan bir oyun âletidir. Ceviz, pelesenk, demirhindi, mavun ve daha bu gibi kıymetli ağaçlardan gayet san'atkârâne işlemelileri olduğu gibi, ağaç üzerine sadef, bağa, fildişi ile tezyin edilenleri ve sâde arasekli sadeflerle zarif ve ince işlenenler ve hatta abanoz üzerine gümüş tel çakmalarla taksimat yapılanlar ve İsfahan usulü gayet ince ve adeta yazı gibi yalnız fildişilerle yapılanları vardır. Bunların pulları fildişi ve boynuz, bağa ve kehrübadan olanları da görülmüştür. 15 liradan 100 liraya kadar satılanları varsa da Abdülhamid'in yapısı denilerek Bedesten'e getirilen ve emsali görülmemiş derecede san'atkârâne yapılmış bir tavla, Said Halim Paşa merhuma tam yüz altına satılmıştı. Şimdi yeni, ağaç ve sun'i bağalarla işlenen tavlalar 5 liradan 30 liraya kadar satılmaktadır. Fakat ekseriya birkaç senede parçalar birbirinden ayrılıp tavla hâlinden çıkmaktadır.

Gitti mal ü menâli bir düşeşe
Tavla oynar bakındı şu gebeşe.

TEBER

Aslında bir çeşit balta olup, Rüfâi ve Kaadiri dervişlerinin ellerinde görülürdü. Küre şeklinde, keskin bir satırı andırır, kesici ve vurucu kısmı olan sapı bâzen çelik ve bâzen de ağaçtan mamûl olup, gümüş çakmalı veya oyma yazılı olanları vardır. Bunlar da eskiden cenklerde kullanılırdı. Saray hizmetinde teber kullananlara "Teberdâr" "Teberdâr–ı hâssa" veya "Baltacı" denirdi.İyilerinin yüz lira kadar edenleri vardı. Çok zaman 10–20 liraya satılır.

TELVİN

Renk vermek demektir. Oymacılıkla beraber giden bu san'at, Türkiye'de Edirne'de XIV. asırda başlamış, buradan da Avrupa'ya gitmiştir. En güzel telvin (Boya işi) Edirne'de tekâmül etmiştir. Kayseri'deki boyacılık bayağı ve kaba şekilde olup, bahse şâyan değildir.

TENNURE

Mevlevi dervişlerinin semâ denilen âyin esnasında giydikleri, geniş etekli entâriye denir. Bunun beyaz ve koyu renkleri kış ve yaz aylarına göredeğişirdi.Üzerine bele sarılan enlice kemer gibi kumaşa da"Elifmend"denirdi. Tennure Mevlevi babuçlarına "Paşmak", mezarlık-

larına "Hâmuşhâne" derler. Bunlardan bir tanesinin Konya Müzesine konulması pek münasip olurdu.

Ben şimdi semâhânede tennure güşâyım
Sen hangi tarabhânede raksân—ı safâsın.

TEPEBAŞI

İstanbul'da Beyoğlu'ndaki Tepebaşı'nda oturan Türk san'atkârların işlediği gayet ağır ve mükemmel bir işlemeye de bu ad verilir. Bu işleme, eski savai ve kumaşlar üzerine bol ipek ve az sırma ile işlenirdi. En makbul işleme budur, yüzlerce liraya satılır.

Al hotozla süslü başı!
Entarisi tepebaşı
Gelin değil yüzük taşı
Kızın daha ondört yaşı

TEPELİK

Hâlâ şarkta köylü kadınlarının kullanmakta devam ettikleri yassı bir tas biçiminde gümüşten mâmul eski bir başlıktır. Bâzan altından olanlarına da rastlanır. Bunun etrafına ve alnına gelecek yerlerine altın ve gümüş paralar dizerek süslenir, üzerine gök zümrütler, mercan, Seylan taşları da oturtulmuş olur. Bir zamanlar bunlardan bir tâne 168 dirhem (425 gr.) sıkletinde bir altın tepelik Bedesten'e gelmiş ve Paris ile iş yapan bir yahudi antikacı 800 liraya alıp Paris'e göndermişti. Başka altı-

nına tesadüf etmedim. Gümüşlerinin içerisinde de yarım okkalıkları (650 gr.) bulunur ve dirhemi 25 kuruşa kadar satılırdı.
Yörük beylerinden çocuk meraklısı bir Ağa, karısına her kız doğuruşunda gümüş ve her oğlan doğuruşunda da bir altın tepelik alacağını vaad etmiş. Fakat kadın bunun zahmetinden bıkarak halinden şikayet etmiş:

Her yıl doğurup bıksam, usansam gebelikten
Vazgeçmem ağam ben de bu altın tepelikten.

TEPSİ

Börek, kurabiye, baklava pişirilen tepsilerden tutunuz da, misafirlere çay, kahve ikram ettiğimiz tepsilere kadar çeşitleri; altın, gümüş, bakır, pirinç, yahut fayans, porselen ve billûrdan yapılanları vardır. Bunların bakırları içerisinde 100 lira edenleri vardır. Yemen mamulâtından himyerilere ait bir tepsinin orada kaymakamlık etmiş bir zatın elinde tesadüf ettim, almak mümkün olmadı. Bilâhare bin İngiliz lirasına Avrupalılara sattığı şâyi olmuştur. Bu tepsi hârikulâde birşeydi.İçerisinde böyle nadiren antikaları da zuhur eden tepsiler görülmüştür. Diğerleri işine ve maddesine göre para ederler.

TEF

Saz âlemlerinde kendisiyle usul vurulup tempo tutulan küçük bir kasnağa deri gerilerek, üç dört tarafı zillerle süslenen âlet. Bunların kasnağı gayet güzel yapılmış olanları 30 lira kadar eder. Beş liraya kadar da bulunur.

TEKNE

TEKNE

İçerisi dört köşe veya dikdörtgen şeklinde tahtadan mâmul büyük kabın adıdır. Su, süt ve hamur tekneleri vardır.

TELLİ

İnce tül gibi kumaş arasına ince sırma tellerle dokunarak vücuda getirilir. Vaktiyle Bursa'da çıkarmış, daha iyisi Hind'den gelir. Umumiyetle kâselere konmuş, hoşafların, tatlıların ve tepsiye dizili dolu bardakların üzerine süs olarak örtülürdü. Bâzen genç hanımların başlarına örttükleri de olurdu. Ele geçenler beş liraya kadar satılır.

Çerkes güzelinin ince bellisi
Ne kadar yakışır Bursa tellisi.

TELKÂRİ

İnce ve hususi şekilde çekilen gümüş tellerden bilezik, kemer, fincan, zarf, kadın çantası gibi şeyler yapılır. Hakiki ince telkâri Hindistan'dan gelir. Burada yapılanların dirhemi âzami 25 kuruşa satıldığı halde Hind'den gelen üç dirhemlik bir zarfın 2–3 liraya satıldığı vardır. Saray, Bosna'da da güzel telkâri yapılırdı. İstanbul'da son büyük ustası da Bosnalı İsmet Biber'di.

Hindkâri zarfile fağfuri fincan
Anberli kahveyi içmez mi insan.

TERAZİ

Türkiye'de ilk defa ağaçtan yapılmış olup 500 dirhemden (1625 gr.) ibaret bir okkasına "Karaman okkası" tâbir ederlerdi. Daha sonra demir, bakır, pirinçten yapılmış ve daha tekâmül ederek kiloya tahvil edilmiştir. Bunların bir kutu içine vaz edilen küçük ve süslüleri ve hususi yapılan gümüşlüleri, altın ve hattâ pırlanta elmas tartan ve küçüldükçe güya ismi de kibarlaştırılmak emeliyle "Mizân" denilen miniminileri de vardır. Büyüklerin, el terazisinden başka, büyük bakkalların kullandığı asma terazi ve masa üzerinde oturtma teraziler de vardır. Antikası görülmemiştir.

TERLİK

Eskiden terlikler, şallar ve ağır kumaşlardan yapılır, üzerine inci işlendiği de olurdu. Ancak içerisindeki inci hesabiyle 200 lira kadar edenleri haylice zuhur etmişse de, sökülüp satıldığından elde kalmamıştır. Son zamanlarda bir tanesi Topkapı Sarayına konulabilmiştir. Sultan Mecid sultanlarına ait meşin üzerine pırlanta işlenmiş bir terliğe de tesadüf edilmiş ise de, bu da bozularak pırlantası satılmıştır.

Kırıp at böyle bir mazrufa uygun olmayan zarfı
Bu ince terliğe gün görmemiş pembe topuk lâzım.

TESBİH

Eskiden yalnız ibâdet âleti iken şimdi aynı zamanda

oyalanmak için kullanılmaktadır. Tesbih; hakikaten üzerinde durup işlenecek san'at eserlerimizdendir. Evvelâ bu tesbihin nasıl yapıldığını görelim: Meselâ, tesbihçi bir ödağacı veya kokanın ağacı, cevizini destere ile küçük küçük doğrar ve sonra iki ucunda iki mil bulunan bir cendereye ve mengeneye sıkıştırır, elle ve ayakla çalışarak, çevirip rendeleyerek bu parçayı yuvarlar ve sonra kendisine mahsus olan ölçü ile ölçerek haddeler. Üstad bir tesbihcinin ölçüsünde hadde itibariyle birbirinden zerre kadar fark bulunmaz. Fakat bu el işi tahmin edildiği kadar kolay değildir. İncelikleri çoktur. Tesbih üç 33 yani 99'lu olur, her 33'de takılan uzunca ve yandan delikli olanlara "Nişâne" ve iki ipi (Tahril) biraraya getirip ucuna takılan uzun şeye "İmâme" ve bir baştan 7 taneyi ayıran mercimek büyüklüğündeki taneye "Pul" ve imâmenin ucundaki ipliğe takılan nişâneye benzeyen fakat deliği dikine olan parçaya da "Tepelik" denir. Tesbihlerin en güzelleri Türkler tarafından, bilhassa İstanbul'da yapılmıştır. Araplar ve İranlılar bununla pek meşgul olmamıştır. Arabistan'da yapılan tesbihler çirkin ve zevk—i selime uygun değildir. Anadolu ve Hindistan'da görülen tesbihlerin hepsi Türk desenidir. Türk zevkine uygun olarak yapılan tesbihleri yapanların isimleri diğer san'atkârlarımız gibi tespit edilip tarihe geçmemiştir. İstanbul'un tesbihce en zengin zamanının XVI. asrın sonlarına isabet ettiği anlaşılıyor. Bu devrede İran'a, Turan'a, Şark'a, Garb'a tesbih yetiştirmiş, Türkiye'de de hemen hemen herkesin elinde değilse de cebinde bulunmuştur. Uzunçarşı, Selâtin Camilerinin önleri, Çarşıiçi, Kuledibi, Üsküdar İskelebaşı, Beşiktaş, Fâtih, Eyüp Sultan tesbih yapan ve satanlarla dolu idi. I. Ahmed, meşhur Sultan Ahmet Camii şerifini yaptırıp da ilk cuma namazı kılınacağı zaman, bu câmiin kaç kişi alacağını merak ederek giren herkese bir ödağacı tesbihi hediye edilmesini emret-

miş ve bu suretle seksenaltı bin küsur tesbih gittiğini anlamış; câmi boşalırken de çıkana bir kalembeki tesbih hediye olunarak yine ayni adet bulunmuştur. Burada bizi alâkadar eden husus, Sultan Ahmet Camisinin kaç cemaat aldığı değil, böyle ikiyüz bine yakın tesbihin bir–iki gün içinde nasıl tedarik edildiğidir.Şu hale nazaran,o zaman,İstanbul'da yüzlerce tesbihcinin bulunduğu anlaşılıyor. Fakat isimlerini zabt ve tespit etmek, kimsenin hatırına gelmemiştir. Yokluk ve vesikasızlık içinde ancak son zamanlara âit bazı üstad isimleri tespit edelim.

Mevlânakapılı Mahmud Usta, Topkapılı Sâdık Usta, Topuz İsmail Usta, Tosun Usta, Balatlı Nuri Usta,Beylerbeyili Ali Usta, Horozun Salih Usta, Beşiktaşlı Sağır Rifat, Eyüplü Deli Tâhir ve bir de bu kitabın ilk yayım tarihinde sağ bulunan Halil Usta.

Bunlar, yedi sene çalıştıktan sonra kalfa olarak çıkarlar, san'atlarında ilerledikten sonra usta olurlarmış.

II. Sultan Mahmud, Mevlânakapılı ustanın evine kadar gelir ve kürevî tesbih çektirirmiş; bu kürevî tesbihi de ancak Mahmud Usta çekermiş. Son zamanlarda, siyah kehrüba üzerine altın tesbih işleyen ihtiyar Erzurumlu Mehmed Efendi vardı. "Bir sene zarfında ancak bir 99' lu tesbih yaparım, yüz altına satarım" demişti. I. Dünya Harbi içinde, bunlardan bir tanesi, müzayedede ikiyüz liraya kadar satılmıştı. Bu tesbihlerin adet itibariyle ilk 33'üne "Subhanallâh" ikinci 33'üne "Elhamdülillâh", üçüncü 33'üne de "Allâhüekber" yazılı ve duraklarına, imamesine de ara duaları kazanırdı. Bu oldukça ince bir sanat ise de, siyah kehrüba (Erzurum taşı) nispeten yumuşak bir madde olduğundan böyle bir tesbih bir senede ancak yapılabilir. Yeşim gibi sert bir taş ise, ancak on senede meydana gelebilir. Yeşim tesbihin altın çakmalısını gördüm. Fakat çakmasız, dilimli ve

haddelisini de alıp sattım. Tesbihin kürevî, haddeli,beyzi ve toparlak beyzi olmak üzere dört, beş nevi vardır. Bunlar da 99'lu (3 otuz üç) ve 33'lü olmak üzere ikiye ayrılır. Tesbihin zümrütten, yâkuttan, inciden, peruzeden olanları vardır. Topkapı Sarayı Müzesinde II. Selim'e ait olduğu söylenen inci tesbih bir şâheserdir. Mısır'da gördüğüm bir zümrüt tesbih, kolye hâline getirilmişti. Bazı lekelileri olmasına rağmen buna kendi kanaatımca elli bin lira değer takdir etmiştim. I. Cihan Harbi içerisinde Alimzâde ile bir Buharalının getirdiği yâkut tesbihe de yirmi bin lira verilmişti. Ancak kendisi, âdi ve açık renk gök yâkuttan bir tesbihi, birkaç yüz liraya satarak,değerlisini geri götürmüştü.Mütâreke devresinde de bir Hind Mihracesinin elinde bir firuze tesbih gördüm. Üç bin İngiliz lirasına aldığını söylüyordu.Bu rakamlar, Müslüman Türk'ün tesbihe verdiği ehemmiyeti gösterir. Bir tarihte Said Halim Paşa merhum, meşhur olan yâkutunu göstererek, "Nureddin bundan bir tesbihin olsa ne yapardın?" diye sormuştu. Ben de, "Çıldırırım" cevabını vermiştim. Hakikaten on bin altın kıymetinde olduğu söylenilen bir yâkut tesbih yapılmak imkânı olsa, yalnız ben değil, dünya çıldırırdı. Şimdi bu hayâlata karışan ve nerede olduğu bilinip ele geçmeyen tesbihlerden mâadâsını sırasiyle ve mümkün olduğu kadar kıymetleriyle beraber tespit ediyorum.

LİRA	(Rakamlar 1939'a göre, yani bir altının 13,5 kâğıt liraya alındığı devre aittir.)
3.000	Alâ, koyu al renkte, haddeli bir Seylan tesbih
3.000	Altın çakmalı, yeşim birinci nevi
2.000	Yeşil, haddeli veya dilimli yeşim.
500	Beyaz haddeli veya dilimli yeşim
200	Fasatalı ve karışık yeşim.

500	Altın tozları bulunan lâcivert taş.
200	Fevkalâde güzel renkli ve haddeli mercan
150	Fevkalâde beyzi tesbih
150	Al ve düzgün akikten haddeli tesbih
150	Göğercin göğsü akik, haddeli, servili.
100	Eflâtun akik, haddeli.
200	Aynülhirre (Kedi gözü), haddeli.
100	Nadir tesadüf edilen şeffaf ve yeşil,şah maksur
100	Alâ kan taşı tesbih
100	Haddeli âlâ renkli yıldız taşı
300	Altın çakmalı siyah kehrüba.

Bu listedeki taş tesbihlerden, rengi, işlemesi ve cinsleri itibariyle bu fiatın yarısına ve hattâ üçte birine satılanları vardır. Tesadüfe bağlıdır.

LİRA	
50	Alâ, imâmesi kırılmamış ak anber
50	Samur narcil kırılmamış ak anber
20	Beyaz yeni narcil, haddeli
25	Mâverd, haddeli
5	Ham ödağacı
30	Alâ som tesbih
300	Baştan aşağı ajur işlenmiş som tesbih
50	Güzel yeşil ve eski şir mâi
30	Gül rengi som
50	Fildişi, imâme ve nişaneleri ajurlu
25	Nâka, âlâ, haddeli
20	Alâ, samur renkli eski kuka
15	Düz fildişi
15	Haddelibezirbeç
25	Yüsrü, gümüş çakmalı ve büyük
10	Yüsrü küçük
5	Yüsrü sade
5	Pelesenk

10	Demirhindi, âlâ, haddeli
10	Abanoz, haddeli
3	Sandal
5	Kâbe ağacı.
10	Gül, haddeli
3	Zeytin
20	Gümüş ajurlu
3	Kâbe toprağı
100	Beykoz, renkli boncuk tesbih
40	Beyaz haddeli boncuk tesbih
10	Alâ haddeli unnab
5	Adi akikler
50	Kehrüba kırmızı ve eski haddeli
20	Ateşi kehrüba
15	Sadefi kehrüba
15	Siyah kehrüba
5	Tom, nâkaya benzer

Listede verilen rakamlar azami fiyat olup, mali vaziyet itibariyle bunların yarısına ve hattâ beşte birine satılanları da olduğu gibi icabında aransa bulunmaz. Tesbihin 33'lüleri de olur ve değerlerine göre satılır, fakat asıl san'at 99'lulardadır. Velhâsıl,

Mârifet iltifâta tâbidir
Müşterisiz metâ'zâyidir

denildiği gibi eskiden ağaç tesbihlere bile birçok para veren merak erbabı ile beraber ustalar da, o mükemmel emsalsiz san'atkârlar da göçüp gitmişlerdir. En az beşyüz tesbihci bulunan İstanbul'da, haddeli tesbih yapabilen yalnız Halil Usta kalmıştır. Ne olur bu işe de elini uzatan Avrupalıların kargacık burgacık âdi ve taklit şeylerden yapılan tesbihlerini alacağımıza yerli mallarımıza rağbet etsek?

Bunlardan başka tekkelerde kullanılan 500'lük ve 1000'lik tesbihler, tekkelerin ilgasından sonra, pazarlara döküldü. Bunları 99'a ayırarak birer imâme ve nişâne uydurup kullandık. Post odasında şeyhlerin muhibbanı kabulü sırasında ellerinde oynadıkları büyük taneli tesbihlerin içerisinde de oldukça kıymetlileri bulunurdu. Bunların imâmeleri, mevlevi sikkesi ve bektâşi tâcı şeklinde ve ekseriya ödağacından yapılmış olurdu.Bunlar da 20 lira kadar ederdi. Amerikalıların tesbihe merakları ziyâdedir. Hattâ Robert Kollej Umumi Müfettişi bulunan bir zat, bunlardan bir koleksiyon tertip ettirerek vasat kısmından yüz kadar almıştı. Bu zat tesbihleri şöyle bir tasnife tabi tutmuştu: Padişah tesbihi, vüzera vükelâ tesbihi, zenginlerin tesbihi, fukara tesbihi.

TESLİM TAŞI

Bektaşilerin göğsünde taşıdıkları Kırşehir'de çıkan ve Hacıbektaş taşı denilen bergami bir taştır. Bektaşi tâcının dilimleri gibi bunu da 12 köşe yaparlar. Bu taştan yazı hokkaları, şamdanlar, kâseler, sigara ağızlıkları yapılırsa da, şayanı ehemmiyetli olmayıp 3–5 lira eder.

Bir muhibbim var ki sönmez aşkile bektaşidir
Kalbgâhında Ali, göğsünde teslim taşıdır.

TESTİ

Farsca "Desti" olup elde taşınan mânâsınadır. Elle tutulacak kulpu olan kaplara bu isim verilmiştir. Pek eski zamanlardan beri insanlar su, şarap, pekmez ve yağlarını bunlara doldurmuşlardır. Bidayetde basit iken zamanla renkler, boyalarla süslenmiş ve türlü türlüsü ya-

pılmıştır.

Kız pınar başında desti doldurur
Destinin kulpuna kuşlar kondurur

diye türküler söylenmiştir. Testilerin içinde 5–10 kuruşluktan, 5–10 liralığa kadarı olduğu gibi, 100'lerce lira edenleri de vardır.

TEZHİB

Arapçada "Zeheb" altın, "Tezhib" ise altın ile yaldızlama demektir. Yazma Kur'ân ve yazma kitaplar, tuğralar, levhaların kenarları, serlevhaları altınla yani hususi yazdırılan kıymetli kitap ve Kur'ânlarm her tarafını lâcivert ve lâllerle süsleyen ustalara da müzehhib denir. Bu san'atı İstanbul'da tâmim eden üstad, Mehmed adında Heratlı bir Türktür. Daha sonra Yavuz'un ve Kanuni'nin teşvik ve himâyeleriyle İstanbul'a toplanan emsalsiz müzehhibler bu nefis sanatı o kadar ileri götürmüşlerdir ki müzelerimiz, kütüphanelerimizdeki bu devre ait eserleri gören duygulu adamları iftihara sevk eder. Bu Türk üstadları kendi zevk–i selimleriyle tezhip işine fevkalâde revnak vermişler, Selçuk, Arap ve İran üslûblarını mecz ederek şâheser bir üslûb meydana getirmişlerdir. Bu tarz birkaç asır devam etmiş ve yüzlerce Türk müzehhipleri pek çok bedii eserler vücuda getirmişlerdir. 1650–1660 tarihlerinde zuhur eden meşhur hattat Hafız Osman'ın ibda ettiği hârikulâde Kur'ânlar,yazısına lâyık bir tarzda tezhip edilmiştir. Daha sonra Kazasker Mustafa İzzet Efendi, yazdığı eserlerle tezhibinin mütenâsip olması için bilhassa gayret eder ve müzehhib Hüsnü Efendi'ye bolca ücret verilmesini temin edermiş. Ancak, müzzehhibler hakkında gösterilen bu

himâye ve teşvikat umumi ve canlı bir suretle devam ettirilemediğinden bu san'at zevale mahkûm bir hale gelmişti.

XVIII. asır başlarında rokoko denilen Avrupai tarzda olan üslûp ve daha sonra "Şükûfe" denilen kaba sıvama altın üzerine pembe ve yeşil, biraz sırıtkan bir desen ve daha bunların emsali işler de yapılmaya başlayınca tezhib san'atı sükûta doğru gitmeye başlamış,300 altına satılan müzehheb Kur'ânlar 100 liraya, diğer mükemmel kitaplar 50 liraya satılmaya başlamıştır, gittikçe tezhibe ehemmiyet verilmemeye başlanmış ve bu san'at pek hususi bir çevrede kalmıştır. Daha sonra I. Cihan Harbi içinde banknot bolluğu üzerine, Avrupalı ve Amerikalı alıcılar müzehhebatı oldukça yüksek fiyata almışlardır. Bu satışlar, tabii devamlı ve normal bir satış olmadığından, ne hattatlar ve ne de müzehhiblere iş kalmış ve bu yüzden o kıymetli sanatkârlarımız azaldıkça azalmış; nihayet Tuğrakeş Hakkı ve Ebrucu Necmeddin ve Hacı Kâmil gibi hattat ve müzehhibler yanlarına Müzehhib Bahayı da alarak bu san'atın kaybolmaması için hususi bir gayret göstermişler ve muallim bulundukları Medresetülhattâtîn'de talebelerini yetiştirmişler; daha sonra Güzel Sanatlar Akademisi'nde bu işe devam etmişlerdir. Bu kitabın te'lifi 1939 tarihinde, hattathk, müzehhiblik, mücellitlik, ebruculuk gibi eski ve bedii sanatlarımız orada yapılmaya çalışılıyordu.

Gerek san'at ve gerek servet bakımından müze ve kütüphanelerimizde bulunan tezhib eserlerimizin korunmasına çalışmak da ayrıca bir vazife haline geldiğinden bunların Avrupa'ya çıkmaması ve çıkarılmaması için bir kanun çıkarılmıştır. Artık, bir zaman kaybını,gazetelerde gördüğümüz bu kıymetli eserler hakkında halk da kayıtsızlığı bırakmaya çalışmalıdır. Yoksa bu ihmal biraz daha devam ederse bakiye eserlerimiz de yok ola-

caktır.
Tezhibin yapılabilmesi için gerekli malzeme arasında boyalardan lâcivert, turuncu ve lâl renklerini bulmak; kızıl, yeşil ve beyaz renkteki altınları ezmek ve üstübeçle gümüş suyu eriterek beyaz renkler husule getirmek ve sabit kalmasına itina etmek gibi mühim işlerden başka, kâğıt mührelemek ve âhar vermek de ayrı bir sanattır. Bu kıymetli karışımın âlât ve edevâtı da zarif ve asildir. Havanları yeşim ve akik,tabakları mertebani, kafalar ve gönüller zevk—i selimle dolu olmalıdır.
Meşhur müzzehhibler şunlardır: Solak Sinan (Sultan I. Ahmed'in solağı, mükemmel mücellit ve müzehhip). Nakşi (Katıacı ve müzehhip), Hattat Ali Üsküdâri (Hattat ve müzehhip), Ahmet Atâ (Müzehhip),Hüseyin bin Abdullah, Kasımpaşalı Mücellidbaşı Râgıp Efendi, Hacı Ahmed Efendi, Hüsnü Efendi, Nureddin Efendi, Şişman Baha Bey, Osman Efendi, Üsküdarlı Sarı Hâfız, Sarhoş Ali (Mücellid), Hakkı Bey (Tuğrakeş, hattat ve müzehhip), Baha Bey (Müzehhip ve mücellit). Üsküdarlı Necmeddin (Ebrucu, mücellit, müzehhip, hattat,okçu), Sami Necmeddin (Tezhip ve teclitte bir san'at harikası iken pek genç yaşta vefat etmiştir), Dr. Süheyl Ünver (Pek çok kabiliyet yetiştirmiştir ki bunlar arasında Mihriban Keredin ve Rauf Tuncay'ı kaydedelim.), Hezarfen Edhem Efendi, Lâkeci Râsim Efendi vs.

TIRNAK YAZISI

Tırnakla kâğıdın tersinden kabartma olarak yazılan yazıya denir. Bu tarz ile, yazıdan başka süsler de yapılırdı. Hattatlarca o kadar ehemmiyet verilmeyen bu celi tırnak yazıları, katıaları takliden yapılmıştır. Uzaktan görünmemesi ve zamanla bozulması gibi sebeplerle bey-

XVI. YÜZYILA AİT İNCİLİ TİRKEŞLER (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

hude san'atlardan sayılmış, o kadar kıymet verilmemiştir. 1930'larda koca bir kataloğu 10 liraya satılmıştı. Doğrusu çekilen emeğe değmez.

Aslında bir nevi böceğin ismi ise de, burada kasd edilen mücessem bir çiçeğin sallanmasını temin için kullanılan bir nevi tel iğnedir. Bunların elmaslısına "Tırtıl iğne" denir. Adileri para etmezse de, elmaslıları mücevheratına göre satılır.

TIRDAN

Okların muhafazası için kullanılan bir kutudur. İyisi Edirne ve İstanbul'da bir arşın boyunda tahtadan yapılır, tezhip olunurdu. Sahibinin ismi ve nâdiren hükümdar adı yazılı olanları kıymetlidir. Tirdânlarda, ok hakkında vecizeler, beyitler yazılırdı. Bağa, fildişi, sadefle işlenenleri kıymetlidir. Edirne işlerinin sadeleri 10 lira kadar

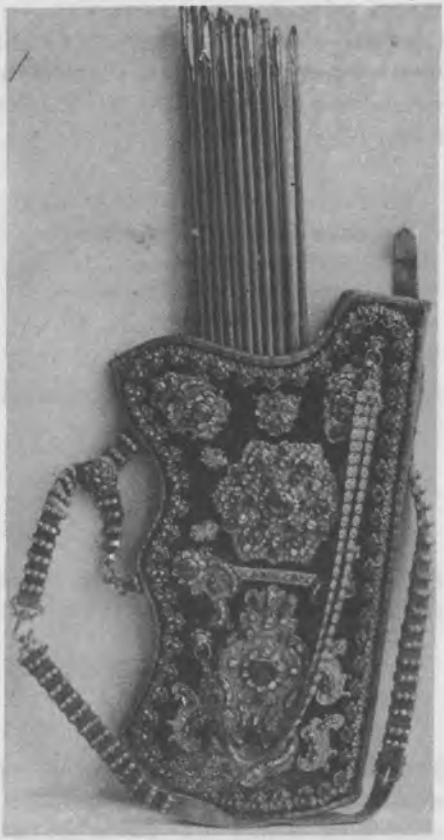

İNCİLİ TİRKEŞ
(Topkapı Sarayı Müzesinde)

eder. Sadefli olanları 100 liradan 30 liraya kadar satılır. Saraylara mahsus mücevherle işlenmiş ok torbaları ise çok mühimdir.

TİRKEŞ

Ok torbası demektir. Atın eğer kaşlarına takılan meşinden mâmul, 50 santim kadar uzunluğundadır. Bunların sırma ile gayet zarif bir halde işlenmişleri 10–15 lira kadar eder.

Bu zarif okları tırdânına sakla hıfz et
Dem olur belki atarsın çıkarıp tirkeşden

TOM

Nâkâ'ya benzer ve tesbih yapmakta kullanılan bir maddedir.

TOMBAK

Bakır ve pirinçten yapılmış eşyanın, civa yaldızı ile (Bakır üzerine elle sürülen) yaldızlanan çeşidine denir.

TOP

Muharebe topu, el topu, futbol topu gibi çeşitleri yanında, en ehemmiyetlisi Hindistan kızlarının daha beşikte iken beşiğe asılı limon şeklindeki altın toplarıdır. Büyüyüp gelinlik çağlarına geldiklerinde bu top ellerinde gezerler ve gözlerine kestirdikleri delikanlıya atarlar.

TOMBAK

Delikanlı topu düşürmeyip tutarsa, güzel bir mukabele görmüş olurlar ve onunla evlenirlermiş. Zannederim bu altın topun maddi kıymetinden ziyade manevi değeri olsa gerektir. Hindistan'da "Ameli Ahmed Konya" (Konya'da Ahmed tarafından yapılmış) yazılı toplar vardır.

TOP-U ÇEVGAN

Eski Türklerin çok rağbet ettiği ve öküz ödünü top olarak kullanıp at sırtında ucu eğrice bir değnek (Savulcak) ile oynadıkları bugünkü polo'nun ilk şeklidir. Toparlak küreye vurmak için kullanılan çevgene "Tatya",

"Ferâgı" ve Türkçede "Savulcak" denmiştir. Bu mükemmel ve meraklı oyun, Halep ve Şam Atabeyi Nureddin Mahmud (1118–1174) zamanında "Altın top" adı altında oynanır, top fildişinden ve çevgân de altından yapılırdı. Nureddin'in pek sevdiği ve maharetle oynadığı bu oyun, her şölende oynanırdı. Hattâ kendisi, çocuğunun sünnet düğününde bu oyun yüzünden hastalanıp vefat etmiştir. Semerkand'deki meydanı takliden Nureddin Şam'da yaptırdığı Gök–Meydan,elan bu adla anılır. Bu meydanda gayet meraklı toplar oynanır ve topun arkasından atla koşup top çevgenlenirdi. Merhum bir taraftan Haçlılarla muhârebe ederken, bir taraftan da bu top–u çevgânı tâlim mahiyetinde olarak oynamaya devam etmişti. Kutbüddin Aybeg ve daha birkaç hükümdar da bu yolda şehit olmuştur. Keykubad da bu oyunla çok meşgul olmuştu. Çevgenlerden bir tanesi bugün ele geçse altının beş–on misli kıymetli olacağı muhakkaktır. İngilizler, Hind'den aldıkları oyunu,bugün "Polo" adıyla hâlâ oynamaktadırlar.

TUĞ

Hâkimiyet ve memuriyet sembolü olup, umumiyetle bir sırığın ucuna asılan tüydür. Eski milletler yak kılını kullanmışlar, Türkler ise at kılını tercih etmişlerdir. Tuğu taşıyan sırığın ucunda altın bir top veya gümüş hilâl bulunur, başında da, siyah ve beyaz at kılından örülmüş, dağınık bir halde tuğ sarkardı. Osmanlılar da tuğ sayısı, rütbeye göre değişirdi. "Tuğ–ı Humâyun" denilen padişah tuğları 6, vezirlerin 3, beylerbeyilerin, yeniçeri ağası ve şeyhülislâmın 2, sancak beyleri, kapıkulu bölük ağaları, kazaskerler, Erdel kralı, Eflâk ve Boğdan voyvodalarının birer tuğları vardı.

TUĞRA

Oğuz neslinden gelen hükümdarların yazılı alâmeti olup Selçuklular, Memlükler vs. Türk hükümetlerinde kullanılmış, Osmanlılarda kendine has bir tekâmül geçirerek standard şeklini almıştır. Mühim senetler, fermanlar, paralar, pullar vs. üzerine konulmuştur.

İlk Osmanlı tuğrası Orhan Gazi'ye ait olup "Orhan b. Osman"yazısından ibarettir.II.Bayezid'in tuğrasında,baba ismine bağlı olarak "Han"sıfatı,II.Murad'ın tuğrasında ise "Muzaffer" kelimesi belirmekte, Fatih'in tuğrasında bu sonuncu kelime"El–muzaffer dâima"şeklinde değişerek standard şekline ulaşmaktadır.Musanna ve girift olarak yazılıp tezhip edilen bu tuğralar, II. Mahmud devrine kadar esaslı bir değişiklik geçirmemiş ise de, meşhur celici hattat Râkım Efendi, bu hükümdarın yazı hocası olarak, tuğranın hat san'atı bakımından istifinde değişiklik yapmıştır. Tuğralar padişah buyruğu olan vakfiyeler ve fermanların baş tarafına konur, padişahların tasdiki de, tuğranın içerisine veya sol tarafına bizzat padişahın yazısıyla "Mucibince amel oluna" veyahut "İlâmâşâallah mucibince amel olunup aksinden hazer oluna" gibi bir yazıdan ibarettir. Bazı fermanlarda tuğra tezyinatından başka bu tasdik yazısının da etrafı tezhip edilirdi.Bunları yazmaya memur olan Amedi kalem memuruna "Tuğrakeş" ve hariçte yazanlara da " Tuğranüvis" denirdi. Tuğrakeşlik vazifesi inhilâl ettiği zaman, tuğranüvislerin vücuda getirdikleri tuğralar padişaha arz olunur, beğenilen tuğra sahibi tuğrakeşliğe tâyin olunurdu.

Padişah ismi olmayarak yazılan levha şeklinde tuğralar da vardır. Üçüncü Sultan Mustafa namına yazılıp mükemmelen tezhip ve etrafına birçok farisi medhiyeler

yazılmış fevkalâde bir tuğra ile "Ya Hazreti Şah Mehemmed Nakşibendi kuddisi sirrehu"yazılı Türk üslûbunda tezhip ve telvin edilmiş bir tuğrayı Mısır'da Prens Mehmet Ali Paşa'ya 40 Mısır lirasına sattığımı hatırlarım.

"Tekye–i sıdku rızâda kıl makam
El–mukadder lâyugayyer vesselâm"

beytini hâvi, mükemmel ve müzehhep tuğra şeklinde ketebesinde "Hak–ı pay–i Mustafa tuğranüvisi Ahseni" ve 1198 tarihi bulunan bir levhayı da Satvet Lutfi Bey'e vermiştim. Ayrıca, gayet musanna çifte tuğralar veya padişah adlarıyla yazılmış olanları vardır. Bilhassa iyi bir celi hattatı olan I. Ahmed'in mükemmel levhaları olup "Teser–i hâme–i Sultan Ahmed" ibâresini taşıyan bu levhalar yüzlerce lira değerindedir. Elimden pek çok tuğra gelip geçtiği gibi, hakiki padişah tuğralarından müzelerimize, kütüphanelerimize, Millet Kütüphanesine ve Ankara Halkevine pek çok miktarda sattım. Tuğraların bir kısmı siyasi muahedeler, bir kısmı ise tezhibinin mükemmeliyeti ve eskiliği itibariyle kıymetleri değişir ve 1–2 liradan başlayıp 200 liraya kadar satılır.

Görülmemiş bir tuğra, Mısır'daki Kaygusuz Sultan Tekkesinin şeyhine ait, 1203 tarihli, adi bir yazı ile yazılmış ve birçok bektaşi babaları tarafından imza edilip mühürlenmiş olan bir meşihatnamede olup "Ya Hazreti Sultan Hacı Bektaş–i Veli, kuddise sırrehu" yazısı bir tuğra şekline konulmuştur.

Yeniçerilerin pek azgın bir devrinde Osmanlı padişahlarına âdeta meydan okuyan bu cesaret nümunesi nezdimdedir.

TULGA

Eski muhariplerin kılıç ve ok darbesinden ko-

rumak için başlarına giydikleri bir nevi asker başlığıdır. Bakır, demir ve çelikten yapılırdı.

TUNÇ

Bakır ve kalay karışımı olup, bundan başlıca top dökülmüş; şamdan, sebil ve türbeler için musanna parmaklıklar ve kafesler yapılmıştır. Bu kabil parmaklık ve kafesler, İstanbul'da pek bol iken yavaş yavaş tükenip gitmektedir. Birinci Cihan Harbi içinde bu tahribat o dereceye kadar varmıştır ki, Çarşıya her gün vakıf enkaz gelir ve satılırdı.

TÜFEK

Mavzer ve şimdiki tüfekler antika olamazsa da, şeşhane, karabina, çakmaklı, fitilli tüfeklerin haylice para edenleri vardır. Bunların demiri gayet arı duru çelikten yapılır, üstadlar elinde içerileri yivlenir; iyi su verilmiş demir ve çakmakların üstü altın çakma çiçeklerle ve yazılarla bezenirdi. Kundağı som ve fildişiden yapılır ve "Hâtemi" denilen zernişanlarla süslenir, sâhibinin ismi ve tarihi de yazılı olursa yüzlerce; pâdişahlara ait olanları ise binlerce lira eder. Topkapı Sarayı Müzesinde bunlardan padişahlara, Kırım hanlarına ve büyük vezirlere ait pek mükemmelleri vardır. Çarşıda tesadüf edilenler içinde yüzlerce lira eden kıymetlileri bulunur. "Eski–Zağra âyâm elhac Emin" yazılı ve mükemmel zernişanlı bir çakmaklı tüfekle, kıymetli birkaç bıçak ve kılıcı Şükrü Kaya'ya satmıştım. Daha sonra emsali de çok görülmüştür. Bunların 5–10, hattâ 100 liraya satılanları hâlâ ele geçmektedir.

UÇKUR

Asıl Türkçesi "İçkur" olup iç donlarını bağlamak için kullanılırdı. Uç kısımları süslü ve işlemeli olurdu. İki metre kadar boyunda ve bir karış kadar eninde bezler üzerine az sırma ve çok ipekle gergeflerde işlenir bir nevi işlemedir. Eski erkekler bunu çahşura takarak uçlarını işlemesi de görünür bir halde gezerlerdi. Bunların pek eski ve zarif işlemelileri 5–6 liraya kadar satılır. Adileri ise 40–50 kuruştan ibarettir.

UD

Kısa saplı, geniş karınlı, kirişten tellerle çalınır. Mızraplı sazlardandır. Araplar tarafından icad edilmiş, İspanya yoluyla Avrupa'ya yayılarak, "El–ud"dan bozma olarak "Lâvta" adını almıştır. Lavta'nın karnı biraz daha küçük, sapı daha uzun, telleri çeliktendir. Türkler, lâvtayı, kiriş tellerle kullanmışlardır. İyi bir ud 100 lira kadar eder.

Ud'u, kanun sazının mucidi Türk bilgin ve feylesofu Fârâbi (870–950) pek sevmiş; hatta, deri üzerine yapılmış ve ud'un ses perdelerini ve bunların taksimatını gösteren bir resmi zamanımıza intikal etmiştir. Şimdi, açık yerlerde çalınan udlar, teneke kaplanmış, kirişi tellere tebdil edilmiş fazlaca tannan ve çığırtgan bir hale gelmiş, diplerine tenekeden nişanlar vurulmuş"Cümbüş" ve "Gönül" gibi adlar almıştır. Amma ağaçtan yapılmış, kiriş telli eski udların zevkini verememektedir.

İhtiyarım, böyle cünbüşlerle eğlenmez gönül.

USTURLÂB

Yıldızların mevki ve yüksekliklerini ölçmeye yarayan âlet olup bakır ve pirinçten yapılırdı. XII. asra ait olup üzerinde kufi yazılı olanlar çok makbuldür ve yüzlerce lira eder.

ÜNNAB

Kendisinden tesbih, kutu ve kalemtraş sapı yapılan kırmızı renkli bir ağaçtır. Rengi latif ve sevimlidir. Tesbihi 5–6 lira, kutusu 2–3 lira eder.

ÜZENGİ

Ata binildiği zaman ayakların geçirilmesine mahsus ve eğere merbut ayaklıklara derler. Bunların birkaç nevi vardır. Bakırdan ve daha çok pirinçten yapılır. Çelikten "Kan üzengi" denilen bir nevi vardır ki atların iyi koşmasını temin için koştururken bununla atın karnını kasığını kestirip yırtarlar. Kazan üzengi,üzerinde kabartma çiçeklerle süslü ve civa yaldızlıdır. Bir de kesmez bir halka gibi gümüşten kazasker üzengileri vardır ki palana merbut müvazeneyi temin için kullanılır. Kazan, bakır ve pirinç üzengilerin gayet kıymetlileri olup, civa yaldızı ile yaldızlı Sokolluya ait vesikalı bir çiftini Enver Paşa'ya 250 liraya satmıştım. Sipahi ocağına konulmak üzere yine civa yaldızlı bir üzengiyi, 120 liraya sattığımı hatırlıyorum. Eski devirde hükümdar, vüzerâ ve devlet erkânı altın ve gümüş üzengiler kullanırmış.

ÜZLÜK

Topraktan mamûl, suyu gayet soğuk tutan, ağzı açık bir nevi bardaktır. Anadolu'da pek meşhurdur. Köylerde yazın halk suyu hep bundan içerler. Konya havalisinde ve Sille'de ayni topraktan testi, çömlek, küb gibi her nevi yapılır.

VAZO

Çin, Saksonya, Viyana, Sevr, İran, Kütahya gibi birçok yerlerde yapılan çeşitleri vardır ve cinsinin, işinin eskiliğinin derecesine göre para eder. Bakır üzerine emayeden, yaldızlı bakırlardan ve kristalden yapılanlar da bulunur. Büyük, küçük küpler ve biblolara da vazo denilebilir. Ziyade kıymetli olan vazolar Sevr vazolarıdır. Japon vazoları para etmez.

VERD-İ MUHAMMEDİ

Bazı hattatlar, Peygamberin eşkalini resmedemediklerinden, evsafını yazarak "Hilye–i saâdet"ler vücuda getirmişler, bir kısım hattatlar ve müzehhibler de, bir gül ağacı yaparak yaprak ve güllerine âyetler ve Peygamberin vasıflarını yazıp tezyin ederek adına "Verd–i Muhammedi" demişler, bunu, bazan "Delâil–i hayrat" içindeki Mekke, Medine şekillerinin arasına koymuşlar, bazan da levha haline getirerek ayrıca kullanmışlardır. Tabii kâğıt üzerine yapılan bu tezhipli levhalardan örnek alan meşhur oymacılarımız da, abanozdan, ödağacından bir parça üzerine bu şekli gayet ince bir tarzda oyarak buna, "Verd–i Muhammedi" demişlerdir. Vah-

yi'nin böyle bir oymasını Mustafa Münif Paşaya tamam 200 liraya sattığımı hatırlarım. 30–50 liralıklarına bâzan tesadüf ederdim. Şimdi bunlar da görülmüyorlar.

VİTRİN

İçine kıymetli eşya veya antika konularak teşhir edilen cam veya cam dolaplardır. Bunların biraz Avrupalılaştırılarak, melezleştirilerek çok iyi ağaçlardan yapılan, güzel, süslü ve âlâ camlardan olanları vardır. Paris mâmulâtı makbul ise de, burada Türk zevkine uygun desenlerle yapılanları daha âlâdır. Bunlar 50 liradan 150 liraya kadar satılır. Tabii âdileri de vardır.

VİYANA

İki asır kadar evvel Viyana'da açılan tezgâhlarda yapılmış mükemmel kâseler, tabaklar, sürahilerdir. Saksonya'nın hemen hemen aynıdır. Bugün fabrikası yoktur. Bunlar fevkalâde zarif ve renkleri imtizaclı ve zevk erbabı için caziptir. Birinci sınıf kapaklı bir kâse 100, bir tabak 50–60 lira, bir küp 1000 lira kadar eder.Bunların "Sepet" tâbir edilen markası vardır. Beyaz marka "Mark blanş"lıları fiyat bakımından biraz daha aşağıdır. Mükemmel bir vazosu 150 lira, harikulâde bir leğen ibriği 500–800 lira kadar eder. Renksiz beyaz damgalısı mavilerden daha az para eder, markasızı daha az makbuldür. Bunların markalarından başka bir de arkalarında rakamlar olur. Meselâ 785 ve 812 gibi rakamlar, 1785 veya 1812'de yapıldığına delâlet eder. Daha küçük 12 ve 48 gibi iki haneli rakamlar da tezgâh numarasıdır.

YAĞDAN

Tüfek ve bıçak gibi silâhları yağlamak için, başlıca gümüşten veya demirden, altın çakmalarla müzeyyen, küçük bir kutu şeklinde iki kulplu bir âlet olup silâh kolleksiyonunun altına asılır. Bunlar da 5–6 lira kadar eder.

YAĞLIK

Çevre dediğimiz mendilden daha büyuk ve elde kullanılan ipek ve sırmalı bir nevi işlemedir. Bunun lâle, karanfil, nar şeklinde işlenilmişleri olursa da eskisi çok makbuldür. Bunların 3–5 liradan 50 liraya kadar satılanları vardır.

YAKUT

Yâkut, al, gök, sarı olmak üzere üç renkte olur. Alı ve gök renklisi kıymetlidir. Sarısı ise vaktiyle makbul addedilmiş, son birkaç asırdan beri o kadar ehemmiyet verilmemiş; bu sırada yine aranmaya başlanmıştır. Yâkutun gayet koyu al ve şeffaf renkte olanı ile, gayet şeffaf güvercin göğsü renginde olanı makbuldür.Bu gök renkte olanına "Safîr", pek para etmeyen pembemsi renkte olanlarına da "Lâl" denir. Taşların yapılış tarzında, damla denilen bir küçük fındığın yarısı gibi kubbeli ve lekesiz olanları pek makbuldür. Rusya'da ise fasatalı, yani pırlanta tarzında işlenmiş olanları tercihan alınıp satılır.

Fevkalâde lâtif renkli ve lekesiz olan bir yâkut, 5-6

kratı geçmemiş olmak şartiyle, kratı 1000 lira kadar eder. Rengi bozuldukça, lekesi çoğaldıkça o kadar kıymetten düşer ki kratı 500–300–100,50, hattâ 10 liraya kadar iner. Renksiz yâkuttan koca bir kutunun, âdi taşlar gibi 20–30 liraya satıldığı olur. Yakutun lekesini çıkarmak için, alt tarafı oyularak çukur bir hâle getirilen yüzük taşlarına tekne derler; makbul değildir. İyi bir yâkut iki üç pırlanta arasına konarak veya etrafı küçük pırlantalarla donatılarak yüzük ve küpe gibi şeyler yapılır veyahut ayrıca tek taş yüzük ve kravat iğnesi halinde kullanılır. Dünya piyasasında yâkutla, zümrüt vakit vakit birbirleriyle rekabet ederler. Zümrüt talebi fazla olduğu zaman yâkut piyasası düşer, yâkut fazlaca istendiği zamanlarda ne hikmet ise zümrüt piyasası düşük olur. Lâkin bu moda, ancak 50–100 senede bir kere olur.

YASEMİN

Malûm olan güzel kokulu çiçeğin adıdır. Bunun düzgün dallarından kesilip terbiye edilip fırınlanarak sigara ağızlıkları ve çubuklar yapılır. Bunun "Sırçalı" tabir edilen ve kırmızıya meyyal dalga dalga kabuklarla müzeyyen olan kısmı biraz daha makbuldür. Sigaralıkları 10–50 kuruşa kadar, çubukları yarım liradan üç liraya kadar satılır.

YAŞMAK

Kadınların, bilhassa saraylıların yüzlerini bir hâle gibi örten ve güzelleştiren beyaz tülbent veya krepden yapılan ince baş ve yüz örtüsü. Ferâce devrinde onunla birlikte kullanılırdı. Birçok çeşitleri olup fevkalâde iyi baş

yapan ve yaşmak kullanan hanımlarımız da vardı.

YASTIK

Evlerimizde şimdiki döşeme usulü yayılmadan evvel, yâni halılarla kumaşlarla divanlar yapıldığı sırada, halı, kadife ve çatma yastıkların içinde fevkalâdeleri vardı. Bunlar nâdiren zuhur etmekte olup, kadife çatmalar 200 lira ve iyi bir halı yastık da 50 lira kadar etmektedir.

YATAK

İşine, kumaşına göre para eder. Evlerimizde kullandığımız yatak yüzlerine o kadar ehemmiyet vermediğimiz halde, şark ahalisi yatak yüzlerini kutnu ve kumaşlardan yaparlar. Eski İzmir ağaları da kadifeden yaptırmaya meraklı imişler. Türk kadifesinden yapılmış bir yatak yüzü, 1920'lerde İzmir'de 2000 liraya satılmıştı.

YAZI

Türkler İslâmiyeti kabul ettikten sonra 1928'de onun yerine lâtin esasına dayanan alfabeyi ikame etmelerine kadar Arap yazısını kullanmışlar;bu kitaptaki antikalar da bu yazı ile yazılmıştır.İbni Mukle isminde bir zat sülüs ve nesih gibi bir yazı icat etmiş,bununla kur'anlar yazılmış ve İbni Hilâller vesaire de bu yolu takip etmiş,yazı güzelleşmeye başlamış,daha sonra Yakutu Müstasımi,İbni Mukle hattını ileri götürmüş ve yazıya o kadar revnak vermiştir ki yazdığı Kur'an iki misli ağırlığında mücevheratla değiş-

tirilmiştir.Çok uzun ömürlü olan bu zat bir asır kadar kur'an yazmakla meşgul olmuştur.Bugün bile binlerce liraya satılan Kur'an–ı Kerimleri müzeleri tezyin etmektedir.Bu yazı ile mütenasip,tezhibat ve tezyinat da ileri gitmiştir. İslâm diyarında hattatlar çoğalmış; Türkiye'de yetişen hattatlar da fevkalâde takdirlere mazhar olmuştur. XV. asırda Amasya'da Şeyh Hamdullah zuhur etmiş; İstanbul'a getirtilen bu üstâda "Kıbletülküttâp" (Katiplerin kıblesi) ünvânı verilmiş ve Bayezid Camii karşısına Türk zevk–i selimine muvafık gayet zarif saçaklı bir köşk yaptırılarak şeyhin yazı öğretmesine tahsis edilmiştir. Bu şeyhin şöhretini işiten hattat ve müzehhibler İstanbul'a can atmış; yazı ve tezhip hârikulâde bir revâca mazhar olmuştur. Maraşlı Hayreddin, Karahisâri, Kütahyalı Mustafa gibi nice hattat, Yavuz ve Kanuni gibi padişahların yazıya verdikleri ehemmiyet ve himayeleri sayesinde ölmez eserler vermişlerdir. Hafız Osman ise 1660–1670 tarihlerinde, sülüs yazısını insan kudretinin yetişemeyeceği mükemmelliğe ulaştırmıştır. Bu büyük üstadın, 1673'de Mısır'da iken yazdığı "En'âm–ı Şerif"i ucuz bir fiyata müzeye hediye etmiştim. Daha sonra Kayışzâde, Şekerzâde, Yedikuleli, Derviş Ali, Ramazan İsmail, Kazasker Mustafa İzzet, Mahmud Celâleddin zuhur etmiş; II. Mahmud'un yazı hocası Mustafa Rakım celi denilen kalın ve büyük yazıyı mükemmelliğe eriştirmiştir. Bu zâtın:

"Zülfekar–ı tiğ ile sâhib–kırânsın yâ Ali
Şah–ı merdân şir–i yezdân kahramansın yâ Ali

yazılı bir levhasına, 200 altın verildiği halde alınamamıştır. Osmanlı padişahlarının içinde II. Bayezid, III. Mustafa, I. ve III. Ahmed'ler, III. Selim, II. Mahmud ve Abdülmecid oldukça iyi birer celi hattâtı idiler.
I. Mahmud, aynı zamanda mâhir bir mühür kazıyıcı idi.

El altından râyic fiyâtına sattırdığı mühürlerden gelen alınteri parayı fukaraya sadaka olarak dağıtırdı. Son padişah Vahideddin'in el yazısı da çok düzgündü.
Hattatlar içerisinde "Esâtize–i seb'a–i Rum" (Yedi Anadolu üstâdı) diye meşhur olan hattatlar, Şeyh Hamdullah, Mustafa Dede, Abdullah Amâsi, Ahmet Karahisâri, Hafız Osman, Kayışzade ve Mustafa Rakım olsa gerektir. "Oniki kalem" diye eskiden beri mâruf olan yazı çeşitleri ise; kufi, muhakkak, reyhani, nesih, sülüs, tevkii, tâlik, gubar, divani, siyakat, rik'a, müselsel gibi hatlardır. Her sitilin büyük kıt'asına celi, çok küçüğüne "Gübâri", kırmasına "Şikeste" denmiştir. Talik hattı da tekâmül etmiş Yesâri Mehmed Esad ve oğlu Yesârizâde Mustafa İzzet fevkalâde tâlik yazmışlardır. Son asırda Hâşim Efendi, İsmail Zühtü, Kazasker Mustafa İzzet, Muhsinzade, Sikkezenbaşı Şefik Bey gibi üstadlar ve Abdülhamid devrinde ise meşhur Şâmi, Nazif, Şevki, Bakkal Arif ve Ali Rıza yetişmişlerdir. Hattatların son nesli Hacı Kâmil, Tuğrakeş Hakkı, Mâcid Hâmid Halil, Ömer Vasfi gibi üstadlar, tâlikde Hulûsi, Aziz, Emin, Necmeddin gibi zevat hakikaten sanatın medarı iftiharıdırlar. Bunlardan Hakkı Bey, Hacı Kâmil ve Necmeddin, Güzel Sanatlar Akademisinde hat, tezhip ve ebru muallimliği yapmışlardır. Ankara vilâyeti encümen başkâtipliğinde mütevazi vazife gören Macid, eğer hattatlıkta sâbit–kadem olsaydı zamanın Şefik'i olurdu. Muhtelif hatlarda mahareti vardır. Muziplik olmak üzere, eski hattatlardan herhangibirisinin yazısını taklit edip, ketebesini atarsa, aslından katiyyen fark edilmez. Eski hattatların içinde 40 yaşına kadar çobanlık ederek 40 yaşından sonra yazı öğrenip mükemmel üstad olanlar, hiç kimseye yazı göstermek ve üstaddan meşk almaya tenezzül etmeyen Mahmut Celâleddin'ler, bulut gibi kafayı çekerek 400 kadar Kur'an yazan Hafız Çemşir'ler vardır. Bu sonuncusunun eserleri aynı

mükemmellikte olmayıp 15 liradan 300 liraya kadar satılan Kur'an'ları vardır. Bir zamanlar elimden gelip geçen Kur'anlarm, kitapların, levhaların beğenilen kısmının ketebelerini tespit etmiş ve isteyenlere de vermemiştim. Fakat ne yazık ki müsveddesini kaybettim; böyle bir meraklı çıksa da elde olanları biraraya getirse çok iyi bir iş yapmış olur.

Yazının Karahisâri'dir ağartan yüzünü.

dedikleri gibi, doğrusu hattatlar yalnız yazının yüzünü değil, kendi yüzlerini, san'atın yüzünü ve hattâ milletin yüzünü de ağartmışlardır.

YAZI TAKIMI

Bir yazı takımı siyah, mâvi, lâcivert, kırmızı ve lâl olmak üzere beş hokka, bir rıhdan, bir süngerlik mini bir su ibriği olmak üzere sekiz parçadan mürekkep olur, bunlar kendisine mahsus kenarı zarif gümüş işlemeli bir tepsi içerisine konur; buna işlemeli altınlı bir makas, bir fildişi veya bağa makta ve üstad elinden çıkma bir kalemtraş da ilâve edilirse âlâ bir yazı takımı olur.Hokkaların ağzı gümüş ve zarif bir tarzda işlenmiş olmalıdır. Böyle bir yazı takımı, hokkaları Çin ve Saksonya, porselenlerinden olursa 800 lira ve daha ziyade eder.Bu teferruatı, altından mâmul makası, "Ya Fettah" veya "Çifte Ali" yazılı içerisi, dışarısı altın işlemeli ve üstadlarının ismi de yazılı nâdir bir makasla, Fahri, Hicri gibi birinci sınıf san'atkâr işi bir makta ve sapı yekpare mercan veya altınlı yeşim bir kalemtraş ve bununla mütenasip ucu elmaslı bir de fildişi keskisi olur 1500–2000 lira eder; hokkaları pek makbul bir eski cins fayanstan olursa, daha ziyade eder. Zevksiz bir kuyumcu

tarafından yapılan biçimsiz ve gayritabii yazı takımları, altın içerisine boğulmuş olsa bile, yine altın fiyatından fazla para etmez; bunlar daima kırılmaya ve mübayaacıya satılmaya mahkumdur. Işte tarif ettiğim böyle yazı takımlarının pahalısı olduğu gibi ucuz şeylerden yapılmış, fakat usulüne uygun ve zarif olanları da 10, 20, 50, 100 lira edenleri vardır. Bir zaman, iki okka kadar mineli, altın ve hokkaları elmastraş billûrdan olmak üzere beş hokka ve tam teferruatlı, zannederim Hidiv İsmail Paşa'ya ait bir yazı takımı getirmişlerdi. Buna 15.000 lira kadar kıymet tahmin etmiştim.

YAY

Ok atmak için kullanılan âletin ismidir. Spor için kullanılanlarına "Keman" da denir. Tatarlar, Acemler ve Araplar birçok envaını yapmışlarsa da, Türklerin zarif ve kuvvetli yaylarına benzetememişlerdir. Sığır siniri ve boynuzu ile yapılıp mükemmel tezhip edilenleri harikulâdedir. Böyle bir yay 50'den 150 liraya kadar eder. Bunların süslü ve minelilerinin üstadları ve müzehhibleri malûmdur..

Osmanlı devrinde ok ve yaycılığa ehemmiyet verilmiş, padişah, vezir ve ricalden herkes buna merak etmiş ve himayelerde bulunmuştur. Ok meydanı, tekkeler yapılmış, nişangâhlar kurulmuş ve buna vakfiyeler yapılmış, medhiyeler yazılmıştır. Geçen asrın sonlarında metruk kalmışsa da sonra yeniden ihya edilmiştir.

Topkapı Sarayı Müzesinde, 870'den 908 (1465–1502) e kadar, üzerlerinde tarihleri yazılı ok sporuna çok meraklı Sultan II. Bayezid'e ait onbeş yay vardır. Bunlardan başka İbrahim, Sâlih, Mehmed, Selim, Ragıb, İvaz, Müzehhib Ali Üsküdâri, Süleyman, Rıdvan, Yusuf, Abdülbâki, Solak, Pervane, Osman, Ayvaz, Pervâne Hüse-

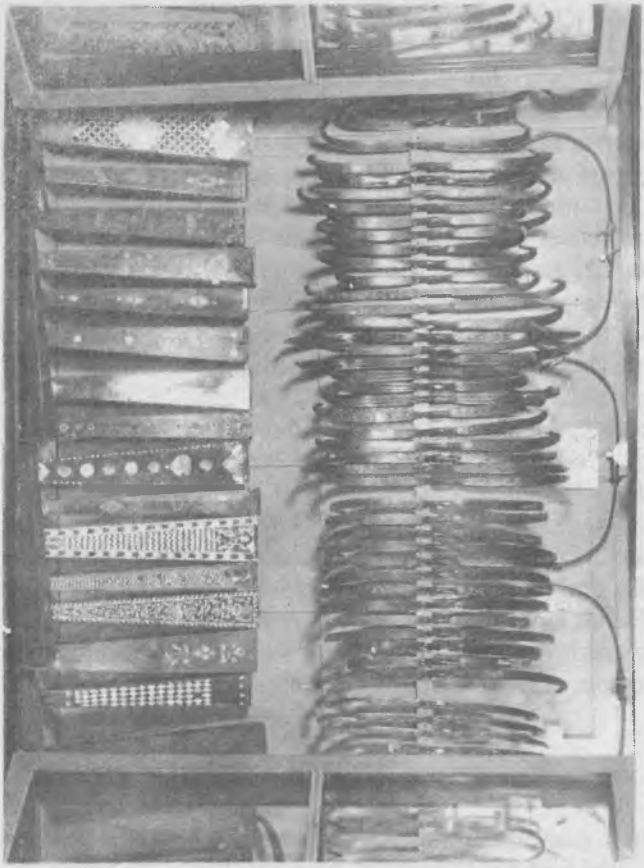

YAYLAR VE OK KUTULARI (MAHFAZALARI) (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

yin, Yahya, Ali, Şahin, Küçük Hüseyin, Hasan, Receb, Elhâc Gavsi, Abdullah, Ömer, Uryânizâde, Boyacı Ömer, Solak Ahmed, Hacı Veli, Muhiddin, Sultan Hüseyin, Abdülkadir Yezdi, Demir Ali, Hacı Yahya, Oruç Bodur Ahmed, Osman, Mehmed, Bâyezid, Küçük Hüseyin, İzzeti, Kara Ali, Mustafa adlı üstadların, bu Türklerden başka Nakkaş Zeynel, Binti Emin, Seyyid Ali,

Hacı Hüseyin, Seyyit Ali Mehmed, Hacı Hasan Mahmud, İbni Rıza ve Hüseyin adındaki İranlı üstadlarm da eserleri vardır. Bu ustalar Istanbul ve Edirne'de yay yaparlardı. "Ok" bahsinde zikrettiğim gibi, ok Osmanlı Türklerinde en kıymetli bir spor olmuştur. Ok ve yay hakkında müteaddit kasideler ve nişan tarihleri vardır. Koca Okmeydanı kendilerine tahsis edilen okçular, diğer milletler okçularından ziyade mesafelere ok atmışlar ve her sene birkaç defa yarış yapmışlardır. İşe biraz da mâneviyat karıştırarak milletin o zamanki rağbetini celb için ne mümkünse yapmışlardır. Bugün hattat Necmettin bu işte de hüner sahibi olup yay tâmirinde ve kurup atmada mahareti vardır.

Okçuluğa ve meşhur okçulara dair "Telhisü'r–rümât", "İlm–i remiy", "Kavis–nâme" ve "Ok–nâme" gibi eserler yazılmıştır.

KABZA–Yayın tam ortasına "Kabza"; kabzanın iki tarafına "Kabza tunçları"; tunçlarının daha uç tarafına "Salkabza", tuncun oturduğu yere, "Kasnakbaşı", çile takılacak kertiğe "Gez yeri", yaya gerilen ipe "Çile"; yeni başlayanların tâlim için kullandıkları, nispeten yumuşak yaya da "Kepâze" denir.

YELEKLİK

İsfahan mamulâtından âdeta kilim kadar kalın dokunmuş eski kısa İran yelekleri olup sökülmüş bir halde gelirdi. Bunların birkaç asır evvel yapılmış olan eski ve İsfahan mamulâtı 50 lira kadar eder. Bundan küçük masalar üstüne süs, divanlar üstüne küçük yastıklar yapılır.

YELPAZE

Eski İtalya dantelinden veya işlenmiş ve resimli kumaşlardan, bezlerden ve fildişi oymalardan yapılır. Bunların bağalıları da olur. Gayet ince ve zarif oymalıları ve altın işleme sadeflileri de vardır. Bunların kırıksız ve kusursuzları 50 lira kadar eder. Resimli lâke yelpazeler, Japon ve Hint sandal ağacından oyma saplar geçirilmiş ve ajur fil kemiğinden oymalıları ve âdi kâğıt olanları 3–5 lira eder. İmzalı İtalyan minyatürlüleri ve dantelalıları içerisinde 500 lira edenleri de bulunur.

YEŞİM

Dünyada zümrüt, yakut ve pırlantadan sonra gelen en sert taştır. Bundan tesbihler, tabaklar, fincanlar, bıçak ve kılıç kabzaları ve ayna çerçeveleri gibi birçok ziynet eşyaları yapılır. Bir yeşimi delivermek bile en usta bir taşcıyı saatlerce işgale kâfi geldiği halde, bir 99'lu tesbihin ne kadar zamanda yapılabileceği artık düşünülsün. En makbul rengi, koyu yeşil ve süt beyazdır.Siyah, sarı ve âlâ renkleri makbul değildir. İyisinden, güzel çekilmiş, altın çakmalı bir tesbih binlerce lira eder. Kâse veya tabak, 100–150; fincan 30, kılıç kabzası 100 lira kadar eder. Eski Türk hükümdarlarının yeşimden binlerce lira değerinde büyük küpler ve vazolar yaptırdıkları meşhurdur. En eski bir Türk antikasıdır.
Yeşim'in Farsçası "Yeşlp"tir. Eski Türkler buna "Yağmur taşı" olarak telakki ya da "Kehânet" tabir etmişler, sihir yapılıp suya atılınca yağmur yağacağına inanmışlardır.

YIĞDIZ

YILDIZ

II. Abdülhamid tarafından Yıldız Sarayında kurulan fabrikanın porselen ve çini mamûllerine verilen ad olup hususi kısmı daha mükemmeldir. Bilhassa ilk zamanlar yapılan Sevr taklitleri cidden mükemmeldi. Hâlâ iyi bir yıldız mamûlü tabak 10 lira, iyi bir sürahi 30 lira ve büyük vazoların çifti 100 lira kadar eder.

YILDIZ TAŞI

İçerisinde altın zerreleri gibi parlayan koyu kırmızı renkte bir taştır. Dalgalı siyah renklisi ve taklidi de olur. Bundan kutular, tesbihler, fincanlar, tabaklar,bardaklar ve hatta nargile başı gibi şeyler yapıldığı görülmüştür. Düz tablo halinde işlenmesi kolaysa da, üzerine ince oyma çiçek yapmaya mütehammil değildir. İyi bir 99'lu tesbih 60–80,33'lüsü 20–25, fincanı ve bardağı 30 lira kadar eder. Bundan, küçük gümüş şarnelli kutular ve sigara tabakaları da yapılır; en iyisi 10 lira eder.

YÜSRÜ

Denizden çıkan ve kendisinden keşkül ve bilhassa tesbih yapılan siyah ve kabuk kabuk birşeydir. Gümüş ve muntazam çakmalı bir 99'lu tesbih 20 lira kadar eder. Gümüşsüz haddeli tesbih 5–6 lira ederse de zamanla üstlerinin kabukları çıkıp döküldüğünden makbul birşey değildir. Bunu gümüşlemek, kabukları birbirine çakmak demektir.

YÜZÜK

Ziynet için parmağa takılması dünyanın en eski âdetlerinden biridir. Hâlâ bâzı eski mezarlarda altın, gümüş ve bakırları zuhur eder. Modası bugün de geçmemiştir. Bunun altını, gümüşü serâpa taştan, akikden oyma olanları da vardır.Tek taş elmas,pırlanta,zümrüt,yakuttan tutunuz da âdi cam ve sırçalılara kadar yüzükler yapılmıştır. Nişan halkaları bilhassa pek meşhurdur. Yüzüklerin kıymetleri,maden ve taşının değeriyle ölçülür.Bir liradan 1000 lira ve hatta 10.000 liraya kadar yüzük görülmektedir. Bunun sâde yapılış tarzındaki güzellik dolayısıyle değerli olanları vardır. İçerisine dışarısına, mühür olarak kullanılmak üzere taşı üstüne sanatlı yazılar yazılmış pek eski yüzükler ile mezarlardan çıkan oyma resimli taşlı eskileri içerisinde değerli olanları vardır.

ZAFİR

"Yâkut" bahsinde kaydedildiği gibi, gök yâkuta "Safir" veya "Zafir" denir. Bunun âlâ ve birincisi, tam güvercin göğsü gibi yanar döner, âdeta gök renkli bir damla su gibi damlamaya müheyya, parlak ve lekesizdir. Böyle ne pek büyük, ne de pek küçük olup 6—7 kırat kadar muntazam kubbeli ve "Damla" tabir edilen bir zafirin kıratı 500 lira kadar eder. Ruslar ve Amerikalılarda fasatahsı makbuldür. 1900'lerde Bakırköy, (Makriköy) lü Ali Bey isminde ölmüş bir zâtın 26 kırat ağırlığında büyük bir zafirine 600 altın verdiklerini görmüştüm. Seylan zafiri olduğu için bunun o kadar makbul olmadığını da söylemişlerdi. Tabii ucuzları ve benzer dökmeleri de çoktur. Avrupa'dan gelenlerin pekço-

ğu dökme ve taklittir.

ZARF

Eski kulpsuz fincanların içine konduğu madeni ve ayaklı eşya olup, bakırdan, pirinçten, üzeri civa yaldızlı tombak zarfların oymaları, kabartmaları ve mercanlıları bulunduğu gibi, keza gümüş zarfların da oyma kabartma, ajurlu ve mercanla süslü olanları; altınla sanatkârane işlenilmiş üzeri elmaslı ve pırlantalıları, mükemmel kabartmalı, minyatürlüleri ve hattâ içerisine bir müzik makineciği yerleştirilmiş olanları da vardır. Tombak zarflar yarım liradan 30 liraya kadar, gümüşlüler 5 liradan 50 liraya kadar, altın kalemliler altınının iki misline, minelileri ise altınının beş misline kadar ve mücevheratlılar da altın ve mücevheratının derecesine göre para eder. Bunlardan başka yeşim, akik, yıldız taşı gibi taşlardan zergerdan, boynuz, fildişi gibi kemiklerden, kuka, ödağacı, pelesenk, abanoz gibi ağaçlardan da zarflar yapılmıştır. Taşlıların en âlâsının 30–40,kemiklerin en âlâsı 10–15, ağaçların en âlâsı 5'den 10 liraya kadar satılanları görülmüştür. Bu zarfların âdi madenlerden ve kabaca yapılmışları 50 kuruşa, hattâ 10 kuruşa kadar satılır. Bağadan olanları ise daha kıymetlidir.

ZEBERCED

Sarı ile yeşil arası, âdeta abset renginde, parlak ve şuleli bir taştır. Bir zamanlar bu taşlar mücevherat arasında sayılırken, birkaç asır evvel her nedense bu kadrodan çıkarılmıştır. Hâlen, güzel bir yüzük taşı, ancak 100–200 lira eder. Bir zamanlar mukaddes kitaplara, tarihle-

re geçmiş iken mücevheratın itibari kıymetinden düşmüştür.

ZEMZEMLİK

Küçük Çin sürahilerine ağzına gümüş kapak geçirilerek içerisine zemzem konulduğu için bu ad verilmiştir. Çoğu iyi madenden olmayıp Hindistan'dan Mekke'ye,oradan da İstanbul'a gelirdi. Burada kıymetli Çin sürahilerinden hususi zemzemlik yaptırılanlar vardır; bunlar tabiatıyle pahalıdır.

ZERBEFT

Aslı Farsca olup "Altın dokuma" mânâsınadır. altın tellerle dokunmuş bir nevi ağır İran kumaşının adıdır. Isfahan'da yapılan, gayet makbul ve pahalıdır. Türkiye'de dokunulmuş olanları da çok para ederse de, meydanda onlardan eser kalmamıştır. Ağır bir İsfahan kumaşı yüzlerce, binlerce lira eder.

ZEREFŞAN

Aslı Farsça "Altın saçma" mânâsına olup tezhip san'atında, altını, kâğıt üzerine sanatkârca serpme terimini ifade eder. Eski ve müzehhep kitaplarda görülür ve adetâ kâğıtla beraber yapılmış gibidir.

ZERENDÜT

Tezhib'de kâğıdın üzerine sıvama altın sürmeye denir

Eski Bizans kitaplarında sıvama altın denilen bir tarzda yapılır. Minyatürler bu altın üzerine nakşedilir.

ZERGER

Altın işiyle uğraşan kuyumculara denir.

ZERGERDAN

Gergedan boynuzuna denir. Bundan tesbihler, bastonlar, zarflar, kılıç kabzaları yaparlardı. Kanuni devrinin kılıç kabzaları al akik ve pembe zergerdandan idi. Bunun iyi haddelenmiş bir tesbihi 30–40, bir bastonu 20–25, bir tabak ve fincanı da 5 lira kadar eder.

ZERNİŞAN

Demir, çelik vesaire üzerine ince bir tarzda işlenen zarif altın çakmalara ve yazılara denir.

ZEYKİR

Ok atarken kullanılan bir nevi ok yüzüğüdür, kemikten, fildişinden, boynuzdan yapılırdı. Arayan olursa, iyisi 4–5 lira eder.

ZIRH

Eski muharebelerde kullanılan ve çelik tellerden örme gömlek, çelik miğfer, kolçak ve kalkan takımına denir.

Bunların her parçası ayrı ayrı antika sayılır.İşlenmiş ve çakmalıları daha kıymetlidir.

Ne bilek kolçağı yırtar, ne gerer zırhı omuz,
Bunu yâd etmeye biz sâde bugün mahkûmuz.

ZİL

Tekke ıstılâhında çalpara, halile denilen, vaktiyle mehter takımında, orkestrada çalınan alettir. Bunların pek eskileri güya altınla karışık olduğu için iyi ses çıkarırmış. Aslında pirinçten döverek yapılır, dökmeden ses vermez. Son asırda bunun ustası bu san'atı ocaklık olarak tevârüs eden Samatyalı namiyle maruf bir Ermenidir. Parmaklara takılan ve köçek oyunları oynanan küçük zillerin de iyi ustalar tarafından yapılanları makbuldür. Büyüklerinin bir çifti 10 liradan 30 liraya kadardır. Küçüklerin çifti de bir liradan 3 liraya kadar satılır.

ZİLLİ MAŞA

Uçlarına dört veya altı zil geçirip, sağ ele alınarak sol elin avucu içerisinde şıkırdatarak çalınan uzun maşaya denir. Çok defa zurna (veya klârnet) ve dümbelekle bir takım teşkil eder. Aranırsa 3–5 liraya bulunması mümkündür.

ZURNA

Farsça aslı "Surna"dır. Eskiden beri meşhur olup, açık

havada çalınır bir nefesli çalgıdır. Mehter takımında yer aldığı gibi, hâlâ köylerimizde düğün ve bayramlarda, davulla birlikte çalınır. Bunların 10 lira kadar edenleri vardır.

ZÜLFİKÂR

Yarısından itibaren uç tarafı ikiye ayrılan kılıcın adıdır. Hazreti Ali'nin bir sallamakla bin baş kestiği kılıcın bu neviden olduğu eskiden beri bilinir. Bektaşilerin, İranlıların, "Lâ–fetâ illâ Ali, lâ–seyfe illâ Zülfikar" (Ali gibi yiğit, Zülfikar gibi kılıç yoktur) diye haykırdıkları kılıç bu şekilde imiş. Bu cins bir kılıç, sevdiğim bir albayda olup, her tarafı oyma yazılar, yer yer zernişanlarla süslüdür. Üç dört asırlık bir İran mâmulâtı olduğunu zannederim. Fakat tetkikine vakit bulamadım.

ZÜMRÜT

Yeşil renkte dünyanın en meşhur ve makbul, en sert taşlarındandır. Mücevherâtın daima başında yer alır. Bunun makbulünü ayırmak için dikkat lâzımdır. Yeşili, tam çimen yeşili olacak, makbul olmayan ıspanak suyu denilen siyaha meyyâl renk olmayacaktır. Açık renk ve koyu renk de kıymeti çok düşürür. Pek açığı para etmediği gibi çok lekeli "Kök zümrüt" denilen, hemen hemen şeffaf olmayan ve kesif bulunanları pek ucuzdur. Hakiki çimen yeşili, suyu gayet güzel, lekesiz, 5–6 kırat olan zümrütün kıratı da, zafir gibi, 1000 lira ve belki daha ziyade eder; fakat bu rengi bulmak herkesin kârı değildir. Böyle, bir zümrüdün, meselâ İstanbul'da zuhur etse bu işle meşgul olanlar hemen Avrupa ve

Amerika'daki alıcılara yazarlar ve ekserisi, kaçırma, her kaça olursa al cevabını alırlar. Yâni bu emsalsiz taşlar bu kadar makbuldür. Hatta piyasası da bir kararda durmaz. Bunun damla kubbeli, dede külâhı ve fasatalı (Elmas gibi yontulmuş) gibi şekil ve isimleri vardır. İşlenmemişine, yani fasatalanmamışına "Damla" derler. Pırlanta gibi hendesi köşelere, fasatalara taksim edilenlerine "Fasatalı" derler. Fasatalı Rusya ve Amerika'da, damlalar ise her tarafta makbuldür. Zümrüt o kadar tanınmıştır ki mukaddes kitaplara bile geçmiştir. Bunların birinci sınıfından değilse de, vasat kısmından kolyeler, tesbihler; daha aşağı kısmından kutular görülmüştür. Mısır'da bir prensesde 25—30 bin lira kıymetinde bir kolye gördüm gayet iri ve lâtif tanelerden yapılmışsa da lekeleri vardı. Topkapı Sarayında ise Fatih'in ve bazı padişahların hançer ve tabanca kabzaları gayet iri zümrütdendir. Bunlar kıratla satılsa dünya kadar para eder; fakat yine de cins itibariyle birinci sınıftan sayılamazlar. 1930'larda bir müzayededede 12.000 (Bugünkü rayiçle 250.000) liraya satılan bir zümrüt, 5200 liraya benim aldığım 8 kıratlık zümrüt ve 1920'lerde aslan şeklinde işlenmiş bir zümrüt, gördüğüm zümrütlerin en yükseklerinden olmakla beraber, yine birinci sınıf zümrütlerden değildi.

Tekrar ediyorum, zümrüdün iyisini anlamak çok güçtür. Zümrüt muayene için güneşli havada, fakat gölgede, öğleden bir saat evvel bakmalı; mukayese için birkaç tane emsali olmak şartiyle beş on dakika meşgul olunmalı; kararı da, ancak 24 saat sonra, tekrar bir daha bakarak öyle vermelidir. Bakarken asabi olmamalıdır. Bir dakika iyi gördüğünüz bir zümrüdü, bir saat sonra beğenmemek ihtimaliniz vardır. İnsanın öyle anları olur ki gördüğünüz yeşil renklerin hangisinin makbul olduğunda tereddüt edersiniz. Hatta beyaz dediğimiz pırlantaları da yan yana koyduğunuzda, hangisinin tam

makbul beyaz olduğuna kani olmazsınız. Zümrüt de böyledir. Sıra sıra yeşiller biraraya gelmezse, onun da üzerine iyi bir gözle dakikalarca bakılmazsa karar verilemez. Eğer bunu bilmezseniz 10.000 liralık bir taşı 500 liraya alamamak ve sonra "Eyvah" demek gafletine düşersiniz. Çünkü zümrüdü herkes anlayabilir, fakat derecesini kestiremez.

ZÜRAFA

Bir nevi küçük oyalara verilen ad olup yemenilerin, greplerin kenarlarına işlenir.

KİTAPTA GEÇEN ESNAF TOPLULUKLARI VE TERİMLERİ

ADIM–On kuruş veya yüz kuruş.

ANADOLU İTMEK–Maldan anlamayarak ve sermayesi olmayarak koltukçu ve terekecilere yamaklık edenlere, verilen az bir para.

AT KULAĞI–İki demektir.

BAŞLIKÇI– Düğünlerde ariyet gelin tacı verenler.

BOĞASCI–İplik karışık kırmızı, kol içi astarı satanlar.

BOZMACI–Modası geçmiş mücevheratlı eşyayı kırıp kırat ve dirhemle satanlar.

CİLACI– Kuyumcuların yaptığı şeyi cilâlıyanlar.

ÇADIRCI–Muharebe veya av çadırı yapanlar.

ÇAKMAKCI–Çelik ve bakıra, altın, gümüş işleyenler.

ÇULHA–El tezgâhlarında bez dokuyanlar.

DÖĞMECİ–Elde yapılan gümüş ve bakırı dövenler.

DÖĞÜCÜ–Gümüş parçasını "Lâvaşe" yapıp döve döve açıp tepsi, toplayıp ibrik yapanlar

DÖKMECİ–Bir işin gümüş,bakır taslağını dökenler.

DİVİTÇİ–Seyyar yazı takımı gibi divit yapanlar.

EBRÛCU–Kalemsiz, fırçasız kâğıt üzerine çizek yapanlar.

EMİN OĞLU– Kefili veya sermayesi olmak

EVLEK–On kuruş veya on lira.

BÜYÜK EVLEK– Yüz kuruş veya yüz lira.

FOYACI–Elmasın altına foya koyanlar.

HANOT– Dükkân demektir.

HANOTCU– Müşteriden habersiz satıcıdan komisyon alanlar.

HATTAT–Üslûbuna muvâfık eski yazı yazanlar.

İMECİ–Yardımcı.

İŞLEMECİ–Kuşama iş-

leme yapanlar.

KAKMACI – Gümüşle kaplama ve kabartma yapanlar.

KALCI–Altın ve gümüşü eriterek altın ayarlayanlar.

KALEMKAR–Altın veya bronza kalem ve çekiçle işleme yapanlar.

KALEMTRAŞÇI– Eski kalemleri yontmak ve düzeltmek için küçük ve hususi bıçak yapanlar.

KATIACI–Fevkalâde bir yazıyı oyup çıkardıktan sonra diğer bir kâğıda yapıştırarak levha yapanlar.

KOLTUKÇU – Koltukta elbise ve hah satanlar

KUYUMCU–Altın ve elmas işleri yapanlar.

KUYUMCU HİLESİ–Satılmak için getirilen kıymetli bir pırlanta, zümrüt, yâkut gibi taşlardan yüzüğü elinde tetkik ederken baş parmağıyle taşı düşürür ve derhal bulup yerine mıhlar görünürse de gerçekte taşı değiştirmiştir.

MAHFAZACI– Ağaçtan oyma mahfaza yapanlar.

MAKASCI– Altın işlemeli taban demirlerinden makas yapanlar.

MAKTACI–Eski kalemlerin ucunu çıtlatmak için fildişi ve bağadan makta yapanlar.

MEYANCI–Esnafla müşteri arasında pazarlık uyuşturanlar.

MIHLAYICI–İğne ve yüzüğe elmas oturtanlar.

MİNECİ–Altın kutu ve saat gibi şeyler üzerine mine yapanlar.

MÜBAYAACI–Hurda altın, elmas alanlar.

MÜCEVHERATÇI – Mamûl mücevheratı alıp satanlar.

MÜHRECİ–Hattat kâğıtlarını mühreliyenler.

MÜHÜRCÜ–İmza yerine isim kazanlar.

MÜNADİ–Elindeki malı bağıra bağıra müzayede edenler.

NALINCI–Sedefli, gümüşlü nalın yapanlar.

OYMACI–Altın, gümüş, fildişi, bağa üzerine

oymalar yapanlar.

REMAKÇI–Altın ve gümüşün rende ağzı tozlarını toplayıp eriterek satanlar.

SAATÇİ–Her âleti kendinden olarak yeniden saat yapanlar.

SADEKÂR – Kuyumcu işlerinin taslaklarını yapanlar.

SAVATÇI–Gümüşe kara kalem çiçek işleyenler.

TEFECİ–Esnafa ayda % yüz faizle para verenler.

TELLAL–Mal elinde,sessizce mağazaları dolaşanlar.

TEREKECİ–Ölü Terekesi için evlerde müzâyedeye koşanlar.

VASSALECİ– Kıymetli hattat kâğıtlarını birbirine yapıştıran sanatkârlar.

ADAKÖY .....Kumaşcı—Tanzimat devrinde Avrupa'dan gelen kumaşlara karşı isyan etmişlerdir.
AFYONKARAHİSAR.....Tel çakmalı abanoz üzerine nalın, baston, masa ve işleme.
AKSEKİ .....Debağat ve kekik yağı satanlar.
ANKARA .....Tiftik sof kumaşlar
AYAŞ.....Şekerci ustaları
AYDOS.....Kadife, çatma, kumaş.
AYDIN .....İşleme.
AYINTAP.....İnce zarif işlemeler, ceviz üzerine marangozluk.
BAĞDAD .....Kumaş, mahkukât, kuyumculuk, gümüşcülük.
BALIKESİR .....Aba—(Balıkesir'in abası Gâhi oğlu giyer gâhi babası.)
BANDIRMA .....İşleme
BASRA.....İnci
BEYKOZ.....Çeşm—i bülbül, Beykoz, yaldızlı billur
BOZKIR .....Tüfek, bıçak (Hüseyin Usta meşhurdur)
BUHARA .....Hat, minyatür, hah, el işlemeleri
BURSA.....Kadife, çatma, kumaş
ÇANAKKALE .....Halı, rıh, zağ
ÇANKIRI.....Leblebici ustaları
ÇORUM .....Dokumalar
ÇUKURÇEMEN.....Revganlı kaşık

ÇUMRA ..... Sırça, kırmızı gökboya, kilim.

DAĞISTAN (Kafkas)..... Altın, gümüş, fildişi kılıç ve kama işlemeleri ve kubacı tabak.

DAVKANA..... Kulpsuz testi

DENİZLİ..... Bezler (Osman Gazi'nin gömleği burada dokunurdu.)

DİYARBAKIR ..... Kuyumculuk, ipek kumaş.

DIRAMA..... İşleme

EDİRNE..... Hat, tezhip, telvin, katıa, cild, oymacılık, kavukluk, saraçlık, kırmızı boya, devayı misk.

EDREMİT..... İşleme

ELBASAN..... Silâh

ERZURUM..... Siyah kehrüba ağızlık ve tesbih

ESKİŞEHİR ..... Beyaz lüle taşı

ETİLAS (Ankara köylerinden) ..... Davul

EYÜPSULTAN (İst.)..... Fincan, eski tahta oyuncak, mezartaşı.

GİRİT..... Tüylü valansa, işleme ve bir nevi kıymetli bıçak.

GÖKSU(İstanbul) ..... Desti, saksı

GÜRÜN ..... Şal (Elbiselik)

HALEP..... Kumaş, kuyumculuk

HALİÇ (İstanbul)..... Tuğla, kiremit

HAMA..... Kumaş

HERAT..... Tezhib, telvin, oyma, çakma işleri, minyatür, hat

HEREKE.....Halı, kumaş
HORASAN.....Kılıç, halı vesaire
HUMUS.....Nargile marpucu
İPEK.....Silâh
İZMİR (Yatağan karyesi) ...Yatağan bıçağı
İSFAHAN.....Cild, tezhip, fildişi oymalar, ağır kumaşlar ve en antika halı
İSKEÇE.....İşleme
İSPARTA.....Semer, gülyağı, halı
İSTANBUL.....Hat, tezhib, katıa, cild, ebrû, vassâle, minyatür, makta, makas, kalemtraş, müttekâ, verdimuhammedi, kaşık enva, hakkâklık, kaşağı, sedef, fildişi ve bağa işleri, taş, çelik oymalar, tüfek, pala, kılıç musanna bıçak ve hançercilik, kuyumculuk,gümüşcülük, dökmecilik, düğmecilik, yaldızcılık, simkeşlik, işlemecilik, Tepebaşı, suzânı, sırma, mıhlama, çakmakcılık, kakmacılık, kabartmacılık, saraçlık, zil, halile işleri, tesbih, tarak, kavukluk, alemler, eser–i İstanbul vs.
KALKANDELEN.....Tabancalar, gümüşlü büyük bıçaklar
KARAMAN.....İşleme
KASTAMONU.....Kaba kaşık, çuval, halat, bez, çarşaf

KAVALA ..... İşleme ve silâh
KAYSERİ ..... Halı, kaba boyacılık ve kaba eski mine
KEMAH ..... "Kemah" tâbir edilen kumaşlar, halı
KİŞMİR ..... Şal, çakmalı miğferler, antika bıçaklar
KIRKAĞAÇ ..... Kırma saplı demir, kahve tavaları
KONYA ..... Keçecilik, sikke, küpe,külâh, eskiden debâgat ruganı, kaşık
KUDÜS ..... Oyma sedef işleri
LAHUR ..... Şal, çakmakçılık, bakır, altın işlemeler
MARDİN ..... Kuyumculuk, ceviz üzerine marangozluk
MERAKEŞ (Fas) ..... İşleme
MISIR ..... Mumya, hasır, fildişi, kehrüba işleri
MİDİLLİ ..... İşleme
MİDYAT ..... Tüysüz büyük battaniyeler
MİLAS ..... İşleme
MUDURNU ..... Eski çelik iğne
MUSUL ..... Artuklular devrine ait çakma bakırlar ve hah
PINARBAŞI (Aziziye) ..... Çerkes yamçısı ve sandıklı kilim
PRİZRİN ... Gümüşlü tabancalar, bıçaklar, ağızlıklar, gümüş çakma işleri
RODOS ..... İşleme
SAFRANBOLU ..... Safran
SELANİK ..... İşleme

SEMERKAND.....Halı ve eski kâğıt deposu
SİLLE.....Toprak testi
SİNOP.....Hapishane işi sadefli nalınlar, kutular
SİVAS.....Halı, kuyumculuk, sigara ağızlıkları, bıçak, yün çoraplar
ŞAM.....Bakır, kumaş, kamçı, kılıç, kandil vs.
ŞARKIŞLA.....Yekpâre kilim
ŞARKÖY.....Yekpâre kilim
ŞİLE.....Dokuma bezler, yatak çarşafları
ŞİRAZ.....Hat, tezhip, lâke, cilt halı
TEBRİZ.....Hat, cilt, halı, bakır sanatı
TİRAN.....Silâh
TOKAT.....Adi bakır
TAKOZ.....İşleme
TORTUM.....Eski mineler, kahve değirmenleri
TRABZON.....İnce altın tesbih kamçıları, kuyumculuk, bürümcük, çapula
ÜSKÜDAR.....Çatma, kadife, kumaş, savani, selimiye, kavuk, yazma yemeni
VAN.....Savatlı gümüş işleri, yün dokuma şalı
VİDİN.....Som saplı kalın arkalı bıçak
YABANABAD (Yabanova)..Testi
YAKOVA.....Silâh
YANYA.....İpek işleme çarşaf ve peşkirler
ZİLE.....Debâgat